

2000

IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVI LAP

Szerkeszti: Bojtár Endre, Herner János, Horváth Iván, Lengyel László, Margócsy István, Szilágyi Ákos, Török András.

»Tudja méltányolni a szarkofágot?«

VLADIMIR NABOKOV

»Nyílt levél Uljanov Leninhez«

KONSZTANTINE GAMSZAHURDIA

*»e füledt, furcsa, esőverte nyáron
az ifjúság is halálillatú«*

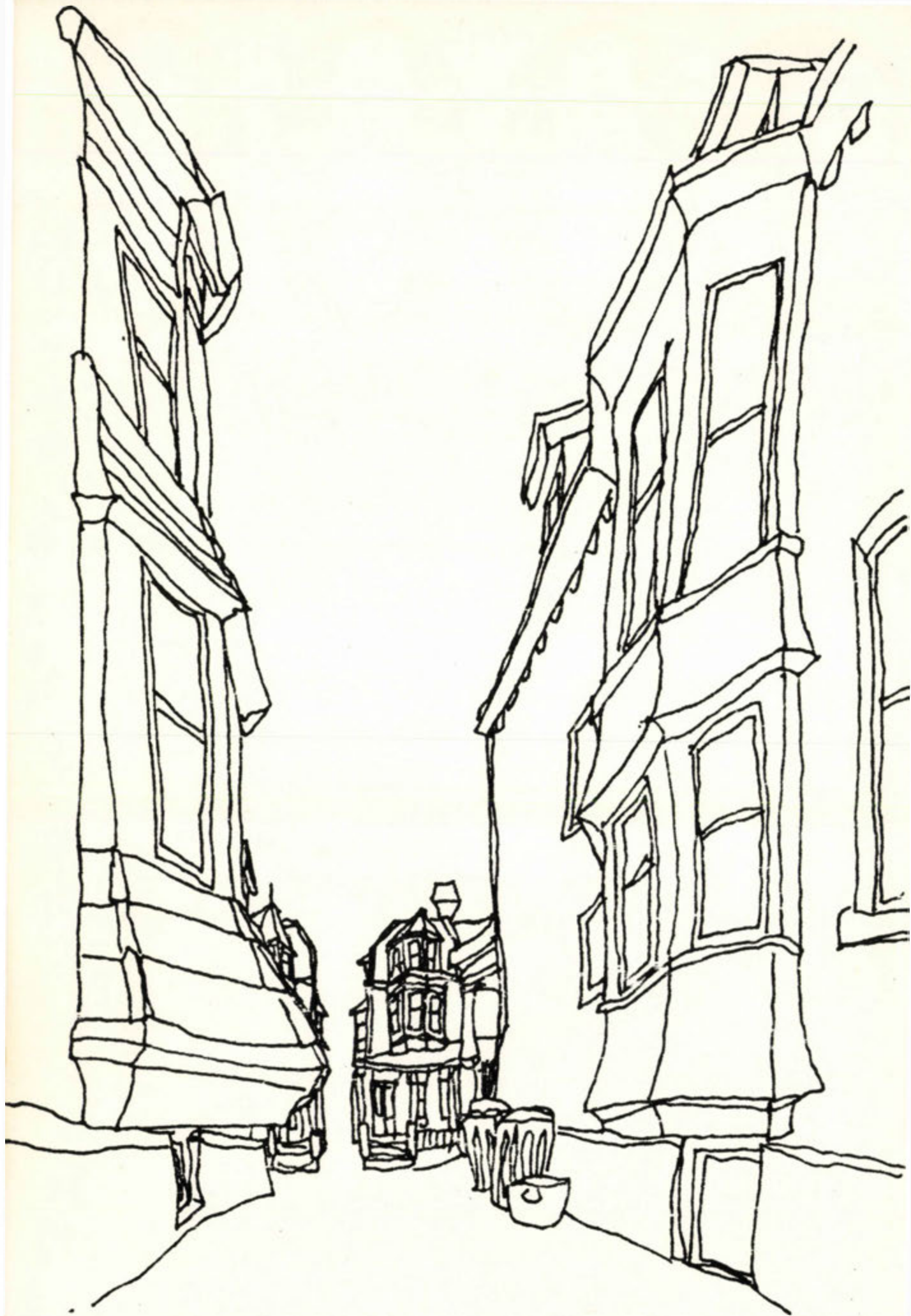
NEMES NAGY ÁGNES

Mcmxcii Március

Szerkesztőségi órák: csütörtökön délután kettőtől négyig a New York kávéház karzatán.

ÁRA NEGYVENKILENC FORINT

Mcmxcii Március

NEGYEDIK ÉVFOLYAM HARMADIK SZÁM

Juhász Nagy Pál — Zsolnai László Homo nonsapiens 3

Andrej Fagyin A harmadik Róma — a harmadik világban 7

Gejdar Dzsemal Eurázsia csendőre 11

Dobrovits Mihály Kurdok 15

Nemes Nagy Ágnes *Kiadatlan versek* 20

Vladimir Nabokov A múzeumban 23

Garaczi László A gyarmati nő 28

Dmitrij Alekszandrovics Prigov *Versek* 30

Gál Ferenc *Versek* 33

Çan Togay *Versek* 34

Varga Viktor A Hübrisztész partján 37

Konsztantine Gamszahurdia Nyílt levél Uljanov Leninhez 49

Tengiz Gudava A zviadizmus alapjai 50

Boris Groys A harmadik hullám 57

Claude Sarraute Szomszédúr, szomszédasszony 64

E számunkat PINTÉR JÓZSEF rajzaival illusztráltuk.

2000 IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVI LAP. A HASONLÓ NEVŰ EGYESÜLET FOLYÓIRATA. AZ EGYESÜLET ELNÖKE: RUTTNER GYÖRGY. LEVÉLCÍM: 1396 BUDAPEST, POSTAFIÓK 464.
FELELŐS SZERKESZTŐ: MARGÓCSY ISTVÁN. OLVASÓSZERKESZTŐ: BARABÁS ANDRÁS. GAZDASÁGI VEZETŐ: ERÉNYI ÁGNES. SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: PUSZTA DÓRA.
KIADJA A HETI VILÁGGAZDASÁG RT. FELELŐS KIADÓ: SZAUER PÉTER ÜGYVEZETŐ IGAZGATÓ.
CÍM: BUDAPEST XIII. VÁG UTCA 13. TELEFON: 140-9950. TERJESZTI A MAGYAR POSTA. ELŐFIZETHETŐ BÁRMELY POSTAHIVATALBAN, VALAMINT A HÍRLAPELŐFIZETÉSI ÉS LAPELLÁTÁSI IRODÁBAN (HELIR), BUDAPEST XIII. LEHEL ÚT 10/A ALATT KÖZVETLENÜL, POSTAUTALVÁNYON VAGY ÁTUTALÁSSAL A HELIR POSTABANK RT. 219-98 636, 021-02 799 PÉNZFORGALMI JELZŐSZÁMRA. ELŐFIZETÉSI DÍJ EGY ÉVRE 490 FT, FÉL ÉVRE 245 FT, NEGYED ÉVRE 147 FT.
A SZEDÉS A HVG PRESS KFT FÉNYSZEDŐ RENDSZERÉN KÉSZÜLT, GOUDY OLD FACE, PLANTIN ÉS NICHOLAS COCHIN BETŰKKEL. ELEKTRONIKUS TÖRDELÉS: FENYVESI LÁSZLÓ. SZEDTE: MACHAN ESZTER. NYOMTA A PALLAS LAPNYOMDA LAJOSMIZSÉN. FELELŐS VEZETŐ: ABLAKA ISTVÁN.

ISSN 0864-800X. RÉGEBBI SZÁMAINK KORLÁTOZOTT MENNYISÉGBEN KAPHATÓK A KIADÓBAN.

TÁMOGATÓINK: A MŰVELŐDÉSI ÉS KÖZOKTATÁSI MINISZTERIUM,
A MAGYAR SOROS ALAPÍTVÁNY, A JÓZSEF ATTILA ALAPÍTVÁNY ÉS AZ IPARBANK RT.

DEZSŐ KOSZTOLÁNYI

ANNA ÉDES

TRANSLATED AND WITH
AN INTRODUCTION BY
GEORGE SZIRTES

CORVINA

Homo nonsapiens

JUHÁSZ-NAGY PÁL-ZSOLNAI LÁSZLÓ

Hol van az ember helye a természetben? Induljunk ki abból, hogy az ember faj, még-hozzá a Földön élő több millió faj egyike. Eleinte csak igen szerény szerepet játszott. Hosszú út vezetett innen mai világalalmáig.

Osszuk fel három szakaszra az ember és a természet kapcsolatának történetét. Ezek rendre a *harmónia*, a *harc* és a *megdőbbenés* szakaszai.¹ Az első fázis az ősalapoté. Ne csupán az őskort jelentse ez, hanem sok helyütt akár a közelmúltig húzódó korszakot is, amikor az ember a maga kisebb települési körzetében még nagyjából harmóniában élt a természettel, még csupán gyorsan begyógyuló, regenerálódó sebeket ütött a bioszféra testén. Ezt a szakaszt váltotta fel a hódítások kora, a természet elleni totális harc. Ez a második fázis azonos a szűkebb értelemben vett történelemmel. Ez a hosszú időszak alakította ki a mai ember érzését, agresszív, imperialista szellemét, mely a világválságokhoz, most pedig a bioszféra kríziséhez vezetett. A harmadik, legújabb korszak csak néhány évtizede tart. Itt a megdőbbenés a kulcsszó: a természet rohamos pusztulásának felismerése.

Amikor Linné az embert a „Homo sapiens” (a bölcs ember) címkével illette, akkor ő még a XVIII. század felvilágosodott és derűlátó szellemében gondolkodott: az embert a fejlődés afféle betetőzőjének, a teremtés koronájának hitte. Az akkori és a későbbi rendszertani elnevezések egyikében-másikában – például a *Primates* (főemlősök) kifejezésben – hasonló gondolattársítások munkáltak. Annál magasabb rendűnek tekintettek egy-egy élőlényt, mennél közelebb állónak vélték az emberhez. Fűtyültek arra a tényre, hogy az evolúció leggazdagabb s bizonyos értelemben legsikeresebb csoportja az izeltlábúaké. Az ember „sapiens” jellegét igazából csak néhány évtizede kezdtük meg kétségbe vonni. Az ember ezóta ragasztja önmagára a megdőbbentő címkéket: „befejezetlen állat”, „őrült majom” stb.

Az ember a földi tápláléklánc csúcsán helyezkedik el, *szuperragadozó*. Ez azt jelenti, hogy a többi populációval, aszimmetrikus, nagyon is egyenlőtlen viszonyban állunk. Amikor eleink, például a crő-magnoniak vadászak, akkor még elég sok rivális ragadozó létezett, köztük a legfélelmetesebb, a barlangi medve. A farkasellenes mítoszok – s bennük a sok hazudozás² mindig jól mutatják, hogy a fő cél a rivális kiirtása volt az ember által lakott területekről.

Ez minden diktatúra lényege: irtsd ki az összes szóba jöhető ellenfelet, és akkor majd korlátlanul uralkodhatsz! De meddig? Csak addig, mint bármely diktatúra: ideig-órá-

ig. Az ember előbb vált fő-fő ragadozóvá, és csak jóval később, alig néhány évtizede értette meg, mit jelent a csúcsragadozó stabilizáló szerepe az ökoszisztémákban.³ Amíg a természetes közösségekben a csúcsragadozó szerepe önszabályozó, addig az ember által létrehozott és működtetett mesterséges közösségek ijesztenően labilisak. Óriási a különbség egy természetes tó és egy tározó, egy eredeti erdő és egy ültetett erdő között.

Az ember ökológiai szerepe azonban korántsem merül ki abban, hogy szuperragadozó. Egyre nagyobb léptékű tájálakító tevékenysége legalább ennyire fontos. A tájálakítással kapcsolatban azt is említeni szokták, hogy vannak olyan élőlények, amelyek szintén átformálják környezetüket. Ilyenek a hódok. A döntő különbség az emberi és a hódpopuláció között az, hogy a hódok alá vannak vetve a természet kényszerföltételeinek, az ember viszont kiszakította magát a természet kötelékeiből. Az emberi történelem valójában a városokkal kezdődik. De mi a város? Mesterséges lakóhely, amelyet a természet kirekesztésével kényszerítettek. Ha megnézzük korunk megapolisait, láthatjuk, hova jutottunk.

De a mégoly radikális tájálakítások is kis jelentőségűek ahhoz képest, ahogy az ember a *természeti folyamatokat* és *szubsztanciákat manipulálja*. Gondoljunk az atomtechnikára, a szintetikus vegyészetre és a génebeszetre.

E beavatkozások a XIX. században kezdtek komolyabb méreteket ölteni. A múlt század második felétől már van szintetikus vegyipar... A műanyagokkal az egyik baj az, hogy nehezen vagy sehogy sem építhetők vissza a természet körforgásába. Még nagyobb probléma azonban, hogy az ember nem tudja előre látni azokat a hosszú távú veszélyeket, amelyek a műanyagok alkalmazásából erednek. Amikor egy mérge kiszóródik, kipermeteződik egy területre, akkor a talaj nagyon fontos élőlényeit veszélyezteti, például az atkákat, melyek a talaj megújításáért felelősek. Radioaktív sugárzás a természetben csak igen kevés helyen fordul elő, s ez nem véletlen. Az atomerőművekben viszont nagy tételekben játszadoznak a radioaktivitással. Nem tudják megakadályozni a Csernobil-típusú baleseteket, s egyre reménytelenebbül kutatnak új meg új helyek után, ahová elsüllyeszthetnék a radioaktív hulladékot. Az emberiség legújabb vívmánya a génebeszetre azonban még az atomtechnikán is túlsz. A növények és az állatok mesterséges szelekciója nem látszik igazán veszélyesnek, mert ezek az élőlények emberi léptékűek, s így többé-kevésbé ellenőrzés alatt tarthatók. A génebeszettek azonban mikroorganizmusokkal foglalkoznak, s az ellenőrzés itt már jóval nehezebb.

A biológia egyik legnagyobb rejtélye a vírusok léte s genezise. Van olyan teória, miszerint a vírusok lényegében elszabadult gének. Ha ez igaz, és a vírusok valóban az evo-

A szerzők 1989-ben írt *Az ökológia reménytelen reménye* című, máig kiadatlan, meg nem jelent dialóguskötetnek rövid összefoglalása.

lúció korábbi fázisából való szökevények, akkor aligha tudunk hátborzongatóbb vállalkozást elképzelni, mint manipulálásukat. A mikroorganizmusok együttéléséről, kölcsönhatásaikról, ökológiájukról igen keveset tudunk. Itt nincsenek évezredek tapasztalataink, mint az állatokról és a növényekről. Ezért is mondhatta a nagy biokémikus Erwin Chargaff, hogy a génebbészet az „ismeretlen bizonytalanság” (unknown uncertainty) területe, azaz még arról sincs pontos fogalmunk, hogy milyen veszéllyel állunk szemben. E. F. Schumacher mondta ki az emberi lépték szabályát. Eszerint csak abban a világszeletben élhetünk tisztességesen, amely a mi léptékünk. A túl nagy és a túl kicsi nagyságrendekben eleve kudarcokra vagyunk ítélve. A mi társaink az állatok és a növények.

A közelmúlt története az önismeret szempontjából mindig tanulságos. A 60-as évek szellemére joggal ragasztható a „kis felvilágosodás” címkéje. Ekkor a kutatók, gondolkodók zöme még vakon bízott az elemző tudományban. Ezzel a túlzott optimizmussal szállt aztán szembe R. Carson úttörő könyve, a „Néma tavasz”.⁴ Őt követi a másképp gondolkodók hosszú sora: Gregory Bateson, E. F. Schumacher, Eric Fromm, Lewis Mumford és sokan mások.⁵ Nálunk persze ezeket az eretnek nézeteket sokáig hallgatás vette körül, s ezt csak az utóbbi években törte meg egy-egy mű, válogatás. Az említett gondolkodókban az a közös, hogy kétségbe vonják az ősi dogmát: „az ember a természet ura”. A Szekfü-féle kérdést kinagyítják az emberiségre: *valahol utat tévesztettünk, de hol? Némely gondolkodó válasza megdöbbentően radikális: mindenütt és mindenben! Theo Löbsack* már az ember legfőbb büszkeségét, a tudatot támadja, s a nagyagyú embert a természet legnagyobb tévedésének minősíti. Így ír: „Hagyta volna a világrejtélyt, aminek megoldására egyébként sincs beprogramozva, hagyta volna az absztrakt gondolati játékokat, minduntalan az élet értelme után kutatva; jobban tette volna, ha a konkrét létezési problémák megoldásán fáradozik. Összes szellemi erejét helyesen az ember ökológiai viselkedésének megismerésére vethette volna be, hogy korlátlan elszaporodásának elejét vegye, (...) jobban tette volna, ha azon munkálkodik, hogy az embert megfelelő integrált magatartások kialakításával eredeti otthonába, a természetbe beillesse. Minden arra mutat, hogy ez már késő. A természet kísérlete, hogy a nagyagyú lényt, az embert hosszú időre földlakóképpé tegye, meghiúsult. (...) Az állatok és a növények tudják magukat az alapvető természeti törvényekhez tartani (...), míg az emberi nagyagy az idő folyamán megtanulta ezeket a törvényeket rendszeresen megkerülni.”⁶ Igaz is, de túlzó is ez a leírás. De talán Pascal paradoxonját elfogadhatjuk: bennünket, embereket a „*misère et grandeur*”, a nyomorúság és a nagyság kettőse jellemez.

Persze nem Pascal volt az első, Hamvas Béla azt írja a „Világválság” című kötetében, hogy a válságérzet, a pusztulásközelség szinte egyidős az emberiséggel.⁷ Gondoljunk csak Szent János Apokalipszisére. Kétségtelen, hogy a világvége hangulatának, a katasztrófaérzésnek a XX. században is sokan adtak hangot, talán többen, mint addig bármikor. A XX. századi krízeológia első nagy korszaka a 20-as évekre esik, olyan gondolkodókkal, mint Bergyajev, Spengler és Ortega y Gasset. Az ő válságirodalmukból az ember

és a természet kapcsolatának kérdése úgyszólván hiányzik. Hetven-nyolcvan évvel ezelőtt a világválságot antropocentrikusan élték meg, és úgy is dolgozták föl. Bartók Béla egyike volt ama nagyon keveseknek, akik fölismerték az ember–természet viszony válságát. Egyik tanulmányában egyenesen így írt: „mi zenekutatók valójában természetkutatók vagyunk”. Bartók természetképe meglepően modern: a természetközeli népek, például a magyar parasztság, beleértődnek a természet egészébe.⁸

MIT mondhatunk a bioszféra túlélési esélyeiről? Mi az, ami bizonyosan eltűnik, és mi az, ami nagy valószínűséggel megmarad? Nos, a bioszféra mai konfigurációja bizonyosan elpusztul. De az élet halatlanságát ismerve igencsak valószínű, hogy még egy totális atomháború se lenne képes kiirtani az élet összes formáját a Földön.

A teljes pusztulás csupán abszurd rémkép. A szörnyű bioszférapusztulás közepette is vannak még a Földön olyan tartályok, amelyek jelentős helyreállítási potenciált jelentenek akár az egész bioszféra vonatkozásában. Ilyen tartályokkal rendelkezik Dél-Amerika és Szibéria. A helyes álláspont talán a reménytelen remény, vagyis bízni a természet megújulásában, még ha az számtalan pusztulás közepette, esetleg az emberi faj kipusztulása árán következik is be.

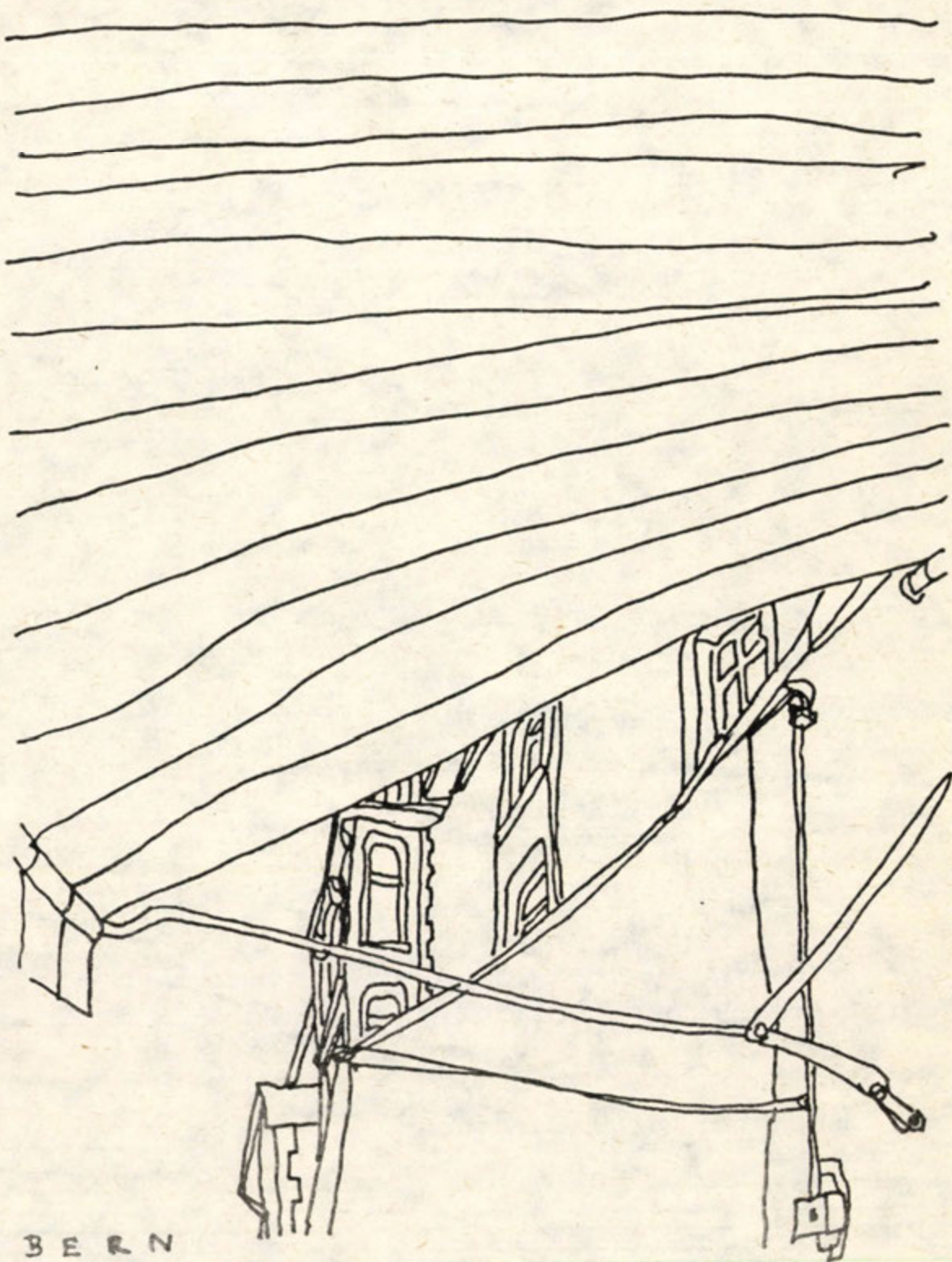
Hogyan őrizhetjük meg méltóságunkat a világpusztulásban? Ezt feszegeti García Marquez egyik esszéjében. Így írt: „A szellem szerénységével, egyben elszántságával javaslom, hogy itt és most kötelezzük el magunkat, hogy kigondoljuk és felépítjük az emlékezés bárkáját, amely képes túlélni az atomözönvízt; egy palackot, amelyet a kozmikus hajótöröttek az idők óceánjába dobnak, hogy a majdani új emberiség általunk megtudja, amit a csótányok nem beszélhetnek el neki: hogy létezett itt valaha élet, hogy abban a szenvedés jutott túlsúlyra, hogy felülkerekedett az igazságtalanság, de hogy ismertük a szerelmet is, sőt abban a helyzetben is voltunk, hogy elképzeljük, milyen is a boldogság, s hogy tudja és minden idővel tudassa, kik voltak a bűnösök katasztrófánkban, mennyire süketeknek tettették magukat békekiáltásainkkal szemben, amelyek azt kívánták, hogy ez az élet a lehető legjobbá váljék, s milyen barbár találmányokkal, milyen nyomorúságos érdekek alapján oltották ki e világ fényét.”⁹

Van-e, lehet-e a szenvedéseinknek értelme? A görög „pathos” szó egyszerre utal a szenvedésre és az emelkedettségre. A szenvedés magában hordja a megtisztulás lehetőségét. Lehet, hogy csak szenvedések árán juthatunk el egy embe-ribb állapotba. A szenvedésnek akkor van értelme, ha képesek vagyunk megjobbulni általa. Az ember végzetet hordoz, s ennek kihordása megnemesedéssel járhat. A szenvedés elviseléséhez nélkülözhetetlen a humor, az isteni nedvesség, mely enyhíteni tudja a lét gyötrelmeit.

Bennünket már csak a természet menthet meg! Nem kiszakadunk a természetből, hanem visszakapcsolódunk, kötődünk hozzá. A megoldás kulcsa az, hogy tekintsük magunkat a természet különleges szereplőjének, és vállaljuk tudatosan saját gyökereinket. Az emberiségnek most arra lenne a legnagyobb szüksége, hogy visszatérjen önmaga gyermekkorának természetközelségéhez. A gyermekek közel állnak a szentekhez.

JEGYZETEK:

1. Juhász-Nagy Pál: „Természetképek – történelem – tudatformák” Újhold Évkönyv 1989. 1. sz.
2. Kitűnő olvasmány F. Nowat: *Ne féljünk a farkastól!* 1976. Gondolat Kiadó.
3. Juhász-Nagy Pál és Vida Gábor: „Szupraindividuális organizáció” Csaba György (szer.): *A biológiai szabályozás.* 1978. Medicina Kiadó.
4. R. Carson: *The Silent Spring.* 1962. Houghton Mifflin.
5. Bateson, G.: *Mind and Nature.* 1979. E. P. Dutton., Schumacher, E. F.: *Small is beautiful.* 1974. Abacus., Fromm, E.: *To Have or To Be?* 1976. Harper and Row., L. Mumford: *A gép mítosza.* 1986. Európa Kiadó.
6. Löbsack, Th.: *Versuch und Irrtum.* 1984. A. Pustet.
7. Hamvas Béla: *A világválság.* 1983. Magvető Kiadó.
8. Bartók Béla: *A népzeneről.* 1981. Magvető Kiadó.
9. García Marquez: „A második özönvíz” *Valóság* 1986. 12. sz. 112. p.

BERN

B U D A P E S T I K Ö N Y V S Z E M L E

BUDAPESTI KÖNYVSZEMLE

KRITIKAI IRASOK

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

KÖRÉBŐL

GALÁNTAI ZOLTÁN - SZÉKY JÁNOS
PERCZEL ISTVÁN

VERMES GÁBOR

KASSAI ILONA

BAK JÁNOS

MIHÁLYI PÉTER

TAKÁCS PÉTER

PACZOLAY PÉTER

TURÁN TAMÁS

„MINDEN ZSIDÓ CÍME”

DEÁK ISTVÁN

SZAMUELY LÁSZLÓ

KOVÁCS ANDRÁS

NÁDASDY ÁDÁM

A BUKSZ VÁLOGATOTT

- A MAGYAR LAROUSSE

- AZ ÉRTÉK BÖLCSESSÉGE

- JOHN LUKACSRÓL

- UTAK A NYELVHEZ

- A MÁTYÁS ÉVFORDULÓ

- MATOLCSY ÉS A PRIVATIZÁCIÓ

- HELLER ÁGNESRŐL

- A MACHIAVELLI REJTÉLY

- JUGOSZLÁVIA: EGYBŐL SOK/K

- SZOCIÁLIS PIACGAZDASÁG VAGY JÓLÉTI ÁLLAM

- AZ ORAL HISTORY-RÓL

- A FOGOLY NEVE

BIBLIOGRÁFIÁJA, 1991

M E G J E L E N I K

1992 TAVASZ

N E G Y E D É V E N T E

A harmadik Róma – a harmadik világban

ELMÉLKEDÉSEK EGY BIRODALOM ROMJAIN

Anamnézis

A létező szocializmus világa, azaz a második világ, amely a maga konkrétságában az első világ, a fejlett és gazdag Nyugat természetes és rettegett ellenpólusa volt, végérvényesen és visszavonhatatlanul összeomlott.

Ám ha a második világ elenyészett is mint ellenpólus, hová jutottunk mi, azok az emberek, akik ezt a világot létrehoztuk, s akik ugyanakkor e világ gyermekei vagyunk.

Elképzelhető-e józan ésszel, hogy a hírhedt *homo sovieticus*, a mi speciálisan kitenyészett szovjet embertípusunk, gyorsan és zökkenőmentesen átlényegül nyugati *homo faberré*, Oroszország pedig – akár a lehető legsikeresebb reformok eredményeképpen is – a nyugati világ szerves és egyenrangú részévé válik?

Bárhogy erőlködünk is, ez a gondolatkísérlet eleve kudarcra van ítélve. Ha viszont nem tartozunk a Nyugathoz (és egy emberöltő alatt objektív akadályok miatt nem is tartozhatunk oda), de már nem állunk szemben vele (mert nem tudunk és nem is akarunk), akkor hát kik is vagyunk mi, és hol a helyünk a világban?

Senki nem élhet anélkül, hogy ne tisztázná magában, mivégre is van a világon, s ha nem találja a célt, hát akkor ki kell egyet találnia magának. Ami a glóbusz nyugati és keleti határán bizonytalan, köztes helyet elfoglaló Oroszországot illeti, számára ez a tisztázási igény mindig úgyszólván csillapíthatatlan volt.

Úgy tűnik, ahhoz, hogy megtaláljuk a zsákutcából kivezető helyes stratégiát, feltétlenül kísérletet kell tennünk az önmeghatározásra, arra, hogy megtaláljuk a világ országainak közösségei sorában a minket lehetőségeinkhez képest megillető helyet.

Azok az egyre-másra jelentkező utópikus sémák, amelyek az oroszágtudat meghatározásával próbálkoztak („az ősi hit utolsó védőbástyája vagyunk”-tól az „egy országban megvalósuló szocializmus”-ig, a „világforradalom élcsapatá”-tól az „emberiség szörnyű leckéjé”-ig, az „Európát a mongoloktól védelmező pajzs”-tól a „világot a fasiszta pestistől megszabadító nép”-ig) minden ellentmondásosságuk mellett lényegében ugyanannak – az orosz kultúrában állandóan jelen lévő – messianisztikus Oroszország-mítosz-nak a változatai. Elkeseredett kísérletek arra, hogy Oroszországot megarthassák világképük központjában, hogy bizonyíthassák, Oroszország nem közömbös a világ számára, szükség van rá. Rosszabb esetben megpróbálták mintegy rátukmálni Oroszországot a világra. Mindenesetre van egy közös vonás bennük: mindenáron elhessegetni azt az önké-

pet, mely szerint Oroszország az európai civilizáció végein élő gigantikus tartomány, amely inkább a történelem elszenvédője, mintsem egyenrangú alakítója. (Ezt egyébként gyakran gondolta Oroszországról és az oroszokról a külső szemlélő...)

És végül a legutolsó példa: minthogy napjaink értelmiségije már feladta a reményt, hogy bármi csekély pozitív értelmet találjon a szovjet történelem rémálomszerű folyamataiban, már csak egy értelemmel próbálja felruházni: a XX. századi Oroszország grandiózus önkísérletet hajtott végre, amelyben végigjárta a fejlődés zsákutcait, és ezzel megváltotta az emberiséget attól, hogy világméretben folytassa le ezt a kísérletet. Itt van tehát még egy világ-megváltás, ezúttal a „kommunizmus pestisétől”. És megint csak az orosz nép normális emberi életének feláldozásával, óriási veszteségek, áldozatok, leírhatatlan szenvedések árán... Tehát Oroszország ismét fontos küldetést teljesített a világban...

Birodalmi hagyományaink egész történetét úgy foghatjuk fel, mint ennek az önmeghatározásnak egy-egy változatát, a másodlagosság, perifériakusság elleni lázadást, egyfajta visszajára fordított kisebbségi komplexust. Különösen egyértelműen nyomon követhető ez Nagy Péter alakjában, aki kíméletlenül megpróbálta rákényszeríteni a patriarchális Oroszországra a nyugati életformát, miközben egy percre sem tévesztette szem elől azt a célt, hogy ráerősokolja Oroszországot Európára, mint annak vér szerinti gyermekét. Még a Nyugattal való totális sztálini szembenállásnak is az volt a tulajdonképpeni szerepe, hogy definiálja ennek a lényegében periférikus hatalomnak a világban elfoglalt helyét. (Emlékezzünk csak arra, hogyan viszonyultak Oroszországhoz a nyugati stratégiák az első világháborút megelőző időktől egészen a második világháború kezdetéig).

A világ vérkeringésébe való bekapcsolódásnak ez a birodalmi formája nagy szerepet játszott kultúránk (lásd a Puskin–Dosztojevszkij vonalat) és az orosz emberek tudatának alakításában.

A történelmi kiválasztottság mítoszának eróziója természetesen még Brezsnyev húszéves országlása alatt megkezdődött, de az igazi földcsuszamlás, úgy tűnik, éppen most, a szemünk láttára történik. Eddig soha nem tapasztalt információáradat zúdult ránk a nyugati világ életszínvonaláról. A nyugati kultúrával és a számunkra reménytelenül elérhetetlen fogyasztási színvonallal való tömeges szembesülés a nagy államszocialista illúzió és a birodalmi mítosz végleges csődjét hozta magával.

Mondhatnánk persze, annyi baj legyen, odalettek a mi imádott mítoszaink, amelyekkel oly jó volt együttélni, halni, ölni, sőt építeni – még ha csak egy álomvilágban is. Úgy tűnik azonban, hogy egyúttal elvesztettük azt a leg-

Megjelent *Tretij Rim v tretijem mire* címmel a *Vek XX i mir* folyóirat 1991. 9. számában. A cím utalást rejt a XV–XVI. sz. óta közkedvelt „Moszkva – Harmadik Róma” teóriára.

fontosabbat is, ami önmagunk megértésének, érzékelésének alapja volt, aminek segítségével elhelyezhettük magunkat a világban. Nyugati terminológiával azt mondhatjuk, hogy elvesztettük a nemzeti identitásunkat (értve ezen az egy országhoz tartozás érzését). „Bár kegyetlen és szegény ország voltunk, de mégiscsak nagyhatalom, most pedig sajnálat tárgyává lettünk, segítségre szorulunk. Nem szeretek bennünket, féltek tőlünk, de már csak megvetnek bennünket, legfeljebb sajnálkoznak rajtunk.” A szovjet ember hirtelen egy nagy és ellenséges világban találta magát, bármi néven nevezendő ideológiai támasz nélkül, megfosztva attól a megszokott biztos tudattól, hogy ő a történelem kiválasztottja, központi helyet foglal el a világban, és különleges küldetést teljesít.

A szovjet ember megszokásból még emlegeti az „ezeréves Oroszországot”, a nagy kulturális hagyományokat, Dosztojevskij és Tolsztoj munkásságát, a hatalmas területet – „mégiscsak a Föld szárazföldi területeinek egyharmad része” – sőt néha (szerencsére egyre ritkábban) azt is, hogy rakétákat gyártunk és erőművet építettünk a Jenyiszejen. Ugyancsak a Nyugattal való évtizedes szembenállásban gyökerezik (lásd az „utolérjük és lehagyjuk!” jelszavát), hogy a szovjet ember életkörülményeit a társadalmi hierarchiában vele azonos helyet elfoglaló, de fejlett nyugati társadalomban élő ember életkörülményeihez hasonlítják, tehát a nyugati szívnvonalat tekinti normának, összehasonlítási alpnak, és az abnormális életért a szocializmust, a balsorsot, a bolsevikokat, különféle sötét erőket hibáztat, melyek az országot, s ami a legfőbb, őt magát ilyen megalázó helyzetbe hozzák...

Mit hozhat ez a sokkoló szembesülés? A megnyíló információs zsilipek, a fogyasztói tapasztalatok rádöbbennek a szovjet embert arra, hogy ő ebben a világban legfeljebb másod- vagy harmadrendű polgár lehet. Ez az érzés pedig igen hamar bekerül a tudati és viselkedési sztereotípiákba, az értékrendbe, a mindennapi gyakorlati életbe, magába a kultúrába... Létrejön az a jelenség, amelyet a fejlődésszociológia jól ismer, és demonstrációs effektusnak nevez. Ennek lényege, hogy a fogyasztás szerkezete és szintje nem az adott társadalom lehetőségeinek megfelelően alakul, hanem a jóval fejlettebb országok fogyasztási szintjéhez igazodik.

Benyomások

1991 nyara. Az állami egyengondolkodást egy csapásra türelem, tolerancia váltja fel, amely elmosa az igaz és hamis közötti határokat. „Az új nemzedék a Coca-colat választja.” Legszívesebben a nyugati krimiket, horrorokat, westerneket, akciófilmeket nézi. A megkérdezett leningrádi fiatalok 70%-a arról számolt be, hogy külföldön szeretne dolgozni. A tipikus fővárosi lány legfőbb vágya, hogy külföldihez menjen férjhez, fotomodell legyen belőle, vagy bármi más, csak minél gyorsabban eltűnhessen innen.

1991 nyara. Hamarosan bekövetkezik a gátszakadás, a szovjet emberek milliói előzőnlük Európát, az arabok, törökök, portugálok és „szláv testvéreik” sarkára hágya a benzinkutaknál, bányákban, a kukásemberek között. Mindezt előre látva a Nyugat már egy új „berlini falat” emel a Szovjetunió határainál: szigorú beutazási szabályok, megalázó kikérdezés a követségek konzuli osztályán, a meghívólevelek valódiságának ellenőrzése és így tovább, egyszóval minden pontosan úgy zajlik, mint a „harmadik világból” érkező illegális vendégmunkások esetében szokás.

A külföldre vágyók tömegei ostromolják a nyugati kö-

vetségeket, melyek dolgozóiról úgyszólván néhány hónap alatt lefoszlott a nyugati kimért udvariasság, és akik nagyon is a helyzethez illő módon kommunikálnak a kapunak feszülő tömeggel, „zurück! raus! schnell!” parancsszavakat üvöltve. A tömeg pedig tolmács nélkül is kiválóan érti őket...

Hogy miből áll az exportunk, nagyjából világos: nyersanyagok, fegyver, emberek. Jóval érdekesebb alaposan szemügyre venni az importunkat. Az eszmék, a kulturális normák, a tárgyak, a technika, a technológia területén egyaránt elsősorban olyasmint importálunk, amit könnyen, az adaptáció és a fejlődés megkövetelte munkabefektetés mellőzésével azonnal fogyasztani lehet. Ráadásul az esetek 90%-ban elavult, nem élenjáró, hanem második vonalbeli dolgokról van szó, mégpedig nemcsak a technika, hanem az elméletek, koncepciók, irodalom területén is...

A tömegek tudatában egyre inkább elhatalmasodó súlyos kisebbségi érzés következménye: a görcsös etnocentrikus nemzetiszocializmus. Egyelőre a közvélemény perifériáján, a fő hatalmi struktúrákból kiszorulva. Egyelőre...

Diagnózis

Az a gondolat, hogy a „létező szocializmus” törmelékeivel együtt valahol a „harmadik világ” határmezsgyéjén landolunk, olyan erős belső ellenkezést vált ki egy átlag szovjet emberből, hogy egyszerűen végig sem hajlandó gondolni. Pedig a „világra való rácsodálkozásunk” (vagy inkább „kicsodálkozásunk”) első eredménye, hogy elvesztettük belső organikusságunkat, egységes tudatunkat, felbomlott erkölcsi normarendszerünk, s ami a legfőbb, egyre jobban elhatalmasodik rajtunk másodlagosságunk érzése (vagy megértése), s ez nem más, mint a harmadik világ lélektanának jellemző vonása.

Vannak azonban a harmadik világba való lecsúszás folyamatának jóval érzékelhetőbb, teljes mértékben materiális jelei is.

Az egy főre jutó nemzeti jövedelem, a bruttó nemzeti össztermékből a szociális és kulturális szférára jutó rész, az egészségügyi mutatók összessége (gyermekhalandóság, az átlagéletkor stb.), végül pedig az életminőség integráns jellemzői objektíve lehetetlenné teszik, hogy a Nyugathoz hasonlítsuk magunkat. Életkörülményeinket, életminőségünket, és legfőképpen a szovjet társadalom szociális, gazdasági, valamint technikai-technológiai perspektíváit inkább a harmadik világ azon országaihoz kell hasonlítani, amelyek a gyengén fejlettség állapotából megkísérelnek a fejlett világ vonatának utolsó kocsijára felugrani (vagy éppen már sikeresen végre is hajtották ezt az ugrást). (Brazília, Argentína, Mexikó Latin-Amerikában, Törökország Ázsiában, Görögország, Portugália, Írország – az európai periférián.)

Persze, ez egyelőre még csak tendencia, melyet esetleg még meg lehet állítani. A legfontosabb, ami egyelőre Oroszországot a „harmadik világtól” elválasztja, az a totalitárius állam által létrehozott társadalmi szerkezet, amelyben nincsenek természetes tulajdonosok, amelyben a nagyiparban és nehéziparban foglalkoztatottak száma óriási mértékben meghaladja a falusi lakosságát, amelyet lényegében véve a lakosság általános írni-olvasni tudása és a jövedelmek formális szempontból viszonylag egyenletes elosztása jellemez.

Ez utóbbi – s egyben legfontosabb – tényező a szemünk

láttára omlik össze. Az elkerülhetetlen piaci forradalom a tegnapi még a többiekkel egyenrangú fogyasztók tízmillióit marginalizálja, a „gazdasági túlélés” bilincseibe veri őket, (emlékezzünk csak az áprilisi pavlovi ársokkra, amely egyelőre még nem túl nagy számban, de már gyerekeket kényszerített gyermekotthonokba), megfosztja őket azoktól a nyomorúságos, sokszor szinte csak jelképes, de garantált javaktól, amelyeket annak idején a központi újraelosztó rendszertől kaptak.

Rossz előérzetek

Egy nyilvánvaló példa: a gépkocsitartás költségeinek csaknem egy nagyságrenddel való drágulása (beleértve a várható benzináremelést is), valamint az, hogy gyakorlatilag teljesen megszűnt a gépkocsik kereskedelmi hálózatban állami áron való értékesítése, elkerülhetetlenül oda vezet, hogy a magángépkocsipark a lakosság egy szociális szempontból jól körülírható rétegének, a „felső középosztálynak” a kezében összpontosul, amely szoros kapcsolatban áll a nem állami szektorral és a különböző szintű hatalmi struktúrákkal.

Elkerülhetetlen, hogy hasonló szituáció jöjjön létre a lakásokkal kapcsolatban. A durva és többszöri lakbéremelés mindenképpen azt eredményezi, hogy a bérből és fizetésből élők sokasága fog kiszorulni a lakáspiacról. Kiszorulni, de hová? Nem túl sok lehetőség van.

Először is azokba a városokba, amelyekben a lakásárak, lakberek, alacsonyabbak, azután pedig... Így van, a következő lépés az önkényes lakásfoglalás, a saját kezű építkezés, a megszámlálhatatlan nyomortelep, ami a déli bádogyárosokat idézi elénk, csak hát egészen más éghajlati körülmények között. Történik pedig mindez a társadalom szerkezetének teljes zetesése közepette, mikor a posztstálini nemzedékek már nem rendelkeznek azzal a „szegénységkultúrával”, amely még a 30–60-as évek gyári barakkjainak és társbérleteinek lakóit jellemezte, olyan körülmények között, mikor nincsenek meg a természetes társadalmi szolidaritás mechanizmusai és gyakorlata, mikor szembeszökő a társadalomban a jótékonyági szervezetek hiánya.

Liberális közgazdászaink nem túl visszafogott ígéretei ellenére (amelyek taktikai szempontból nyilvánvalóan teljesen jogosak), a piac szükségszerű és rohamos fejlődése, gyakorlatilag az elképzelhető bármelyik forgatókönyv esetén éppen olyan társadalmi változásokhoz vezet, amelyek távolabb visznek bennünket a nyugati színvonaltól és a harmadik világbeli állapothoz közelítenek, amelyet óriási jövedelemkülönbségek és a tulajdon kegyetlen polarizációja jellemeznek.

Ráadásul ennek a polarizációnak a politikai következményei valószínűleg egészen mások lehetnek, mint a déli országokban. Hiszen az „eredendően harmadik világbeli” társadalmak döntő többsége kulturális szempontból meglehetősen adaptálódott a nyílt szociális egyenlőtlenségekhez, ezeknek az egyenlőtlenségeknek úgymond történelmi hagyományai vannak. Ezt a helyzetet már maga az a tény legitimálja, hogy „mindig is így volt”, hogy a társadalmi hierarchia töretlen, és jelentős vallási-ideológiai hagyományok szentesítik. Nálunk viszont a nyílt egyenlőtlenség már valóságos „kulturális forradalommal” ér fel, morális törést okoz, és ellenkezik a lakosság többségének világnézeti hagyományával. Márpedig ez az ideológiai vákuum, az, hogy a törvényes hatalom minden szinten hiányzik, minden bizonnyal ahhoz a tipikus harmadik világbeli szituáció-

óhoz vezet, amelyet a biztos bizonytalanság, az állandó robbanásveszély jellemez, és amelyre pontosan illik a híres „kemény piac plusz erős rendőrség” meghatározás. Ily módon – egy teljes kört leírva – eljutottunk a „harmadik világba való lecsúszás” folyamatának politikai aspektusához, nevezetesen ahhoz a kemény tekintélyuralmi rendszerhez, amely a piac minden talpalatnyi helyét védi a kívülrekedt éhes tömegektől, eljutottunk tehát a kemény diktatúrához vagy a demokratúrához (puha diktatúrához). Ez a jelenség is ránk köszön a „harmadik világból”?

Kételyek

Azt a nálunk manapság fölöttébb elterjedt illúziót, miszerint a piaci forradalom automatikus gazdasági sikert eredményez (lásd Larisa Pijáseva és Vaszilij Szeljunin cikkeit), még Lech Walesa fogalmazta meg 1981-ben, kiadva a jelszót: „Második Japánt csinálunk Lengyelországból.” Mostanában persze inkább hallgatnak erről, bár Lengyelországnak szociokulturális és geopolitikai szempontból hatalmas induló előnye van velünk szemben. Igen pesszimista gondolatok táptalaját szolgál azonban az a tény, hogy bár nincsenek már bolsevikok, az „igazán nyugati módon” (azaz nemcsak gazdasági, hanem szociális szempontból is hatékonyan) működő piac a szűk értelemben vett Nyugaton kívül (beleértve Japánt és néhány „az utolsó kocsi felkapaszkodott” új ipari országot) sehol sem létezik. Tehát csak az országok egy meglehetősen szűk körében, ahol a Föld lakosságának kevesebb, mint egynegyede él.

Komolyan reménykedhetünk-e abban, hogy az épp csak most megtért „sátáni birodalom” elegendő kulturális és emberi tartalékkal rendelkezik ahhoz, hogy betörjön ebbe az úgyszólván zárt körbe? (Kulturális tartalékokon persze nem az írástudást vagy az irodalmat, hanem az alkotó, tevékeny életszemléletet, az ésszerű optimizmust és a lakosság vállalkozói hagyományait értjük.)

Vannak-e kilátástalan helyzetünknek olyan pozitív oldalai (hiszen a fejlődő országok esetében ismerjük az elmaradottság előnyeinek fogalmát), amelyeket hasznosíthatnánk az újrakezdésnél, vagy amelyek legalább csillapítanák a második világból a harmadikba való zuhanás erejét? És egyáltalán van-e lehetőségünk arra, hogy kicselezzük a fejlődés logikáját és elkerüljük a „harmadik világbeli” ország sorsát? Hát igen, ez a kérdések kérdése.

Hogyan tovább?

Nyilvánvalóan túlvagyunk már azon, hogy az ország valamennyi népének közös útjáról beszélhessünk. Az ország már nem létezik. Léteznek viszont egymástól rendkívül különböző országok, amelyek különféleképpen próbálhatnak ismét bekapcsolódni a világ vérkeringésébe. (Mellesleg ezen országok némelyike – Közép-Ázsia, a Kaukázuson túli területek – a 30-as évektől már a Szovjetunióon belül is a harmadik világ szerepét játszották.)

Oroszországnak, mint a Szovjetunió megmaradt szláv magjának, meg kell találnia valódi helyét a világban, józanul bele kell nyugodnia, hogy az ország teljes mértékben és hosszú időre elvesztette a „fejlett világ másik pólusának” státusát (már ha egyáltalán valaha is része volt a fejlett világnak), meg kell tanulnia, hogy magát ne Svédországhoz vagy az USA-hoz, hanem Brazíliához, Indiához, Törökországhoz hasonlítsa. Meg kell szoknunk, hogy addig nyújtózunk, ameddig a takarónk ér. Be kell látnunk, hogy a

hiperinfláció, a strukturális munkanélküliség, a gyermekhalandóság növekedése, az átlagéletkor csökkenése, az éhezők, hajléktalanok, az oktatáson kívül rekedt gyerekek és a lényegében analfabéta felnőttek számának emelkedése, hatalmas társadalmi rétegek tökéletes elszegényedése (a Szovjetunióban csak a nyugdíjasok száma meghaladja a 60 milliót), tehát mindaz, amit a mai szovjet valóság ránk zúdít, nem egyedi, elszigetelt negatív társadalmi betegségek, sőt nem is annyira a régi rendszer széthullásának következményei, mint inkább az előttünk körvonalazódó jövő jellemző vonásai.

A történelmi optimizmus kérdéséről

Bármennyire nyomasztó is azonban a fenti realitások elfogadásának gondja, napjaink értelmiségét a morális választás még ennél is megoldhatatlanabb átka sújtja. Hiszen, bár a megfelelő szociális és gazdaságpolitika megalkotásának elengedhetetlen feltétele, hogy világosan lássuk a világban elfoglalt reális helyünket és legvalószínűbb jövőnket, valós helyzetünk felismerése olyan tényezővé válhat, amely megbénítja a sorsán változtatni kívánó nép akaratát. Ha azt mondjuk, hogy kemény, megfeszített munkával teli hosszú évtizedek állnak előttünk, és e munka eredményeképpen lehet, hogy nemcsak nem közeledünk a Nyugathoz, hanem a köztünk lévő szakadék még mélyül is, hogy a piaci viszonyokra való áttérés katasztrofális romlást okozhat a tisztességesen dolgozó emberek millióinak életében, akik a piacban mint utolsó esélyben hisznek, akkor ezzel elkeseredésbe taszítjuk az embereket, elveszük tőlük a jobb jövőbe vetett hitet. Ha viszont elveszítjük a reményt, elvesz vele az az elzántság is, hogy harcoljunk, dolgozzunk ezért a megmaradt esélyért. Ennek pedig az lehet a következménye, hogy végleg elveszítjük még a lehetőséget is, holott a leglogikusabban felépített elméleti okoskodás sem zárhatja ki azt, hogy ilyen esély létezik.

(Talán bizony a világgazdaságot kutató elméleti szakemberek előre látták az 50-es években a „japán csodát”? Vagy az ázsiai kistigriseket? Vagy képesek voltak megjósolni, hogy milyen gyorsan integrálni fogja az európai mag a gyengén fejlett, periferikus Görögországot, Spanyolországot és Portugáliát? Másfelől viszont mindezeket a jelenségeket épp azért nevezték csodának, mert csak kivételesen jelentettek egy szabály alól, amelyet több tucat más példa erősít. A szabály pedig az, hogy a világgazdasági rendszerbe megkésve bekapcsolódó országok hangsúlyozottan alárendelt szerepet játszottak és a világ nyomorúságának, fájdalmának és szenvedéseinek nagy részét hordozták.) Mégis, úgy tűnik, mindaddig, míg az értelmiségi értelmiségi marad, egyszerűen nincs választási lehetőség: olyan a szájberendezése, hogy csak azt tudja vele mondani, amit igaznak vél, bármennyire veszélyes vagy káros ez az általa is óhajtott jövő szempontjából. Egyedüli vigaszként csak az szolgálhat számára, hogy veszélyes gondolatait csak az hallja meg, akinek van bátorsága kételkedni, aki számára az elkeseredés nem egyenlő azal, hogy lemondjon a szabad gondolkodásról. Az ilyen emberek minden társadalomban kisebbségben vannak.

A többség azonban, amely valójában a vállán cipeli a történelmi fordulatokat, a nagy ugrások, a sorsdöntő reformok terhét, nem tud és nem is akar remény és hit nélkül

élni. A történelem azonban nem ismer egyetlenegy olyan esetet sem, mikor a fejlődés akadályait úgy vették volna, úgy dacoltak volna annak logikájával, hogy ebben ne segített volna megfelelő ideológia, a lelkiismeretes munka tisztelete, a történelmi optimizmus, egyszerűen az elérhetetlen cél elérhetőségébe vetett megingathatatlan hit. Lehet ez a protestáns (Amerikában) vagy a buddhista (Délkelet-Ázsiában) alapokon álló munkaerkölcs, a nemzeti újjászületés eszméje táplálta energiák (a XIX. század utolsó harmadának Németországában és Itáliájában), vagy egyszerűen az Európához való csatlakozás igénye (napjaink Spanyolországában és Portugáliájában).

Bennünket viszont manapság olyan mély ideológiai válság jellemez, ami gyakorlatilag kizárja, hogy az egyes embert személyes érdekein túl bármi más is motiváljon a munkában, és elképzelhetlenné tesz bármiféle alulról jövő kezdeményezést. Milyen eszme nevében nélkülözzünk, szakadjunk meg a munkában, rakjuk élére a garast? A nagyhatalmiságról és a kommunista földi paradicsomról szóló ideológiai tételek már hatástalanok. Újak pedig még nincsenek.

Amíg pedig színre nem lép valamely „X ideológia”, amely képes arra, hogy megragadja a nemzet képzeletét és szabályozza a termelési és az üzleti életet, addig szerintem egyszerűen semmi nem jogosít fel bennünket arra, hogy a csoda bekövetkeztében reménykedjünk. Ha a jelenleg már alkalmazott forgatókönyv szerint folytatjuk a játékot, úgy Oroszország világpiacon reintegrációjának periferikuságunk, elmaradottságunk és függőségünk tartósítása lesz az ára.

Lapszéli hieroglifa

Mikor a múlt század közepén az amerikai Peary hajórajza Japán partjaihoz közeledve sortűzet adott le valamennyi fedélzeti ágyújából, a japánok rádöbbenek, hogy az a világ, amelyben Japán a mindenség közepe volt, összeomlott. A Nyugat és Japán technikai fejlettsége közti szakadékot évszázadokban lehetett mérni, ez a szakadék áthidalhatatlannak látszott, és már-már meghatározta Japán függőségét. A nemzet gerince azonban nem hajlott meg, sem elkeseredés, sem kisebbségi érzés nem lett rajta úrrá. Az az úgynevezett fejlett hagyománytisztelő társadalom, amelyben az frásstudás elterjedtebb volt, mint sok európai országban, és a szigorú társadalmi szervezethez, valamint az állampolgári fegyelem elősegíthették a nemzeti akarat mozgósítását. Ez a társadalom elég erősnek bizonyult ahhoz, hogy „tanuljon a barbároktól”. Ehhez persze szükség volt a Meidzsi forradalomra, évtizedek gyötrő reformjaira, de harminc év elteltével a japánok modern cirkálókat kezdtek építeni, negyven év múlva pedig győzedelmeskedtek az orosz-japán háborúban. Enélkül az alap nélkül nem jöhetett volna létre a modern Japán.

Eközben persze nem volt gondjuk politikai pártokra, demokráciára, emberi jogokra, szakszervezetekre, sztrájkokra, szabad sajtóra. Viszont hamarosan létrejött egy különleges rendőrségi alakulat, amely a káros gondolatok megfigyelésével foglalkozott...

FORDÍTOTTA RÓNAI GÁBOR

Eurázsia csendőre

GEJDAR DZSEMAL

A peresztrojka mítosza: a valóság banalizálása

A peresztrojka sajtójában újabban elterjedt a peresztrojka úgynevezett mítoszainak leleplezése (ráadásul ez olykor intellektuális önkritika formáját ölti). „Jobb” és a „bal” egyaránt ezzel vannak elfoglalva. A hosszú hruscsovi-breznyevi évtizedek alatt a közvéleményben valóban hatalmas mennyiségű szólam, közhely, átlagértelmiségi konvenció halmozódott fel, amelyek rendszerint a hivatalos propaganda visszajára fordított sablonjai voltak csupán. Az 1987–89-es évek glasznosztj-publicisztikája csak verbalizálta és bejárta ezeket az ellensablonokat. Jelenleg éppen e nyilvánossá vált alternatív szovjet tudat anyagából építkezik a rendszer megsemmisítő kritikája, a rendszer lebontásának, leleplezésének sajtója, egyszóval minden publicisztikai-információs hadművelet, amely a közvélemény hipnotizálására irányul és lehetővé teszi, hogy az kitérjen a valódi kérdések és azok nyílt megfogalmazása elől. A peresztrojka-publicisztika legjellemzőbb vonása azonban az, ahogy megkerüli a választ az alapkérdésre: tulajdonképpen miért is kezdődött a peresztrojka?

Valójában ugyanis éppen ebben kell keresnünk napjaink történelmi rejtélyeinek nyitját. Éppen itt tapintható korunk egyik legszembeötlőbb, ugyanakkor legaggasztóbb paradoxona. Ezért követ el mindent a tömegkommunikáció, hogy banalizálja a „miből lett a peresztrojka” témáját, a paradoxitáknak még árnyékát sem tűrve meg. Vezetnek e téren a „rég megérett tendenciákról” szóló fejtegetések, és az „így már nem lehetett tovább élni” típusú fordulatok. Mindez oly égbekiáltóan ellentmond a tényeknek, hogy a mai propaganda legszívesebben egyáltalán nem is érinti őket.

Volt-e egyáltalán társadalmi válság nálunk? A szovjet társadalmon belül (mint ezt nagyon jól tudja mindenki, aki 1985 előtt szovjet állampolgár volt) a radikális irányváltotatásnak semmiféle előfeltétele nem létezett. A nevezetes 1984-es évet az ellenzéki energiák teljes kimerülése jellemezte, a nyílt nonkonformizmus ellehetetlenült. Ha a társadalom informális erőit a legtágabb értelemben vesszük – a bohém értelmiségtől egészen a Szaharov akadémikus mellett felsorakozó politikai disszidensekig –, akkor azt látjuk, hogy 1972-től 1984-ig a felbomlás, szétzúllás kiábrándulás és beépülés olyan útját járták be, hogy aligha tekinthetők a peresztrojka előtti idők politikai tényezőinek. A peresztrojka vezető alakjai azonnal az „establishment” emberei lettek, azok, akik azt megelőzően is a hatalom csúcán álltak. A régi nonkonformisták nem azonnal,

csak a gorbacsovi korszak negyedik évében bújtak elő. Csak 1989-ben lett népszerű a „hatvanasoknak”, vagyis a hruscsovi periódus reformértelmiségének témája, akik – úgymond – előkészítették a peresztrojkát. Ha nem veszítetük még el minden realitásértékünket, be kell ismerjünk: a gazdaságban a katasztrófának semmiféle előjele nem érződött. Most, mikor másról sem hallani, mint hogy a pangás idején a Szovjetunió a természeti kincseken élősködve tartotta fenn magát, nem találunk még egy odavetett adatot sem a Szovjetunió ipari – elsősorban természetesen hadiipari – exportjának valódi mértékéről. A Szovjetunió ugyanakkor a legnagyobb fegyverexportőr volt (1984-ben kb. 24 milliárd dollárral). Csak az egy Líbia éves vásárlásai (4 milliárd dollár) fedezték a gabonaimport (8 milliárd dollár) árának felét. A természeti kincsek „feléléséről” tehát csak némi fenntartással beszélhetünk: bonyolult, többlépcsős „felélés” volt ez, ráadásul az egész „harmadik világ” természeti kincseiről van szó. Ennek nyugati kivitelét (hiszen honnan volt dollárja ugyanannak a Líbiának szovjet fegyverekre?) a szovjet gazdaságon keresztül biztosították. A 60-as, 80-as évek világa egy szellemesen működtetett szerkezet volt, amelyben a Nyugat többletermékét a „szocialista táborban” értékesítette, az pedig saját feleslegét a harmadik világban. Az érdekelt felek tudatosan tartották fenn ezt a rendszert a nyugati cikkek árának mesterséges felemelésével és a szovjet áruk árának leszorításával. A 80-as évek elején egy amerikai tank árérték három szovjet tankot lehetett kapni. Sem tömeges elégedetlenségről, sem katasztrófális gazdasági hanyatlásról nem lehet hát beszélni. A szovjet társadalom konszenzusa a 80-as évek közepén optimális volt.

Gyakorlatilag az országon belüli összes folyamat irányítható volt. Még az Andropov által fürdőkben és mozikban rendezett tömeges razzziákat is cinikus közönnyel vagy helyeslően fogadták az emberek. A konformizmus nem ismert határt.

Ami a külpolitikát illeti, a szembenállás új lendületet vett, annyira, hogy még egy évvel Gorbacsov hatalom kerülése után is fokozódott. A szovjet propaganda kemény hangon válaszolt a Pershingekre, Grenada lerohanására, az amerikai légierő Moamer Kadhafi ellen indított vadászataira.

Ám hirtelen valami megpattant a szovjet rendszer mélyében.

Nem véletlenül hangsúlyozta állandóan az SZKP minden vezetője, még a legkétesebb figurák is, hogy ők, éppen ők és csakis ők voltak a peresztrojka elindítói. A közvélemény manapság nem hajlamos hitelt adni az efféle kijelentéseknek, s jóllehet mindenki tudja, senki nem hiszi, hogy a peresztrojka felülről indult. Ugyanakkor létezik egy mítosz, amely szerint a peresztrojkát egyedül Gorbacsov indította

* Megjelent *Zsardam Jevrazii* címen a *Vek XX i mir* 1991. 10. számában.

el, aki „túljár az egész párt eszén”, de állítólag még ő sem tudta, hová vezet a folyamat. A valóság banalizálásának tipikus példája áll előttünk, a tényeknek és a logikának fittyet hányó banalizálása, amely megszabadítja a közvéleményt az igazság sokkjától.

A világrendszer dinamikája mint a peresztrojka forrása

A propagandagépezetek manipulációs gyakorlata számára nem létezik lényegtelen tény. 1985 jelképes évszám lett, amelyet csak 1917-hez lehet hasonlítani. Világos, miért: először is, lévén Gorbacsov hatalomra jutásának éve, az „antikommunista főtítár” páratlan küldetésének mitológemáját erősíti. Másodsor, mivel a szintén nem kevésbé mitologizált 1984-es évet követi, erősíti a kialakult hagyományt, megfelel a banalizásra beállított világfelfogásnak. 1985-ben azonban nem került sor semmiféle látványos szakításra a szovjet politikai örökséggel. Sőt: ilyen szakítás 1986-ban sem következett be, függetlenül a „glasznozty” fogalmának nagyon óvatos bevezetésétől.

Igazi fordulat afelé, ami most nemcsak a Szovjetunióban, de az egész világban végbemegy, jó hat évvel a XXVII. pártkongresszus előtt vette kezdetét, méghozzá nézetünk szerint akkor, amikor a kínaiak betörték Vietnam határvédékére. A XX. században az ilyen drága és ambiciózus kalandok járták le, demoralizáltak és szigeteltek el leghatóságban az efféle kalandokra vállalkozó rendszereket. A katonai kalandok a „peresztrojka” valóságos nyitányai voltak mind regionális, mind világméretekből.

Kína tehát 1979-ben megtette az első lépést saját peresztrojka felé, mikor a modern hadtörténet egyik legszervezetlenebb, legdilettánsabb és legabszurdabb hadműveletére vállalkozott. Ez a deklarált maoizmus vége és a pragmatikus korszak nyitánya volt.

Még ebben az évben, csak tíz hónappal később, a Szovjetunió vállalkozik a kínaihoz hasonló háborús kalandra, mikor hadseregével betör Afganisztánba. Ennek az akciónak persze számos valódi, nem deklarált célja volt (többek között elősegítette az iszlám világ globális destabilizációját: ne felejtjük el, hogy 1979 volt az iráni Iszlám Forradalom éve is, amely ellen – Kabul szovjet megszállásával szinte egy időben – Szaddám Huszein is hadba szállt; vegyük figyelembe tovább azt is, hogy Pakisztán volt a következő jelölt az iszlám forradalomra), a legfőbb cél mégis a peresztrojka előfeltételeinek megteremtése lett.

A Nyugat háborúja az iszlám Irán ellen, amelyet arab „szekularistákkal” vívott meg, és a Szovjetunió közvetlen részvétele az Afganisztán muzulmánjai ellen (s gyakorlatilag Pakisztán ellen is) folytatott háborúban, nagymértékben erősítették a kor lényegét megváltoztató globális folyamatokat. Ezek a tömegkommunikáció által „helyinek” nevezett és a hétköznapi figyelem perifériájára szoruló konfliktusok valójában – közvetve vagy közvetlenül – több százmillió ember tudatát, pszichikumát, vérét, energiáját szívták magukba. Megkezdődött a tőke és a hitelek óriási méretű átcsoportosítása. Az Iraknak előlege adott több milliárd olajdollár finanszírozta azt, amit az újságírók „a posztindusztriális Nyugat technológiai áttörésének” neveznek – s ami valójában az új világrend technológiai biztosítója.

1980-tól kezd mind aktívabbá válni a világ establishmentje a büntető és megtorló akciók terén, s ettől kezdve mellőzik mind nyíltabban a másodrendű állami szuverenitásokat. Egyidejűleg megszorodnak a kifejezetten provo-

katív célzatú katonai kalandok, amelyek – kalkulált következményeikben – precízen megtervezett célok szolgáltatásában álltak.

Új világrend – tervek a Szovjetunióval

Az afgán hadjárat (a politológusok még ma is azon tanakodnak, ugyan kit is terhel érte a felelősség) a szovjet politikai szisztéma kémcsövében zajló hatalmas kémiai reakció katalizátora lett: a hatalmi piramis bizonyos szintjein tömegesen „csapódtak ki” a funkcionáriusok. A Szovjetunió vezető apparátusában két tendencia létezett (és létezik): az „autochtonoké” (akik a helyi társadalmak talajából nőttek ki, ennek foglyai maradtak és ide tértek vissza) és a „mondialistáké” (a francia mondial – „világ” szóból). A mondializmus egy egységes planetáris civilizációs elképzelésből indul ki, és egyetemes szociális, politikai és rendőri irányítás kialakítására törekszik. Az autochtonok és a mondialisták Sztálin halála után kerültek szembe, aki harmonikusan egyesítette saját személyében a két tábort, mivel egyszerre volt autochton vezér és mondialista államférfi.

Nyilvánvaló, hogy a nómenklatúrában nincs olyan ember (s minél nagyobb formátumú valaki, annál szembeszökőbb ez), aki kizárólag az egyik irányzatot képviselné: aki „autochton”, annak biztosan van mondialista „beütése” is, még ha az nagyon bonyolult, közvetetten fejeződik is ki, különben kivetné magából a hatalmi struktúra. S a legbuzgóbb „mondialistának” is kell hogy legyen „autochton” anyajegye, különben nem működhetne egy olyan birodalomban, amely eurázsiai.

Mindazonáltal 1953-tól napjainkig a Szovjetunió e két irányzat – 1979-ig a kulisszák mögött zajló – elkecseregetett párviadalának porondja lett. A látható, nyíltan deklarált peresztrojka csupán azt jelenti, hogy a mondialisták a harc során stratégiái áttörést hajtottak végre.

A nyílt konfrontálódás a korrupcióna mért csapásban fejeződött ki először. A szovjet polgárok szemében nagyon idősebbnek látszik ma Gdjljan nyomozó, a híres „nómenklatúra-erő” politikai kálváriája, amely nemrég már-már eposzi méreteket öltött. Csakhogy az árnyékgazdasággal összefonódott „autochton” csinovnyikok ellen indított korrupcióellenes terror már Brezsnyev alatt elkezdődött. Az árnyékgazdálkodók ezreinek letartóztatása megteremtette a feltételeket a nómenklatúra egyes csoportjainak politikai kompromittálására. A mondialista hadművelet politikai filozófiája szerint a „korrupció” és az „autochton vezető” szinonimák, és ezt afféle erkölcsi axiómaként igyekeztek besulykolni a tömegek tudatába.

Ennek a korrupcióellenes offenzívának a kezdeményezője vitathatatlanul a KGB volt, a mondializmusnak ez a fő támasza a szovjet szisztémában. A KGB készítette elő technikailag a későbbi peresztrojka, sőt a keleti blokk „bársonyos” vagy „véres” forradalmainak sorozatát is.

Manapság lassan közhelyszerű lesz az a megállapítás, hogy kommunista világ forradalmi átalakulásainak szervezője a KGB volt. Vlagyimir Bukovszkij az *Ogonyok*knak adott interjújában nemrég úgy beszélt erről, mint valami magától értetődő dologról. Ugyanakkor alig egy éve még a müncheni Szabadság Rádió olcsó mítoszteremtésként értékelte azt az információt, hogy a prágai „bársonyos” forradalmat a KGB elnökének első helyettese Glusko vezérezre-des bonyolította le. Mind a jobb-, mind baloldali kispolgár szilárdan hitt benne (és hisz ma is), hogy a KGB a fennáll-

lót védelmező konzervatív erő. Az utca emberének tipikus illúziója ez, aki úgy érzi, hogy az ellenőrzés (pontosabban az elnyomás), amelynek alá van vetve, a történelem megmászhatatlanságát, a rendszer megingathatatlanságát bizonyítja. A valóságban éppen a fennállót védelmező struktúrák képezték a politikai instabilitás mindenkorai legfőbb forrását.

Az eurázsiai birodalmi elv a mondializmussal való hosszas konfrontálódása közben végül is impotensnek bizonyult. Túl ezen, maga az SZKP is fatális elkerülhetlenséggel merítette ki erőtartalmait és került függőségbe saját „alkalmazottaitól” „fehérgallérosaitól”, a pártértelmiségtől. Nehéz pontosan felbecsülni azt a szerepet, amelyet a párt technikai apparátusa (az ún. referentúra) játszott a hatalmi struktúrák politikai válságában. Annyit azonban megállapíthatunk, hogy a választott funkcionáriusoktól eltérően a pártértelmség mindig kapcsolatban van a) a „régiekkel”, a „rég elvtársakkal” b) a KGB-vel, c) a nemzetközi fórumokkal, amelyek nélkül nem tudna professzionalista módon működni. Túl ezen, a „fehérgalléros” pártalkalmazottak (az apparátus) mindig és mindenhol a válságnak és főnökeik vereségének elindítói voltak.

Ebben a társadalmi húsdarálóban a főszereplő, a párt csak öngyilkossággal végezheti, ami minden kétséget kizáróan a mondializmus tudatos stratégiájának alapvető részét alkotja. A mondializmus mindig nagyon szoros, szinte a szimbiozusra emlékeztető kapcsolatban áll az autochton tendenciával: saját eszközeként használja fel, válságba sodorja, úgy irányítja, hogy konfliktus robbanjon ki köztük, s aztán legyőzhesse. Az „általános” matematikailag arra van predesztinálva, hogy nyerjen az „egyedivel” szemben.

A Szovjetunió új státusa: a brazil modell?

A birodalmak összeomlanak. A legnagyobbak porba dőltek, még történelmi létezésükről sem tud néha alattvalóik minden ma élő leszármazottja. A kérdés csak az, hogy éppen összeomlik-e jelenleg a szovjet birodalom, hogy csakhogyan a végét látjuk-e. Legyen vagy ne legyen – ezt ma is, akárcsak 1917-ben, egyáltalán nem a birodalmat lakó népek döntenek el, hanem a világ uralkodó körei.

Érdekeltek-e ezek a körök a szárazföld egyhatodát elfoglaló államalakulat végleges szétesésében? Gondolkodjunk logikusan: nem lehet megszüntetni a regionális hatalom konkrét struktúráit anélkül, hogy ne hoznánk létre helyettük egy általános struktúrát, amely az egész világon azonnal magára vállalja a feleslegessé vált „szuverenitások” funkcióit. Sem az ENSZ, sem a Háromoldali Bizottság nem alkalmasak a végrehajtó hatalom szerepére. Azon kívül lehetetlen felszámolni az egyik regionális erőt úgy, hogy a másikat meghagyjuk. Más szóval, a Szovjetuniót mint bi-

rodalmat csak úgy lehet megszüntetni, ha eközben az Egyesült Államok sem marad meg jelenlegi minőségében.

Még ma is sok olyan politológus van, akik az imperializmus, az imperialista érdekek kategóriáiban gondolkodnak – a geopolitika meghatározásakor ezt tekintve végső instanciának. Innen nézve az ellenőrzött területek szét darabolása, meghódítása, tényleges megszállása, direkt irányítása teljesen adekvát célkitűzések, amelyeket bármely rablóállam maga elé tűzhet, egyebek mellett Oroszországot illetően is. De a nemzetközi establishment (a globális döntések e ténylegesen végső instanciája) valódi érdekei nemcsak transznacionálisak, hanem transzimperialisták is; ezek az érdekek nem esnek egybe egyetlen különálló állam rabló érdekeivel.

Biztosak lehetünk benne, hogy Észak-Eurázsia hatalmas térségeit a továbbiakban is előnyösebb lesz megőrizni az autochton szuverenitás égése alatt; ez módfelett kíméli az erőt, az eszközöket és – ami sokkal fontosabb – garantálja a stabilitást. Nem szabad megfeledkezni arról a másodlagos, ám súlyos részletkérdésről sem, hogy a közvetett ellenőrzés alá kerülő területeken ki kell építeni a megfelelő infrastruktúrát. Ez azt jelenti, hogy az adott térségnek egy sor igencsak sajátos lehetőséget, sőt bizonyos hatáskört kell biztosítani.

A státus, amelyet a világ a közeljövő Oroszországnak szánt, valamelyest emlékeztet Brazília szerepére (nem véletlenül lendültek föl a szovjet–brazil kapcsolatok a peresztrojka idején). Brazília a dél-amerikai földrész vezető hatalma, Oroszországnak pedig az ázsiai vezető hatalom szerepét szánják. Oroszországnak Szibériája van, Brazíliának pedig őserdeje, övé a „déli féltéke Szibériája”. Szibéria és az Amazonas egyaránt a rablógazdálkodás és az ökológiai katasztrófa régiója.

A mondializmus rákényszeríti Oroszországot a leszerelésre. Brazília a világrendszer nyomása alatt éppen most mondott le saját atomprogramjáról. Mindketten rendőrileg kordában tarthatják a „másodrendűnek” nyilvánított régiókat. Régebben mindkét ország keresztülment monarchiája megdöntésén, átélte polgárháborúkat, paraszti partizánmozgalmakat, kemény diktatúrákat... Még a peresztrojka is ugyanakkor kezdődött Oroszországban, mint Brazíliában: 1985-ben a katonai hunta húszéves uralma a breznjevi korról egy időben ért véget.

A közelmúltig a Szovjetuniót természetesen, az Egyesült Államokkal hasonlították össze, mintha annak alternatív analógja lett volna. Ez az idő azonban elmúlt. Brazíliával is csak bizonyos megkötésekkel lehet összehasonlítani. Oroszország lényegesen nagyobb jelentősége a keleti féltéken el foglalt központi földrajzi helyzetében és történelmi hivatásában rejlik.

FORDÍTOTTA: SCHILLER ERZSÉBET

Merlin Színház

M Á R C I U S I P R O G R A M

11. szerda	19.00.	Egy csepp méz
14 szombat	11.00.	Pelikán. A Kaláka Együttes gyermekműsora
15. vasárnap	11.00.	Pelikán
	15.00.	Pelikán
	19.00.	„Ha...” Ladányi Andrea estje
16. hétfő	19.00.	„Ha...” Ladányi Andrea estje
17. kedd	19.00.	A két veronai nemes. A Merlin Színészképző Műhely előadása
18. szerda	19.00.	A két veronai nemes. Bemutató
19. csütörtök	19.00.	2000 EST
21. szombat	19.00.	A kékszakállú herceg vára. A firenzei Limonai Színház vendégjátéka
22. vasárnap	19.00.	A kékszakállú herceg vára. A firenzei Limonai Színház vendégjátéka
23. hétfő	19.00.	A két veronai nemes
24. kedd	19.00.	A két veronai nemes
25. szerda	19.00.	Méhes Csaba — Pisztrángötös
26. csütörtök	19.00.	Mamagájok
	21.00.	Mamagájok
27. péntek	19.00.	Mamagájok
	21.00.	Mamagájok
28. szombat	19.00.	Oidipus. A Független Színpad vendégjátéka
29. vasárnap	19.00.	Dybuk. A Független Színpad vendégjátéka
30. hétfő	19.00.	Magyar Napló Est
31. kedd	19.00.	Egy csepp méz

JEGYEK KAPHATÓK A HELYSZÍNESEN 13-20 ÓRÁIG
A SZÍNHÁZAK KÖZPONTI JEGYIRODÁJÁBAN
(BP. VI. ANDRÁSSY ÚT 18., IX. RÁDAY UTCA 9.)
A JEGYEK ÁRA EGYSÉGESEN 200 FORINT

A Főpolgármesteri Hivatal támogatásával

Kurdok

ETNOGENEZIS A TÉVÉKAMERÁK ELŐTT?

DOBROVITS MIHÁLY

Két-három éve, 1989–90-ben az iszlám bomba fenyegetésében éltünk. Aggódo arccal latolgattuk egy muzulmán világhorradalom esélyeit. Afganisztán, Pakisztán, Irán, Libanon, Líbia példája lebegett előttünk. Aggódtunk a szovjet Délért is. Örültünk volna, ha az történik ott, amit olyannyira elítéltünk itt.

Féltünk, és innen, egy gyökeresen más világból nézve, félelmeink jogosnak látszottak. Lehetséges, hogy a világ nagy része önként a középkor felé tart? Amikor Szaddám Huszein bevonult Kuvaitba, majd – feledve, hogy egykor a Nyugat és a Kelet közös szövetségese volt Khomeini sátáni rendszerével szemben – szent háborúval fenyegetőzött, már-már igazolódott mindez.

Azután jöttek a kurdok. Természetesen nem úgy, mint afféle diadalmas felmentő sereg: Mégis, megalázott, becsapott, elárult és nyomorult voltukban, tragikus sorsukban kiviláglott: az iszlám forradalom talán mégsem legyőzhetetlen, mint egyesek hitték.

A fogaskerek közé homok került. A vallás mögül előbukkant egy másik fogalom: a nemzeté. A kurdok ügye több, mint etnikai konfliktus. Ez az írás, bár elsősorban róluk szól, mégis erre az új, az iszlám forradalmakénál talán nem kevésbé ijesztő, és legalább annyira megállíthatatlannak tűnő folyamatra akarja felhívni a figyelmet: a nemzet fogalmának megjelenésére a muszlim világban.

Akurdok igazi lélekszámát valószínűleg senki sem tudja. Becslések szerint biztosan többen vannak, mint húszmillió. Lakóhelyük Törökország, Irán, Irak és Szíria határvidéke, kisebb csoportjaik élnek még a szovjet kaukázusi vidéken is. Főbb települési központjaik a törökországi Urfa, Mardin, Diyarbekir és Malatya városok, a Van tó vidéke, továbbá a török–iraki–iráni határ háromszögében elterülő Hakkari tartomány. Irakban Moszul és Kirkuk vidéke, Iránban Kermansah és Hamadán környéke.

Nyelvük, a kurd, indoeurópai, az iráni nyelvcsalád része, a perzsa rokona. Számos, egymástól is nagymértékben eltérő nyelvjárással rendelkezik. A harmincas évek arab-világbeli kísérletei után írott nyelvként csak a nyugat-európai, főként francia- és németországi emigrációban és a szovjet területeken használják. A nyolcvanas évek óta elvileg a latin grafikát használják. Vallásuk az iszlám, szunniták és síták egyaránt vannak közöttük.

Nyelvjárásaikat, akárcsak vallási hovatartozásukat, nagymértékben befolyásolja a mai napig fennálló törzrendszerük. Gazdaságuk is eszerint változik. Egyes törzsek nomád pásztorok, mások letelepedettek. Életformájuk sok archaikus, nagycsaládi elemet őriz. Önálló államot soha-

sem alkottak, bár ma az oszmán uralom által a XVI. század elején felszámolt Zulkadir bégséget tekintik saját államiségük kezdetének. Kialakulásukról és vándorlásukról nem sokat tudunk, de bizonyos, hogy már a IX. és X. század folyamán említik őket a források.

Mindezek a meglehetősen száraz és keveset mondó adatok azonban még nem elegendőek ahhoz, hogy megérthessük, miért éppen ők, és miért éppen most kerültek abba a helyzetbe, amiben vannak. Bármennyire nehezen elfogadhatónak is tűnik, ez a szituáció egy oldalról tipikus, más oldalról viszont nem a kurdoktól, hanem a környezetüktől függ. Nem a kurdok életformájának és történelmi viselkedésének zavart volta vagy egészséges volta az, amit vizsgálnunk kell, hanem az, miként alakult ki az a történelmi helyzet, amelybe a kurdok belekerültek.

Amióta európai orientaliztika van, közhelynek számít, hogy a Kelet „más”. Amennyiben e tudományágnak értelme van, akkor az éppen a másság tapasztalatának a feldolgozásában rejlik. Abban, hogy megpróbáljuk megérteni, hogyan működik egy civilizáció számos számunkra természetesnek tűnő fogalom nélkül, miközben több, a mi tapasztalataink tükrében már-már abszurdnak tűnő sajátossággal rendelkezik. Ráadásul a Kelet maga sem egység. A Távol-Kelet legalább annyira idegen és más nyugat-ázsiai szemmel, mint Európa. Emellett tisztán kell látnunk azt is, hogy a Kelet sem változatlan. Az ókori Mezopotámia lehet „olyan, amilyennek elképzelem”,* de a kurdok esetén ez a megközelítés nem alkalmazható.

Ami az iszlám világot illeti, ez a kettősség benne magában is megvalósul. Az az iszlám, amelyet történelmi kutatásokból ismerünk, nagyjából a VII. és XIV. század között létezett. A mongol hódítás következményeképp ez a középkori muszlim világ éppúgy eltűnt és átalakult, mint a lovagkor Európája. Iszlám és muzulmánok ettől függetlenül ma is léteznek. A fő különbség abban rejlik, hogy a XV. századtól kezdve a muzulmán kelet szinte teljesen széthullott, és egymással szervesen már nem érintkező régiói azóta külön-külön élnek a maguk életét. Az iszlámon mint történelmi egységen belül tehát megszűnt a centrum-periféria típusú elrendezés. Centrumról vagy perifériáról ettől kezdve már csak egy régióon belül lehet beszélni. Ez a rendszer azért alakulhatott ki így, mivel az iszlám nem ismeri a szakrális és a profán nálunk szokásos megkülönböztetését, sőt egyes tételeiben kifejezetten tagadja is. Az iszlám hívei

* Komoróczy Géza szavajárását plagizálom. D. M.

attól válnak vallásossá, hogy elfogadják egy őket teremtő felsőbb létező kinyilatkoztatott akaratát, és aszerint élik az életüket. A hívő élete tehát önmagában vallási aktus. E rendszer értelme nem a teremtővel való kapcsolat, hanem az ő akaratának való meghódolás. E meghódolás formáit és mintáit egyrészt maga a kinyilatkoztatás rögzíti, másrészt pedig a kinyilatkoztatás tolmácsolójának az életét, szavait és cselekedeteit tolmácsoló híradások. Az ő mekkai és medinai közössége az az etalon, amelyet a hívők közössége maga elé tarthat. Így lehetséges, hogy Bosznia és Celebesz hívői éppen úgy teljesértékűen valósítják meg az iszlámot anélkül, hogy egymással kapcsolatba kellene lépniük. Az esetleg felmerülő, a kinyilatkoztatás és a híradások és szokások által nem rögzített kérdéseket ugyanis a hívők adott közössége is megoldhatja, más kérdésekből deduktívan levezetve vagy közmegegyezéssel, nem szükséges tehát, hogy minden közösség ugyanazt a nézetet fogadja el a magáénak. Tekintve, hogy az iszlám nem más, mint a hívő önállósága a kinyilatkoztatott abszolút isteni akaratnak, hogy az adott muszlim közösség tagjai azok, akik ezt az adott helyen elfogadott normák szerint gyakorolják. Ez azt is jelenti, hogy a közösségbe való tartozás alapfeltétele az isteni törvény elfogadása. Aki ezt nem teszi meg, az más, nyelvi, szokásbeli, életformabeli hasonlósága alapján nem tarthat igényt a közösségbe való befogadtatásra. Szükségszerűen kívülről kell, hogy maradjon. Életét maga intézheti, hiszen a kinyilatkoztatott akarat és a szokások rá értelemszerűen nem vonatkoznak. Ezek csak annyit szabályoznak, hogy milyen lehet a hívők közösségének vele való viszonya. Így válik érthetővé, hogy az iszlám világon belül lényegesen fontosabb a muszlimok és nem muszlimok között húzódó határ, mint az, amely az egyes régiókat vagy az egy nyelven beszélőket és az idegeneket választja el egymástól.

Ez az alapja annak, hogy az iszlám tradícióit követő régiókban egy adott nemzetiséghez való tartozás alapfeltétele az adott nemzetiséghez mint vallási közösséghez való tartozás. Így lehetséges, hogy ha az iszlám világban kisebbségről vagy többségről beszél valaki, akkor elsősorban felekezeti kisebbségekről lesz szó.

Ezért ez a közösség szekularizálhatatlan. Hiába kísérelné meg bárki, hogy az egykor szintén magától értetődően „keresztény” Európa mintájára új tartalmat adjon e közösségnek. Európa ugyanis többé-kevésbé egy régió, azonos kultúrával. A mai muszlim országok számára azonban a vallás közössége az egyetlen összefogó erő. Egyébként – minden nap életük során – nem feltétlenül fogják egymást ellenszempontban részesíteni. Gyarmatosításuk kora óta különösen nem. Ez a már említett kapcsolathány, azonkívül, hogy megakadályozta, hogy az európai egyházszakadásokhoz hasonlóan egész civilizációk szakadjanak ki az iszlámból, a fő ellenszempont minden modernizációs törekvésnek is. Az egyetlen, ameddig bármelyik reformra törekvő erő elmehet, az a tradíció új megközelítése. Minden, ami ezen túlmutat, az már a közösséget magát fogja megkérdőjelezni.

Ugyanakkor ezek a régiók és államaik kifejezetten azon az alapon jöttek létre, hogy a magukba foglalt közösség iszlámhívő. Közép-Ázsia sztálini szikével szétoperált köztársaságain kívül nem beszélhetünk muzulmán nemzetállamokról. Azaz az iszlám tradíció megkérdőjelezése adott államok sorát lenne képes megdönteni. Sem az elméletileg egy nemzet részét alkotó, de ténylegesen csak a tradíció által

összetartott ún. „arab világ”, sem pedig a tőle keletre elterülő heterogén, többnemzetiségű államok, Irán, Afganisztán, Pakisztán sem tekinthetők nemzetállamoknak. Összetartozásuk alapja gyakorlatilag csak a vallás és a történeti tradíció.

Amennyiben Törökország kivétel mindazok alól a törvényeszerűségek alól, amelyeket, ha vázlatosan is, megkísértem itt felrajzolni, akkor az annak köszönhető, hogy az első világháború következtében radikálisan átalakult az ország egész helyzete. Nemcsak arról van itt szó, hogy az ország elvesztette mindazokat a történeti egységeket; Irakot, Szíriát, Palesztinát, Arábiát és Jement, amelyeket idegen nemzetiségek laktak és laknak most is. A döntő különbség abban áll, hogy mássá vált az államiságot hordozó elem. A történeti „Magas Ottomán Államot” (*Devleti Âlije-i Oszmánije*) váltotta fel Törökország, azaz a török ország. Ráadásul, anatóliai török ország.

Ez a mi magyarországi logikánknak olyan nehezen érthető változás jelenti tulajdonképpen a mai Törökország létezésének alapját: az önálló, korábbi tradícióitól és mai nyelvkonaitól, a többi török nyelvtől, illetve annak beszélőitől egyaránt elkülönülő anatóliai (kis-ázsiai) török nemzet létrejöttének és saját államiságra való igényének kifejeződését. Ez, az egyébként nem mindenben konzekvens logika magyarázza a XX. századi törökországi reformok egész sorát. Az írásreformtól kezdve a – jelen sorok íróját sok vonásában Orwell „újnyelvére” emlékeztető – nyelvi reformokon át a köztársasági rendszer deklarálásáig.

Ha valaki végigkíséri figyelmeivel a kemáli reformok logikáját, rá kell hogy jöjjön, mindezek alapját egyetlen gondolat jelenti: a tradicionális, vallási és dinasztikus alapon létrejött Ottomán Birodalom átalakítása egy, a korszak fel fogása szerint „modernnek”, sőt talán paradox módon a „legmodernebbnek” számító olasz–lengyel mintájú nemzetállammá. A mi mai szóhasználatunk szerint „etnokráciává”.

Azt, hogy miért kellett ennek a változásnak bekövetkeznie, nem szükséges külön megmagyarázni. Az első világháború utáni politikai viszonyok, a muzulmán kelet országainak szinte kivétel nélküli európai függésbe kerülése, a jogilag függetlennek maradt Afganisztán és Irán elmaradt volta és a történeti iszlám ezzel együttjáró válsága éppen elegendő magyarázattal szolgálnak. Empatikus készség nélkül is belátható, hogy ebben a történeti situációban miért érezte úgy Kemál és környezetete, hogy Törökország előtt két választási lehetőség van: „európaizálódni” vagy európai függésbe kerülni.

Mindennél lényegesen érdekesebb az átalakulás konkrét folyamata, amelynek során az eredetileg Kelet-Anatóliai Muzulmán Jogvédő Társaság (*Sarki Anadolu Müslümanlari Müdafâe-i Hukuk Dzsemijeti; a magyar névben történt kiemelés tőlem, D. M.*) először országos jogvédő társasággá, majd az utolsó oszmán parlament feloszlata, tagjai jelentős részének máltai internálása és Isztambul megszállása után nemzetgyűléssé alakult át. Ez a nemzetgyűlés ruházta azután magára, az isztambuli kormányzatnak, a megszállás és a parlament működésének megakadályozása folytán beállott cselekvőképtelenségét kimondva, az anatóliai török nemzet egyedüli szuverén képviselőjét. E nemzetgyűlésnek volt jogilag alárendelve a Kelet-Anatóliai Muzulmán Jogvédő Társaság létrehozója, Musztafa Kemál pasa is. Ugyanennek a folyamatnak a keretében kötötték meg azt a Nemzeti Alapszerződést (*Miszâki Milli*), amely először rögzítette, hogy melyek azok a tartományok, amelyeknek „keresztény

befolyás nélkül" szultáni uralom alatt kell maradniuk. Ez a modern török nemzet létrejöttének alapokmánya.

Ez azonban eredetileg még nem volt ilyen nyilvánvaló. Észrevétlen maradt az a hangsúlyeltolódás, amelynek következtében a felekezeti nemzet helyett az etnikus nemzet kezdte a szuverenitás hordozójának szerepét játszani. Nem lévén az országban olyan keresztény kisebbség, amely a kemáli reformokhoz vezető küzdelemben pozitívan érdekelt lett volna, a kérdés még csak érdekessé sem válhatott. A török és a muszlim könnyedén voltak szinonimának tarthatók. Tulajdonképpen csak a köztársasági rendszer bevezetése és a kalifátus maradványainak az eltörlése tette egyértelművé, hogy az új, győztes török hatalom kiket is tart az államiság letéteményeseinek.

Ebből érthetjük meg, hogy a kurdok, akik számára a szultáni hatalom által 1920-ban aláírt és az ankarai kormányzat által eleve semmisnek nyilvánított sévres-i béke autonómiát ígért, miért választották, muzulmán voltukból kiindulva, a török ügy támogatását. Így történhetett meg az a furcsaság is, hogy a nagyhatalmak által a – vallási, történelmi tradícióra támaszkodó – szultáni kormányzatnak benyújtott békefeltételek konzekvensen etnikus kisebbségnek tekintik a kurdokat, míg a lausanne-i, már az új, köztársaságivá váló török kormányzattal kötött megállapodások fel sem vetik az ügyüket. Egyszerűen a győztes török többség közé számították, vallási közösségük alapján. Hivatalosan 1934 óta számítanak „hegyi törököknek”.

Ez az ellentmondás jellemző a köztársasági Törökország kialakulására. Kemál pasa, a későbbi Atatürk zsenialitása éppen abban rejlett, hogy a győzelem heroizált érzését annak a megvalósítására használja fel, ami ellen – elvben – a háborút megindították, a szultáni, kalifai rendszer lerombolására és egy nyugatos mintát követő fejlődés beindítására. [Ezt a kettősséget jellemzi, hogy a magát tudatosan az európai világfiak és sportemberek pózaiban fényképezetett köztársasági elnök élete végéig megtartotta és használta az ankarai nemzetgyűlés által neki adományozott Gázi („hitharcos”) melléknevet. Halála előtt még a hivatalos és félhivatalos sajtóprotokollban is csak *Gazi hazretleri* („Ömeltősága a Gázi”) néven emlegették, minden egyéb megjegyzés nélkül.]

Bár a kurdok, megértvén a helyzet számukra kedvezőtlen változását, a törökországi fejlődésre megkíséreltek sorozatos és rendre sikertelen felkelésekkel (1925, 1930–31, 1937) válaszolni, nemcsak hogy helyzetük jobbra fordulását nem tudták elérni, de a hetvenes évekig jóformán le is kerültek a politikai palettáról. Felkeléseiket amúgyis áthatotta a vallásos érzés. Létezésük újrafelfedezése nem is Törökországban, hanem a vele szomszédos, és bizonyos fokig történelmileg is hasonló utat járó két országban, Irakban és Iránban következett be.

Bár időben némi eltéréssel, Irán a harmincas évektől, Irak pedig az ötvenes évektől kezdődően, mind a két állam kénytelen volt szembenézni mindazzal, ami Törökország fejlődését megnehezítette: a nemzetállam és az államalkotó nemzet kérdéseivel. Irán, történetét tekintve, a XVI. századtól kezdve, bár perzsa kultúrájú, de általában török (azerbajdzsáni) dinasztikák által vezetett síita államalakulatként élt, egészen a Pahlavi dinasztia hatalomra kerüléséig (1925). Lakosságát tekintve éppen olyan többnemzetiségű állam, mint amilyen például az Osztrák–Magyar

Monarchia Magyarországa volt. Főbb kisebbségei az azerbajdzsánok, a kurdok, a beludzok, a luriak, a khuzisztáni arabok és a türkmének. Ráadásul a szintén perzsa ajkú, de szunnita tadzsikok és afganisztáni perzsák is önálló egységeket alkotnak.

Irak viszont hiába létezik mint történelmi régió már évezredek óta, korábban az Oszmán Birodalom egyik tartománya volt. Ebből vált – a meglehetősen ellentmondásos egységű – arab világ egyik, számos etnikai és felekezeti kisebbség: kurd, azerbajdzsáni és arabajkú síiták, arabajkú keresztények és szábeusok által is lakott országává. Az elvben egységes nemzetállam megeremtését Iránban a monarchista diktatúra kezdte meg kiépíteni, amely – hasonlóan a nyolcvanas évek Törökországhoz – tagadni kezdte az ország lakosságának többnemzetiségű voltát. Nem kis részben ez vezetett a II. világháború alatti szovjet megszállási zónában az önálló, kommunista befolyási övezetet jelentő Azerbajdzsáni Demokratikus Köztársaság megeremtésének kísérletére az iráni fennhatóság alatt maradt Dél-Azerbajdzsánban, melynek Tabriz a központja. Ezt követte Muhammad Reza Pahlavi kísérlete arra, hogy az országot az akhaimenidák – az első iráni uralkodóház – óta folyamatosan hirdettet monarchia tradíció szerint alakítsa át. Még az iráni hidzsra kezdetű napévet is megpróbálták egy „császári” érával helyettesíteni.

Irak pedig megkísérelte, hogy szekularizált, szocialistikus arab nemzetállam legyen. Hasonlóan a Nasser vezette Egyiptomhoz. Ez az arab ideológia azonban soha sem állt közvetlenül szemben az iszlámmal. Ha hasonlítani akarjuk őket valamihez, akkor leginkább a köztársaság kiáltása előtti, húszas évek első felébeni kemalista mozgalmakhoz tudjuk. Egyfajta, a nyugati világgal szemben álló nacionalizmus ez.

A kurdok reakciója is meglehetősen hasonlóan bizonyult. A húszas–harmincas évek anatóliai felkeléseihez hasonlóan Irakban és Iránban is helyi felkelések sorával válaszoltak a változásokra.

Ezeket a hatvanas és főként a hetvenes években fellángolt kurd felkeléseket azért nevezhetjük helyiinek, mert kulcsfontosságú minden esetben az adott ország kormánya és az adott ország területén élő kurdok konfliktusa volt. Nemcsak, hogy nem kíséreltek meg valamiféle, akár elvont, akár gyakorlati nemzeti egység nevében fellépni, hanem igen gyakran még egymás ellen is harcoltak, mint Talabani és Barzani 1970-es évekbeli mozgalmai Iránban és Irakban. Ráadásul mindkét ország tudatosan ki is használta a másik területén élő kurdok mozgólódását, adott esetben konkrét segítséget is nyújtva nekik. Nem is csoda, hogy a konfliktusoknak éppen a két ország ellentéteinek alapokát jelentő Shatt el-Arab – a határ menti víziút – kihasználásáról kötött 1976. évi szerződés vetett – ideiglenesen véget. Ezt, a korábbi – az egyes kurd klánok befolyásolásán alapuló – rendszert kísérelte meg felújítani Khomeini politikája, ezúttal síita alapon. (Az iraki kurdok nagy része síita.) Erre volt válasz Szaddám Huszein vegyi terrorja.

Lényegesen eltért ettől a törökországi kurdok sorsa. Az ötvenes–hatvanas évek török belpolitikai változásai és a meginduló vendégmunkáshullám meglehetősen hidegen hagyta őket. Komolyabb migrációjukra csak a hetvenes években került sor, ekkor is elsősorban a törökországi nagyvárosok, főként Isztambul és Ankara irányába. Gya-

korlatilag ekkor fedezte fel őket ismét a török közvélemény. Elsősorban nem is mint nemzeti kisebbséget, hanem mint szociálisan hátrányos helyzetű csoportot. Ebben igen jelentős része volt annak a török értelmiségnek, amely a hatvanas évek politikájával elégedetlenül az európai új baloldali irányába kezdett el tájékozódni. Ráadásul folytatta a negyvenes-ötvenes évek török falusi irodalmának (Yasar Kemal, Orhan Kemal, Sait Faik és társaik) hagyományát, mint például Bekir Yildiz vagy a filmes Yilmaz Güney, illetve a régi és az új kultúrát egyaránt ismerő, a kurdok életvitelére azonban értetlenül tekintő modern török értelmiségi élményét kívánja feldolgozni, mint például Ferit Edgü. Ehhez járult még az is, hogy – bár ellentmondásos módon – éppen a homogén, kurd nyelvű oktatást még ma sem engedélyező török tanügyi szisztéma tette lehetővé, hogy kialakuljon egy, az adott viszonyok között értelem szerűen „balra tájékozódó” kurd értelmiségi réteg is.

Ezzel függött össze a kurdok mint hátrányos helyzetű törökországi kisebbség létének felismerése a hatvanas évek végi török gondolkodásban. Az új baloldali értelmiségi megközelítésen szűk rétegen túl, ekkorra már a török parlamenti baloldal, elsősorban az Ecevit vezette Köztársasági Néppárt is tudatosan számolt velük, mint választóival. Ők elsősorban a hagyományos klánok között élveztek tekintélyt. A kurd többségű délkelet-anatóliai tartományok egyfajta hivatalosan el nem ismert különleges státust élveztek. Erre az időre esnek a törökországi kurd sajtó első kísérletei is.

Ezt a korszakot követte az 1980-as fordulat, amikor is a Kenan Evren köré csoportosult erők egy – általuk annak tekintett – ortodox kemalizmus jegyében kívántak, ezúttal már nemzetiségi alapon „érvényt szerezni” a lausanne-i béke eredetileg felekezeti alapú rendelkezéseinek. Ez volt a jogalap arra, hogy – tekintve az alkotmány azon rendelkezését, amely szerint Törökország minden lakója töröknek számít, a francia alkotmány francia kifejezésének mintájára – mint nem létező (tekintve, hogy a békeszerződésben meg nem írt) kisebbség nevében fellépő szeparatistákként kezelje a kurdok képviselőit. Ráadásul ez volt az az időszak is, amelyben hihetetlenül felgyorsult a nagyvárosokba, illetve Nyugat-Európába törekvő kurdok migrációja is. Ők, alacsony képzettségi szintjük és gyakran hiányos török nyelvtudásuk következtében, szinte reménytelen bádögvároslakó és feketemunkás szerepre voltak és vannak is kárhoztatva. Ezzel párhuzamosan olaj volt a tűzre az is, hogy 1983 után egyedül a kurdok lakta délkelet-anatóliai vidéken maradt meg a rendkívüli állapot. Ráadásul, a terület felendítését szolgáló egyetlen komoly program, a Délkelet-Anatóliai Program is több feszültséget okoz, mint amennyi

hasznot lehet belőle remélni. Ez arra épül ugyanis, hogy völgyzáró gátakkal elzárva a Tigris és az Eufrátesz törökországi szakaszát, a felfogott vízmennyiséget energiatermelésre és öntözésre használják. Túl azon, hogy az építkezés milyen mérvű környezeti és települési elváltozásokat okoz, Irak és Szíria mezőgazdaságát végveszéllyel fenyegeti. Ez teszi világossá, miért kapott az Abdullah Öcalan vezette PKK – a Kurd Munkáspárt – levele támogatást Szíriától.

A nyolcvanas években sajátosan megélték a kurdok aktivitása. Az emigrációban élő iraki és iráni kurd értelmiség nemcsak hogy politikai programokkal, de kulturális-élet-szervezéssel is foglalkozott. Ebben az időben határozta el az addig használt, reformált arab írás felcserélését latin betűsre. Ekkor alakult meg a PKK is, amely nyílt baloldalisága ellenére egyértelműen és világosan kurd politikai mozgalom. Gyakorlatilag az első. (1927-ben törökországi kurdok kíséreltek meg *Haybun* („Függetlenség”) néven Nemzeti Ligát alapítani. Az 1946 utáni években működött már egy kurd Demokrata Párt is, mindezek azonban csak helyi jellegűek voltak.)

Mindezek ellenére a „szellemet” Szaddám Huszein szabadította ki a palackból. Az ő, az iráni háború folytán alkalmazott terrorja indította meg azt a változást, amelynek során az – elvben társnemzetként elismert – iraki kurdok, nemcsak hogy nagy számban menekültek még Törökországba is, hanem rá kellett ébredniük arra is, hogy önálló nemzeti politikára van szükségük. Nem véletlen, hogy nem sokkal a szeptemberi törökországi választások előtt a török kormányzat, még Özal is megkísérelt kapcsolatot keresni a régebbi kurd mozgalmak vezetőivel. Emellett – hasonló okokból – igyekezett fegyveresen megakadályozni az amerikai indítványra akcióba lépő iraki kurdok mozgását.

Ezek az akciók korántsem öncélúak. Nyilvánvaló, hogy a törökországi kurdoknak adott engedményekkel, nyelvhasználatuk újraengedélyezésével párhuzamosan azt a célt szolgálják, hogy minél jobban meg lehessen akadályozni a különféle, még mindig nem egységes kurd szervezetek egységes fellépését. Ez az utóbbi, mellesleg, meglehetősen igazságos lenne. Csak ugyanakkor, legalább ennyire veszélyes is. Olyan láncreakció kiindulópontját jelentheti, amely pillanatok alatt lángba boríthatja Ázsia igen nagy részét. Előfordulhat ugyanis, hogy az „iszlám bombától” rettegő nyugati és távol-keleti világ éppen azt kell hogy megtapasztalja, miként robbantja szét egy történetileg új kategória, a nemzete, a Közel- és a Közép-Kelet jelenlegi rendszerét.

M E G J E G Y Z É S E K

Nincs itt most arra lehetőségem, hogy felsoroljam a témával kapcsolatos teljes bibliográfiát. Hogy szavaimnak mégiscsak támaszt adhasak, úgy láttam célszerűnek, ha közlöm a témát érintő legfontosabb, lehetőleg magyar vagy európai nyelvű összefoglalókat. A keleti nyelvű irodalom ügyis csak szakemberek számára lenne érdekes:

Az iszlám kérdésében máig alapvetőnek számít Goldziher összefoglalása (Az iszlám; 1881, Budapest, 1980.) az iszlámról, mint vallási rendszerről szólva jól használható Klein: *The Religion of Islam* (London, 1979.) c. műve. A történeti iszlám iránt érdeklődőknek Cl. Cahen *Az iszlám a kezdetektől az Oszmán Birodalom létrejöttéig* (Bp. 1989.) c. művét ajánlhatjuk, megjegyezve, hogy az iszlám újkorj részére vonatkozó megjegyzései meglehetősen elnagyoltak. A kalifátusról

mint intézményről a legjobb összefoglalás: Bartol'd V. V.: *„Khalif i sul-tan” Szocsinenija VI.* (Moszkva, 1965, 5–80.) a modern iszlámról ld. Rostoványi Zs. összefoglalását: *Mit kell tudni az iszlámról?* (Bp. 1983.). Az iszlámról mint nemzetiségről ld. G. Allana: *Jinnah életrajzát, amelyre törökül hivatkozom (Bir Milletin Yaraticisi Cinnah, Ankara, 1983.)*. A XIX. sz-i iszlámról és az Oszmán Birodalom civilizációs állapotairól: Vámbéry, Á.: *A Nyugat kultúrája Keleten* (Bp. 1906.). Ugyanő fejtette ki, a kazáni tatárok kapcsán beszélve, először az iszlám két – keleti és nyugati – ágra szakadását: *A török faj* (Bp. 1885. 512.) Az Oszmán Birodalom történetére: Lewis, B. *The Emergence of Modern Turkey* (London, 1961.). Mustafa Kemal Atatürk *Nutuk* (Ankara, 1935., első, még arab betűs kiadásának német fordítása: Mustafa Kemal pascha: *Zwischen Europa und Asien; Der Weg zum Freiheit*. Berlin, 1927 címen jelent meg.). A modern Törökország magyar nyelvű irodalmából: Fahmi, Dzs.: *A Török Köztársaság 50 éve*. Bp. 1973.

Magyar Lettre

internationale

ÍZELÍTŐ A TARTALOMBÓL

KISEBBSÉG – TÖBBSÉG / Tornai József, Peter Handke, Roger Friedland, Richard O. Hecht, Thomas Sowell tanulmányai, Drago Jančar, Kukorelly Endre, Viktor Jerofejev elbeszélései, Tomaš Šalamun verse.

BOLDOG AUSZTRIA / Eric Hobsbawm, Marek Zeleski, Nike Wagner, Anthony Burgess írásai.

A VÁROSOK SŰRŰJÉBEN / Szelényi Iván, Michael O'Loughin, Vincente Verdu tanulmányai, Tandori Dezső verse.

A DOKUMENTUMOK között Szolzsenyicin és Szaharov, a TUDÓSÍTÁSOK rovatban Adam Michnik és Tzvetan Todorov írásai.

MEGRENDELHETŐ AZ ALÁBBI CÍMEN:

Magyar Lettre Internationale Alapítvány.

1145 Budapest Columbus utca 39. Megjelenik negyedévente. Ára 97 forint. Előfizetés 4 számra: 388 forint.

Az Alapítvány javára befizetett összeg alapítványi hozzájárulásnak számít, és az adóalapból levonható!

Nemes Nagy Ágnes

KIADATLAN VERSEI

OTTHON

*Kredenc, szobor, terítő és dívány, tarka párna
zöld kályhák, sűrű függöny, a szekrény kulcsra zárva
a mennyezettől földig zsúfolva mind a képek
és néha éjszakánként a fojtott párbeszéddek
ebédek, tálak és por a lepkegyűjteményen
és a sarokban díszkönyv és árnyék gyűl keményen
mint fullasztók az ízek és fullasztók az álmok
a hosszú kék ruhámban egy este majd kiszállok
beteg leszek, erős tán, vagy Indiába térek
s mint régi képen bennem az angyalok zenélnek.*

NEM AKAROK

*Megyek az utcán és magamban
a hűs, sikos telet viszem.
Megölték? Hát megölték. Így van.
Elégett? Rombadőlt? Igen.
Már minden arcát ismerem,
s minden megtörténhet velem.*

*Nem véd a fal, nem véd az osztály,
nem véd a szó, a kéz, a bőr,
pedig anyáim zongoráztak
s van egy képünk Pompejiből.
S rendőr is igazoltatott,
pedig hát úrilány vagyok.*

*De nem félek. A telet hordom,
körülottem lehűl a lég,
s a dolgok rólam madarakként
aléltnak hullnak szertesztét.
És szemlesütve, szelíden,
de lassan minden idegen.*

A költő által kötetbe fel nem vett ifjúkori versek 1942–44-ből, melyeket Hafner Zoltán talált meg az Új Idők 1947. február 1-i, január 11-i, illetve 1943/29. számában.

Nem érdekel a rettegés már,
 se kín, se kép, se fájdalom,
 sem a szagok, ruhák, virágok,
 amit kívántam, eldobom.
 S ha néha konokságomon
 valami rezgés átoson,

mint egy patak, mely visszahőköl,
 és lúdbőrösön hátrafoly,
 mint macska, mely ugrása közben
 a levegőben megbotol,
 megint magamba zuhanok,
 s nem akarok. Nem akarok.

NYÁRI ELÉGIA

Megint sűrűsödik a lassú felhő
 s a virágillat fojtó, mint a bú:
 e fülledt, furcsa, esőverte nyáron
 az ifjúság is halálillatú.

Látod, gyümölcsünk férges lett a fákon,
 a régi ízt keresném, s mindhiába,
 s úgy érzem már, cipőm belepte lassan
 langyos, fehér penész, mint Indiában.

A drága pávák tolla hull a kertben,
 a pávaszem, mint kobra, ráammered;
 és félve lépek köre, mint az árnyék,
 ha néha roppan: futni nem merek.

Lézengek nagy, nedves szobákban aztán,
 és elfelejtem minden ismerősöm,
 üresen állok, mint a búza messze
 az ár alatt, a poshadó mezőkön.

Valami álmos, fulladt pára kábít
 a kerten, házon, véren átkúszó.
 S ha néha messze zajra rettenek fel,
 már nem tudom: vihar, vagy – ágyúszó?

Pályázati felhívás könyvkiadóknak

A SOROS ALAPÍTVÁNY A MAGYAR KÖNYVKIADÁS
NEHÉZ HELYZETÉN VALÓ SEGÍTÉS CÉLJÁBÓL --
PÁLYÁZATOT HIRDET KÖNYVKIADÓK RÉSZÉRE.

A pályázaton könyvsorozatok terveivel lehet részt venni.

Az Alapítvány előnyben részesíti az alábbi szempontok szerint
tervezett könyvsorozatokat:

*A társadalomtudományok és a filozófia klasszikus és mai főműveinek
megjelentetése. Magyar társadalomtudósok, filozófusok műveinek publikálása.*

*A hazai irodalom és világirodalom klasszikusainak olcsó áron való
megjelentetése — tekintettel a közoktatás és felsőoktatás igényeire is.*

*A mai hazai irodalom és világirodalom legkiemelkedőbb alkotásainak elérhető
áron való megjelentetése.*

Az Alapítvány nem támogat egyéni szerzői pályázatokat, eszközök
beszerzésére vonatkozó igényeket, eddig nem működött, csupán terv
formájában létező kiadói elképzeléseket. A pályázatokat részletes,
egy-egy kötetekre lebontott tartalmi tervvel és pontos, ugyancsak
részleteiben kidolgozott pénzügyi tervvel együtt kell benyújtani. Ezek
hiányában a pályázattal az Alapítvány nem tud érdemben foglalkozni.

Pályázat meghirdetésére évente két alkalommal,
tavasszal és ősszel kerül sor.

A TAVASZI FORDULÓBAN A PÁLYÁZATOK
BENYÚJTÁSÁNAK HATÁRIDEJE:
1992. ÁPRILIS 15.

Döntést, két hónapon belül, a felkért kuratórium hoz.
A pályázatokhoz szükséges kérdőívet az Alapítvány Titkárságától
postán lehet kérni az alábbi címen:

Soros Alapítvány „Könyvkiadási pályázat”
Budapest Postafiók 34 1525

A múzeumban

VLADIMIR NABOKOV

Néhány éve az egyik párizsi barátom, egy – ha finoman akarok fogalmazni – meg-
lehetősen különös ember, megtudván, hogy néhány napot Monttesir környékén szándéksom eltölteni,
megkért, nézzek be a városka múzeumába, ahol, tudomása szerint, nagyapjának Leroy festette arcképét őr-
zik. Mosolyogva, a karját tárogatva egy meglehetősen ködös históriát adott elő, amelyet, meg kell valla-
nom, különösebb érdeklődés nélkül hallgattam végig, egyrészt azért, mert nem szeretem, ha valaki rám
erőlteti a történeteit, de főképp azért, mert mindig kételkedtem, hogy a barátom meg tud maradni a fantá-
zia határának innenső oldalán. Nagyjából az derült ki, hogy a nagyapja az orosz–japán háború idején hunyt
el pétervári házában, és halála után árverésre bocsájtották párizsi lakását; és az arcképet, követhetetlen há-
nyattatásai után, Leroy szülővárosának múzeuma szerezte meg. A barátom szerette volna megtudni, hogy
valóban ott van-e a kép, és ha igen, meg lehetne-e vásárolni, és ha meg, mennyiért. A kérdésekre, hogy
miért nem írt a múzeumnak, azt felelte, hogy többször is írt, de választ nem kapott.

Elhatároztam magamban, hogy nem teljesítem a megbízását, és majd betegségre, vagy útvonalam meg-
változására hivatkozom. Hányingert kapok a múlt látnivalóitól, legyenek azok múzeumok vagy épületek,
meg különben is, abszolút badarságnak tartottam a rokonszenves csodabogár kérését. Ám aztán, már Mont-
tesirben, amint egy postacikket árusító kioszkot keresve a kihalt utcákon bókásztam, és a bármely közben,
ahová csak befordultam, élémszökő egyazon hosszúnnyakú templom toronycsúcsának bókoltam, szapora
eső ért utól, amely haladéktalanul hozzálátott a juharfák lombhullásának gyorsításához – márcsak egy haj-
szál tartott a délvidéki októbert. Tető alá futottam, és éppen a múzeum lépcsőjén találtam magam.

Tarkálló kövekből rakott, kisebb, oszlopsoros épület volt, aranybetűs feliratokkal az oromfal freskói fö-
lött, és oroszlánlábú kőpadokkal a bronzkapu két oldalán. Tárva állt az egyik kapuszárny, és a benti világ
sötétnek tűnt a zápor villódzásához képest. Álldogáltam egy ideig a lépcsőn, amelyet annak ellenére is be-
pettyegtetett a nagyszemű eső, hogy tetőkiugró magasodott fölője, ám egy idő után, amikor rájöttem, hogy
sokáig nem fog elállni, meg amúgy sem volt más dolgom, elhatároztam, hogy bemegyek a múzeumba. Alig
pendültek meg lépteim az előcsarnok sima kőlapjain, máris megdörrent a zsámoly az egyik távoli sarokban,
amint, újságját félretéve, szemüvege fölött rámpillantva, fölállt fogadásomra az ő, a szokásos üres ruhaujú
invalidus. Befizettem az egy frankot, és kerülvén, hogy az előcsarnokban álló szobrokra pillantsak, amelyek
ugyanolyan jelentéktelenek és konvencionálisak, mint a cikruszban az első szám, beléptem a kiállítóterem-
be.

Minden olyan volt, ahogy meg van írva: fél-fény, álmodó anyag, tárgyaltalan tárgyak; egy szekrényben
bársonypárnácskákon kopott érmék heverték, a szekrény fölött két bagoly, az egyiket, szó szerinti fordítás-
ban, Nagyhercegnek, a másikat Középső Hercegnek hívták; nyitott, poros kartonpapír koporsóban arra ér-
demes ásványok nyugodtak; valamilyen kecskeszakállas, csodálkozó férfi fényképe függött egy lejtős vitrin
főhelyét elfoglaló különös, különböző nagyságú fekete gyöngyök kollekcója fölött; a módfelett fagyott
nyúlánéhoz hasonló golyók fölött eltöprengve sem sejtettem, hogy minéműek lennének és mi a rendel-
tetésük. Az ő, aki addig, bár némileg lemaradva, bolyhos csosszintásokkal követett, most, az egyik kezét a
háta mögött, a másikkal a kísértetét a zsebében tartva, és – ahogy ádámcsutkáján látszott – nagyokat nyel-
ve hozzám lépett. „Éz mi?” – kérdeztem. „A tudomány még nem tudja.” – vágta ki a nyilvánvalóan bevá-
gott választ. „Ezernyolcszázkilencvenötben lelte őket – folytatta ugyanazon a mesterkélt hangon – Louis
Pradier városi tanácsos, a Becsületrend lovagja – és remegő ujjal a fényképre mutatott. „Éz rendben is len-
ne – mondtam –, de ki, és mi alapján döntötte el, hogy hely illeti őket a múzeumban?” „Most pedig tekint-
se meg ezt a koponyát!” – hadarta lendületesen, hogy elterelje a figyelmem. „Mégiscsak szeretném tudni,

A novella a *Drugije berega* c. kötetben jelent meg a moszkvai Knyizsnaja palata kiadónál, 1989-ben.

hogy miből vannak!” – vágta a szavába. „A tudomány...” – kezdte, de aztán elakadt, és helytelenítő pillantást vetett az üvegről az ujjára tapadt porra.

Megtekintettem még egy kínai vázát, amelyet feltehetően egy tengerésztiiszt hozott magával; porózus kővületek kompániáját szemléltem meg és egy zavaros alkoholban lebegő férget, azután a XVIII. századi Monttesir vörös-zöld kataszteri térképét, és rozsdás eszközök – ásó, kapa, csákány – gyászszalaggal összefogott triászát. „Leásni a múltba?” – tünődtem, de már nem kértem magyarázatot az őrtől, aki halkán és bátoratlanul lavírozgatott a nyomomban a vitrinek közt. Az első termet az egyúttal utolsónak is látszó második követte, amelynek közepén szennyes kádként egy szarkofág magasodott és a falakon képek függtek.

Azonnal megpillantottam a férfitortrét két förtelmes tájkép – tehenek plusz hangulatosság – közt, és bizonyosfokú megrendülést éreztem, amikor közelebb léptem, mert megtaláltam azt, amit addig csak az ödöngő értelem alkalmi ötletének hittem. A gyalázatosan odakent hosszúkabátos férfi Offenbachra hajazott a pofaszakállával, óriási, zsinóros csiptetőjével, ugyanakkor vonásaiban, a festő munkájának hitvány hipotétikussága ellenére is, felsejlett a barátommal való hasonlóság horizontja. A kép egyik sarkába, sötét alpra, ugyanolyan tehetségtelenül, mint amilyen az egész mű volt, kárminnal pingálták oda: Leroy.

Savanyú lehelletet éreztem a vállam fölött, és amikor megfordultam, az őt jóságos szemét pillantottam meg. – Mondja csak! – szóltottam meg –, ha valaki meg akarja venni ezt vagy egy másik képet, kihez kellene fordulnia?

– A múzeum kincse a város büszkesége – mondta –, és a büszkeség nem eladó.

Ékesszólásának kitörésétől tartva buzgón helyesltem, mindazonáltal kértem, hogy adja meg a múzeum felügyelőjének címét. A szarkofágról szóló beszélyel megpróbáltam elterelni a figyelmem, de én kitartottam elhatározásom mellett, amire megnevezett egy bizonyos monsieur Godard-t, és elmagyarázta, hol lakik.

Őszintén szólva örültem, hogy mégiscsak létezik ez az arckép. Jó dolog jelen lenni egy álom beteljesülésénél, még ha nem is a sajátunk. Elhatároztam, hogy haladéktalanul a dolog végére járok, és engem nem lehet visszatartani, ha egyszer belejövök valamibe. Amikor gyors, hangos léptekkel elhagytam a múzeumot, láttam, hogy közben elállt az eső, a kék ismét birtokba vette az eget. Egy összefröcskölt harisnyájú nő gördült ezüstszínű biciklijén, és már csak a város körüli hegyekben ködlöttek felhők. A templom ismét bújós-kázni akart velem, de túljártam az eszén. Majdnem egy daloló ifjakkal teli vörös társasautó megveszekedett kerekei alá kerültem, amikor átmentem az országúton, de azért egy perc múlva már monsieur Godard kertkapuján csöngettem. Sovány, korosabb férfi volt, magas gallért, plasztont viselt és nyakkendőcsomójában igazgyöngyöt. Fehér agárra hasonlított az arcával, s ráadásul egészen kutya-mód nyalintotta meg az ajkát, ahogy bélyeget ragasztott egy borítékra, éppen amint beléptem hozzá. Jómódról tanúskodott dolgozószobájának berendezése; például az íróasztalon lévő malachit tintatartó, vagy a kandallópárkányon álló, különösen ismerős kínai váza. Két párbajtőr keresztezte egymást a tükör fölött, amely visszaverte a férfi szűk, ősz tarkóját, és az ugyanarról a hadihajóról készült fényképek alkottak kellemes szigeteket a tapéta kék flórájában.

– Mivel szolgálhatok? – kérdezte, amint az éppen leragasztott borítékot bedobta a papírkosárba. Szokatlannak tűnt ez a gesztus, de nem láttam szükségét, hogy a más dolgába avatkozzam. Röviden elébe tártam jövetelem célját, és arról a tekintélyes összegről is említést tettem, amelytől kész megválni a barátom, ámbár megkért, hogy ne én hozakodjam elő vele, hanem várjam meg a múzeum ajánlatát.

– Mindez nagyon kedves – mondta –, csak hogy ön téved, ilyen kép nincs a mi múzeumunkban.

– Mi az, hogy nincs! – kiáltottam fel. – Hiszen az imént láttam a saját szememmel; Gustav Leroy: Orosz nemes arcképe.

– Egy Leroy-nk valóban van – mondta, amint átlapozott egy viaszosvászon borítójú füzetet, és fekete körmével megállt a keresett sornál. – Csak hogy az nem arckép, hanem zsánerkép: Hazatérő csorda.

Megismételtem, hogy öt perce, a saját szememmel láttam a képet, és hogy nincs olyan erő, ami eziránt kétséget támasztana bennem.

– Helyes – mondta –, csak hogy én sem vagyok bolond. Lassan huszadik éve felügyelek a múzeumra, és úgy ismerem ezt a katalógust, mint a Hiszekegyet, és ha ide az van írva, hogy Hazatérő csorda, akkor hazatér az a csorda. Még feltételezni sem tudom, hogy megvan minálunk a barátja nagyapjának az arcképe, feltéve persze, hogy nem ő volt a pásztor modellje.

– Hosszú kabátban festették le – kiáltottam föl. – Esküszöm, hosszú kabátban.

– Különben – kérdezte gyanakvón –, tetszik a múzeumunk? Tudja méltányolni a szarkofágot?

– Nos – mondtam, és éreztem, hogy remeg a hangom –, egy szívességet kérek öntől. Most rögtön menjünk el a múzeumba, és állapodjunk meg, hogy eladják a képet, ha ott van.

– És ha nincs? – támadt fel benne az érdeklődés.

– Akkor kifizetem az összeget, amelyet a képerért ajánlottam.

– Rendben. Fogja ezt a ceruzát, és a piros, ismétlem, a piros felével írja le, amit mondott.

Első nekibuzdulásomban teljesítettem a követelését. Még elpanaszolta, hogy milyen nehéz kiejteni az orosz neveket, majd ő is odakanyarította, éppen az enyém alá, a nevét, gyorsan összehajtotta és mellényzsebébe dugta a papírt.

– Akkor menjünk! – mondta és közben kihúzkodta a mandzsettáját a kabátujjából.

Útközben beugrott egy boltba, vett egy font ragacsos üvegcsukrot, tolakodóan kínálgatni kezdett, és amikor kategorikusan visszautasítottam, megpróbált két szemet a markomba erőltetni. Ellöktem a kezét, néhány szem a járdára hullott, felszedte őket, és ügetve utánam eredt. A múzeumhoz közeledve láttuk az üresen előtte álló vörös társasautót.

– Nocsak – dűnnyögte elégedetten –, látom, hogy ma lesznek látogatók.

Levette a kalapját, és maga előtt tartva felvonult a lépcsőn.

Odabenn nagyon nem voltak rendben a dolgok. Rottyánó röhej, bacchusi kiáltások harsantak, sőt mintha huzakodtak volna. Beléptünk az első terembe, ahol a kisöreg ör két, gomblyukában valamilyen díszjelvényt viselő kékeslila képű energikus szentségtörőt igyekezett visszatartani, hogy kiszedjék az üveg alól a városi tanácsos fekete gumóit. Az ugyanazon falusi sportegyletbe tartozó további belevaló fickók harsányan gúnyolódtak; ki a spirituszba tett kukacon, ki a koponyán. Egy tréfamester mí-melt elragadtatásba esett a központi fűtés csöveitől, mintha azok is kiállítási tárgyak lettek volna, egy másik pedig pisztolyként ráfogta a mutatóját az egyik bagolyra. Legalább harmincan tülekedtek ott, és a lábuk keltette zajból, a kiabálásból telt hangzavar támadt.

Monsieur Godard összeütögte a tenyerét, és a következő feliratra mutatott: „A múzeumlátogatóknak kötelező az illendő öltözék!”, majd átfurakodott a következő terembe, és én követtem. Azonnal utánunk lódult az egész társaság. Finom lökésekkel a képhez kormányoztam monsieur Godard-t; kidüllesztett mellél megmerevedett előtte, majd gyönyörködve hátrált, miközben magas cipősarkával rálépett valaki lábára.

– Gyönyörű! – kiáltott fel őszinte elragadtatással. – Nos, nem fogunk kicsinyeskedni. Valóban igaza van, nyilván hibás a katalógus.

Közben azonban absztrakt ujjjaival kihúzta zsebéből a szerződést, és apró fecnikre szaggatta, melyek hópehelyként a masszív köpöcsészébe hullottak.

– Ki ez a vén majom? – kérdezte, a képre vonatkoztatva, egy csíkos hacukás valaki, és mivel a barátom nagyapját szivarral a kezében festették le, egy másik pojáca cigarettát vett elő, hogy tüzet kérjen tőle.

– Akkor állapotodunk meg az árban! – mondtam. – De addig is, menjünk innen!

– Engedjenek uraim! – kiáltotta monsieur Godard, amint utat tört a bábéskodók közt. Bementünk egy, a terem végén nyíló átjáróba, amelyet eddig nem vettem észre. – Én egyedül nem határozhatok – kiabálta túl a hangzavart. – A határozottság csak akkor helyes, ha a törvényből merítik. Először tanácskoznom kell a polgármesterrel, aki épp most halt meg, és még nincs megválasztva az új. Azt hiszem, nem veheti meg a képet, mindazonáltal szeretném megmutatni a múzeum további kincseit.

Most a nagyobb méretek termében találtuk magunkat. Egy hosszú asztalon felcspva feküdtek a csapnivalón nyomott könyvek, amelyek durva lapjain foltok sárgállottak. Tölcsérszárú lovaglósizmás katonabábok sorakoztak a fal tövében.

– Beszéljük meg! – kérleltem a táncikáló monsieur Godard-t, amint elszántan a sarokban álló plüssdívány felé terelgettem, de megzavart az ör. Egyetlen karját rázva, derülő ifjak falkájától kísérvé ért utól bennünket. Az egyik ifjú fején rembrandti fényeket csillantott egy bronzsisak.

– Vegye le, azonnal vegye le! – kiáltotta monsieur Godard, és a sisak csendülve a kőre vágódott, amint leütötték a huligán fejről.

– Menjünk tovább! – ráncigált a kabátujjammal fogva a kísérvő, és máris átértünk az ókori szobrászat termébe.

Egy pillanatra elkeveredtem a monumentális márványlábak közt, és két kört futottam egy irdatlan térd körül, míg megpillantottam monsieur Godard-t, aki közben egy óriásnő fehér sarka mögött keresett. Ebben a pillanatban egy keménykalapos férfi puffant a szobor magasából a kőpadlatra. A társa segített neki felállni, ám mivel mindketten be voltak állítva, monsieur Godard csak legyintett és tovalibeggett a következő terembe, ahol keleti szőnyegek színei ragyogtak, vadászebek iramlottak égszínkéék szőnyegeken, és tigrisbőrön fű hevert tegezestől.

De különös: a tágasság és tarkállás miatt csak zavarodottság települt rám, és azután – talán, mert újabb

látogatók tűntek tova mellettem, vagy annyira szerettem volna már kijutni a fölöslegesen terjengő múzeumból, hogy a csendben, a szabadban befejezzem monsieur Godard-ral a megbeszélésem –, riadalom fogott el. De máris egy újabb teremben találtuk magunkat, amely immár gigantikus volt, mert könnyen elért benne egy bálna fregatt-bordázat csontváza. Újabb és újabb termek nyíltak a teremből, amelynek falain hatalmas, megdöntött képek lakkja fénylett; a képeken sűrű, vészterhes fellegek közt kék és rózsaszín lepelben lebegtek az egyházi festészet finom idolkái; ám hirtelen felhő-függönyök hullámozása támadt, kigyúltak a csillárok, s a megvilágított akváriumokban áttetsző uszályukat libbentgették a halak; amikor aztán felfutottunk egy lépcsőn, fölülről, a galériáról láthattuk lent a gigászi mindenségmodell szemléletébe merült esernyők és ősz fejek tömegét.

Végre egy, a gőzgép történetének szentelt, komor, ám pompás kiállítású teremben le tudtam állítani hebehurgya vezetőmet.

– Elég volt! – kiáltottam. – Majd holnap beszéljük meg!

De már nem volt sehol. Tőlem egy araszra egy veríték-verte lokomotív öles kerekeit pillantottam meg, amint megfordultam... és sokáig kerestem a pályaudvar-makettek közt visszavezető utat... Milyen furcsán fénylettek a nyirkos sínek legyezőjén túl, a nyirkos ködben a lila jelzőfények, hogy elszorult szegény szívem... Megint megváltozott minden: irodaszekrényekkel, megfoghatatlanul siető emberekkel teli járatba jutottam, és mikor oldalra szökelltem, ezernyi zeneszerszám közt leltem magam, a tükrös falon pedig zongora-fallanx torlódott; a közepén mélyülő medence zöld tömbjéből bronz Orfeusz magasodott föl. De ezzel még nem apadtak el a vizes témák, mert visszafelé szökelltemben a szökőkút, mesterséges tó és ér-részlegbe értem, és nehéz volt síkos és tekerős peremükön tova térülni.

Hol jobbra, hol balra, fokaikon víztócsákkal, félelmet keltő lépcsők ereszkedtek ködlőn szakadékokba, ahonnét füttyenések, edénycsörömpölés, írógép- és kalapács-kopogás és egyéb hangok keltek, mintha rendezés- vagy bontás alatt álló kiállítások lettek volna ott. Aztán sötétségbe kerültem, sosemlátott bútordaraboknak ütköztem, míg vörös fény tűnt fel, és lábam alatt megcsikorduló platóra léptem... amely mögött világos, józálással berendezett empire szalon tárult eléem, ha egyetlen lélek, egyetlen lélek sem... Már kimondhatatlanul rettegtem, de ahányszor csak megfordultam, hogy visszatérjek a járaton, amelyen idáig jutottam, mindig ismeretlen helyen találtam magam – egy hortenziával teli télkertben, amelynek kitérőre üvege mögött mű-éj sötétült, vagy egy üres laboratórium poros lepárlókészülékekkel teli asztalai közt. Végül berohantam egy helyiségbe, ahol fekete télikabátokkal és karakulbundákkal boglyásra rakott fogások álltak, s az ajtón túli mélységekben taps döngött fel, de nem volt ott színház, és mikor feltártam az ajtót, csak kitűnően díszletezett kód gomolygott a lámpák abszolút meggyőző foszlós fénypacnijaiival. Sőt több, mint meggyőzőek voltak azok a lámpák! Amikor elindultam feléjük, a valóság boldogító és kétségbevonhatatlan érzése váltotta fel az egész irreális zaggyvaságot, amiben addig vergődtem. Immár igazi járda volt a lábam alatt, kő, és frissen hullott, csodálatos illatú havában éppencsak otthagyhatták lábnyomukat a ritka járókelők. Eleinte kellemes volt az éjszaka csöndje és hó nyirkossága az iménti lázas bódorgásomhoz képest. Bizakodón próbáltam összeszedni magamban, hogy hová is kerülhettem, hogyhogy hó esett, és mifélek ezek a barnálló homályban eltűzött, mégis zavarosan fénylő lámpák. Megnéztem, sőt lehajoltam, hogy megtapogassak egy kerékvető követ... majd a nyirkos, szemcsés hideggel teli markomba pillantottam, mintha belőle akartam volna kiolvasni a magyarázatot. A bőrömön éreztem, milyen könnyű, milyen naiv az öltözékem, de a felismerés, hogy kiszabadultam és a múzeum labirintus mélyéből a való életbe jutottam, még úgy eltöltött, hogy az első percekben nem féltem és semmin sem csodálkoztam. Ráérős vizsgálódásomat azzal a házzal folytattam, amely előtt álltam, és azonnal magára vonta figyelmem a pincébe vezető hólepte vaslépcső és az ugyancsak vasból való korlát. Megsajdult a szívem és immár zaklatott kíváncsisággal pillantottam a járdára, fehér leplére, a friss, fekete csapásokra, a barnás-fekete égre, ahol időnként különös fény libbent át, és egy távolabbi tömör kőkoralátra; a korlát mögött sejlő mélységből recsegés, víz kotyogása hallatszott, és a homály-horpadékon túl bolyhos fények füzére húzódott. Átnedvesedett cipőmmel a havat recsegtetve megtettem néhány lépést, és közben nem tudtam levenni szemem a jobbkezre eső házról; csak egyetlen ablakból zümmögött egy zöld üvegbúrójú lámpa fénye... és ez a bezárt fakapu... ezek meg csak alvó bolt zsalui lehetnek... de az utcai lámpa alakja már régóta kiabálta felém hihetetlen hírét, és a cégérről, amelyre fénye esett, nem a hó, ó jaj, nem a hó, hanem a forradalmi helyesírás törölte le a keményjelet. „Ez nem lehet, mindjárt felébredek!” – mondtam hangosan, és remegve, zakatoló szívvel megfordultam, de néhány lépés után megálltam; valahogy lágy, lomha, egyenletesen távolodó patkócsattogás hallatszott, és sábeszszakaként ült a hó egy kissé ferde kerékvető követ, és hó derengett haloványan a kerítés mögötti tűzifa-máglyán. Nem volt kibúvó – tudtam, hogy hová kerültem, de ó jaj!, ez nem emlékezetem Oroszországa volt,

hanem az igazánda, amelyiktől eltiltottak, amelyik reménytelenül rab, és amelyik reménytelenül a szülőházam. Egy könnyű külföldi ruhát viselő fél-fantom állt az októberi éjszakában, a közönyös havón, a Fontanka-, Mojka-, vagy talán az Obvodnij-csatorna partján; és cselekednie kellett, elindulnia, futnia, eszeveszeten védeni törekeny, törvényen kívüli életét. Ő hányszor álmodtam már ilyesmit, de ez most a valóság volt, valódi minden: a hóhullással átszítált levegő, a még be nem fagyott csatorna, az élőhal-tartályos bárka, a jellegzetesen négyzet alakú, sárgán fénylő vagy sötét ablakok. Hóna alatt aktatáskával egy prémsapkás férfi lépett ki a ködből, csodálkozva rápillantott, és még akkor is rajtam tartotta a szemét, amikor elment mellettem. Csak azután forgattam ki lázasan a zsebeimet, ahogy ismét elnyelte a köd, és összetéptem, a hóba szórtam-tapostam mindent – az irataimat, a nővérem Párizsból írt levelét, ötszáz frankomat, a zsebkendőmet, a cigarettát. Le kellett szagatnom, meg kellett semmisítenem a ruhámat, a fehérneműmet, a cipőmet, hogy le tudjam védeni emigráns kígyóbőrömet, és bár reszkettem a hidegtől, a menekülhetnéktől, mindent megtettem, hogy tökéletesen lemeztelenítsem magam.

De itt álljunk is meg. Nem beszélek sem arról, hogy hogyan fogtak el, sem a többi megpróbáltatásomról. Legyen elég annyit mondanom, hogy hihetetlen kitartás és erőfeszítések árán kijutottam a határon, és akkor megfogadtam, hogy soha többé nem fogadok el megbízatást senki tébolyától.

FORDÍTOTTA BRATKA LÁSZLÓ

A gyarmati nő

GARACZI LÁSZLÓ

Az áldozat: köztisztelőben álló külvárosi fogorvos, négy gyermek atyja, felesége az üdvhadsereg pénztárosnője; egyik ősét fölterjesztették a Francia Becsületrend lovagjai közé, de aztán kigolyózták, mert pipogya volt, élhetetlen és janzenista.

Minden épeszű ember tudja, hogy a büntetőjog a feketemágia vadhajtsága, ám egy mozzanat mégiscsak megkapott: a definíció.

„Gyarmati nő”, ízlelgettem, hát ez az.

Ez az a kíváncsi vadállat, aki folyton a fülembe hörgi: a világ meztelen.

A szeparéban kucorogtam napok óta, és az a gondolat tartotta bennem a lelket, hogy több, mint egy dolog úgy sincs a világon, de közben meg sajnós azt kellett tapasztalnom, hogy minden másfajta. Mindössze egyetlenegyét „realizáltam”, de az aztán túlzó módon megviselt. Hangya mászott a polcon, ellankadt a figyelmem, és félálomban „clare et distincte” jelent meg előttem a „Birodalmi Szolga” minden kötelező rekvizitumával. Hiába fogadtam önkéntes remeteséget, nem gyógyultam, nem értem egészsé, és gyanítottam, immár sose leszek partiképes, és az áhított cél, melyet hozzávetőlegesen a „társasági rovat”, a „józan ész”, a „Bambi Plazmakex”, a „Telelottó” és a „vállalati nyereségadó (ványa)” fogalmaival írhatunk körül, fényévnnyi távolságra került tőlem. A realizálás hőbortból szenvedéllé, majd mániává nőtte ki magát, és hosszú órákat töltöttem a „Birodalmi Szolga” társaságában, míg végre eltűnt egy padlóresben. Nagy akaratereővel lettem úrrá a feltörő vágyamon, hogy megszólítsam bicegő hokedlimet, amiben a „Sánta Idegent” – alias: az „Idegen Sántát” véltem fölismerni.

Ekkor akadt kezembe a megsárgult Playboy a cikkel a „Gyarmati Nőről”, aki minden teketória nélkül hasba szúrt egy járókelőt az utcán, mert fölismerte benne a „Gonosz Varázslót”. Párizs leghíresebb ügyvédje azzal érvel a bíróság előtt, hogy a kertvárosi fogspecialista, bár maga se tudott róla, tényleg feketemágus volt, és kérve kéri az esküdteket, hogy eme különös szempontot is helyezték az Igazságosság serpenyőjébe, vegyék figyelembe, mint esetleges enyhítő körülményt, mikor a „Gyarmati Nő” felett pálcát törnek.

Föltéptem szobám ajtaját. Anyám a komódnál állt egy pohár sárga sörrel a kezében. Hiába rejtőzött szívrávnos mosolya mögé, átláttam a szitán. Csöngettek, levelet hozott a postás, ez a „Nagytermészetű Betűmotozó”, „Futó Kaland” spurizott a gangon egy kóbor macska képében. Hideg gőz csapott elő nyílásaimon, de anyám, a „Gonosz Mostoha” elsimította az affért, és én visszahúzódtam a szeparémbe. A lichthófon keresztül jutottam ki a tetőre. A kéményt „Mohamed Ujjának” realizáltam; aztán az utcán rám tört és leterített az élők pokoli zűrzavara, a felbőfögő nembeli. A „Szorgosok” a „Hamisakkal”, a „Galádok” pedig a „Rettenetes Hencegőkkel” vívtak adáz tusát. Felszólítottam a közelemben hempergőket, hogy vessék le álcáikat, de csak gúny, megvetés és ütlegek jutottak osztályrészemül. Egy „Alkalmi Önös”, aki halinacsizmában pompázott, egész a városkapuig taszigált, és szabályosan ki akart toloncolni. Nem látván más megoldást, előhúztam békanyúzó beretvámot, melyet arra az esetre tartok magamnál, ha az élet nyűgét sürgősen le kívánom vetni, és megfenyegettem, ha nem tágít tőlem de tüstént, súlyosan megfizeti az árát. Egy kupleráj előtt huzakodtunk, kórusban kiabálták az ablakokból: „Izgalmas! Izgalmas!”, mire az elvetemült fickó futásban keresett menedéket. Átmenetileg a lányoknál húztam meg magamat. „Sivatagi Sellő”, „Hablegény”, „A Kéj Hűtlen Tárgya”, „Késő Bánat” lehűségesebb barátimmá szegődtek, és hogy kedvembe járjanak, „Gyarmati Nőnek” szólítottak. Engedtem a kísértésnek, növényeket és tárgyakat is realizáltam. Egy fikuszt az ablakomban „Nevető Sokadiknak” kereszteltem el. Realizáltam még egy „Tollas Kígyót” – a minivizoromat. Csak saját nevemmel nem tudtam sehogyse kibékülni.

Voltam, a világot név szerint ismertem, de nekem magamnak nem volt nevem.

Írtam párizsi ismerősömnek, tudja meg, hol tartják fogva Mesteremet.

„Odufuwa Jemi, a Picard utcai gyilkos bejelentette őreinek, hogy hamarosan eljön az átváltozása. Megkettőzték az őrséget, szigorú megfigyelés alá helyezték, ennek ellenére másnap reggel holtan találták

cellájában. Az orvosszakértő szerint nyelvét átharapta, és kiszívta saját vérért. A vizsgálatot további szakértők bevonásával folytatják."

Ismerősöm homályos megjegyzést fűzött a cikkhez.

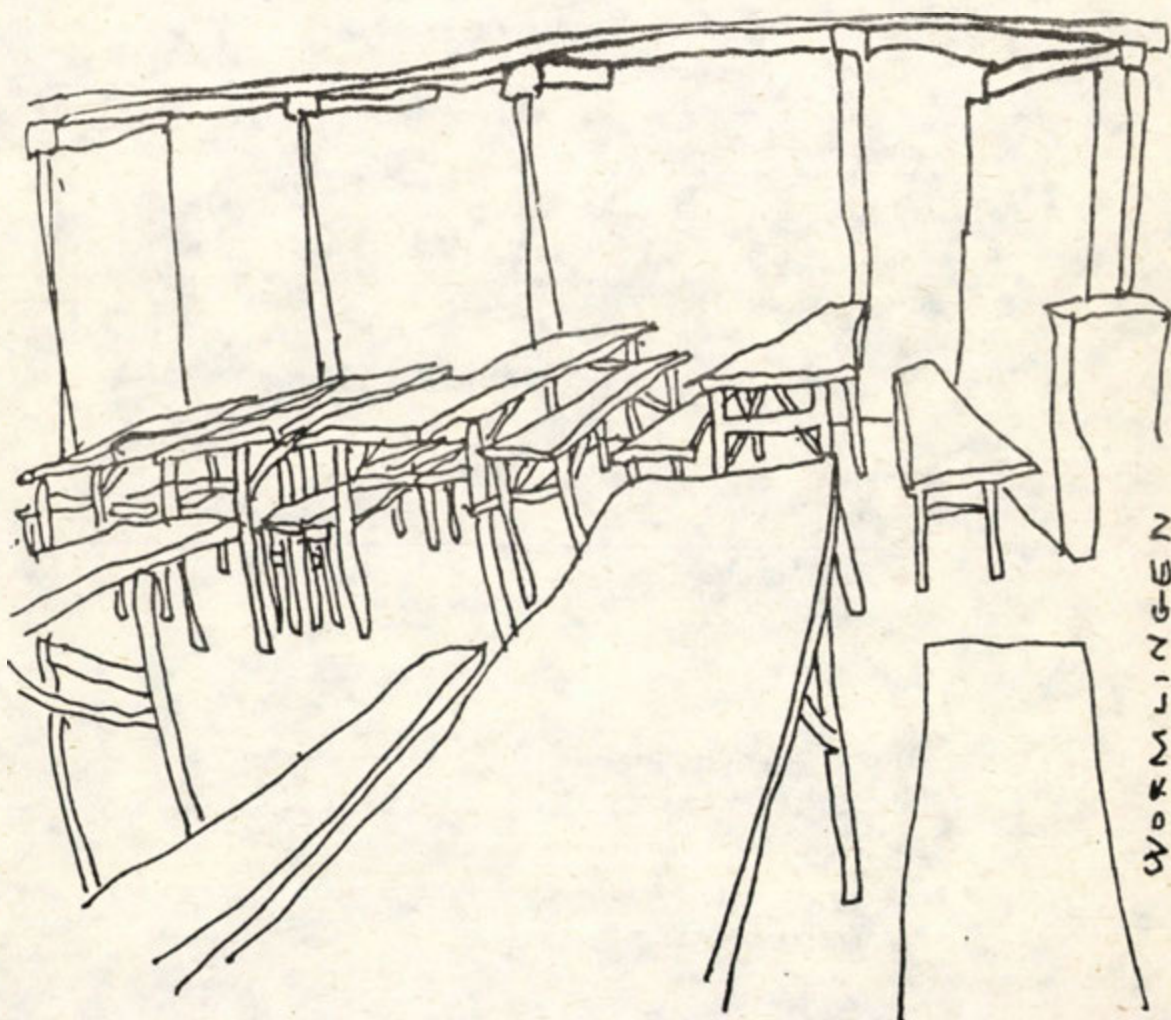
"A válasz a száj maga."

Új kapusunk van, egy „Szenátorarc”. A lányok a városban kószálnak, privat ületeiket bonyolítják. A konyha fölött lakom, tarhonyás hús a vacsora. Vajon, van-e jobb és bal oldala egy szagnak, illetve lehet-e azt mondani, hogy egy szag „ellenkezője”? Felbukkan egy sarokban az „Öldöklő Hangya”, bizonytalanul téblábol, majd elindul a „Nevető Sokadik” felé.

Eszelős verőfény.

Ezek mindenbe hagymát aprítanak.

A tükör elé állok, és lassan kitolom duzzadt, meggyipiros nyelvemet.

Dmitrij Alekszandrovics Prigov

Az Úr az élet könyvét lapozgatja:

„No, ma éppen kit szólítsak Magamhoz
érces hangomon, mint Mennyei Atyja?
– sok nyomorult, mind össze-vissza futkos.”

Aztán felemel egy háztetőt, elmosolyodik,
végigkotor minden zugot-szegletet,
elkap egy szerencsétlent, az meg reszket, maga alá piszkít,
az Úr a szemébe néz: „Isten veled.
– És ne csináld a hisztit.”

Első Péter a fiacskáját
majdnem kinyírta
Oroszhon kellős közepén
csépelte, ahogy csak bírta.

Az meg csak túrt, túrt, túrt
kétszáz iszonyú hosszú
évet e nyírfás honban,
hogy aztán Pavlik Morozovként
álljon bosszút

D. A. PRIGOV (1941–) talán a legismertebb orosz posztmodern költő. Itt közölt versei sokáig csak szamizdatban, felolvasóesteken terjedtek. Első ízben a *Zerkala* (Tükrök, 1989, Moszkva) című antológiában jelentek meg. Kulturális utalásokkal, idézetekkel teli verséptésének illusztrálására közöljük egyik versének „eredetijét” Lermontovtól.

DAGESZTÁN VÖLGYE

Dagesztán völgyében, a déli nap hevén,
ólommal a mellemben feküdtem én,
igen, én, Dmitrij Alekszandrovcics Prigov,
vérpárás sebbel én feküdtem ott,
és szivárgott a vér, nem az övé! az enyém! az enyém!

És álmában mindenki Dagesztán völgyét látta, vagy fogja látni.
Ismerős hulla hever ott.
Az én hullám. Vagy mégis az övé? A mi hullánk! Vagy a tied.
Hűlő vér folyik egy vércsapból csepp-csepp-csepp cseppre-csepp.

Mihail Lermontov: Álom (1841)

A dagesztáni déli nap tűzében
Feküdtem némán, égetett a seb:
A mellemet golyó találta a mélyen,
És lassan folyt a vérem, cseppre-csepp.

Feküdtem árván, perzselő fővényen,
Vad katlanszirtek bámultak felém,
Csúcsok ragyogtak sárgán fenn a fényben,
S halálos álomban feküdtem én.

S egy estélyt láttam, messze, fenn, hazámban:
Víg társaság, a fény kápráztató,
Virággal ékes ifjú nők – s vidáman
Közöttük éppen rólam folyt a szó.

De a vidám beszédre nem figyelve,
Közülük egyik eltűnődve ül,
S az Isten tudja, hogy miért, a lelke
Baljós álomlátásban elmerül.

Dagesztánt látja – völgye mély ölében
Látása ismerős halotthoz ér,
A mellén mély sebszáj tátong sötéten
S hűlő sugárral csordogál a vér.

ÁPRILY LAJOS FORDÍTÁSA

A kis Sosztakovics, a mi Maximunk
lelécelt; úticél: Germánia.
Hát most mondd meg! Micsoda mánia!
Disszidál, ahelyett hogy visszidálna,
s nem haza, hanem pont Germániába.
Ha alaposan belegondolunk,
akkor az atyja
szimfóniája (a „Leningrádi”)
az ennek fattya
ellen zeng fennen
Mármost ebből
következik-e
hogy

Az égen varjú függ,
a föld alatt hulla fekszik,
találkozik a tekintetük,
és átlát egyik a másikon.
Minden, ami közéjük esik
az te vagy, Szülőhonom!
Én meg az énekesed,
a varjú alatt, a hulla felett.

FORDÍTOTTA PETRI GYÖRGY

Gál Ferenc

BEMUTATÁS

Ez lenne az. Van nyoma a sziklákon a rúzsnak, van ballonkabát. Megszokott mondatok és pállott hajjal telt vagonok is vannak. A kép világos foltja: két vagy három angyal nem gondolkozik, kellett-e vörösborba mártott tollal meglegyinteni, ha mégsem, melyikünket nem. Azaz éjszaka és hajnal egyszerre éri el a várost vagy inkább az erdőt, ahol egyetlen élet értelmes lehet. Ahol nem számít, cukrozott tűk vagy ágak érnek össze, térdek is finoman, durván.

HAT MONDAT

Esetleg minden délutánból megmarad valami. A történetben így is ritkán bukkannak föl emberek, valaki régi képekből kivágja magát, a lefegő alakokat a doboz belső falára tűzi. Vagy: aki megszokott mondatát, *a tragédia akarása nélkül*, ezúttal nem fejezi be, a folytatás helyén bábit a fűrészporból társulat nem bontja ki. Csónak sem ír a vízre olvasatlan mondatot. A gimnázium magántanára égerfák között a fűre azt mondja, emberek feküdtek itt vagy disznók.

NOVELLA

Jobb, ha nem zavar, hogy múlt időben írjak rólad is. Hogy elválasztanák egy mondaton belül az áldozat tárgyát, fogalmát, zsebre tett kézzel lépnek az angyalok mögé. A szárnyak tövével hátukba illesztik a kulcsot, ami a szoba közepére fut, finoman eltapossák. Mikor már hóbertjüket is kényszeríteni kell magukra, két cigaretta között a gyereket behívják, megáll előttem. Fejével int, akasszam le kreppzakóm alól a megfojtott galambokat, kettőt leakasztok.

Çan Togay

FELÉPÍTEK EGY EMBERT

Felépíték egy embert részleteiből:
sorsát zsebébe teszem, abban fog kotorászni,
múltját kalapja alá rejtem, köszöngetni fog,
vágycsontjait ingmellére hímzem majd,
széttárt kabátját úgy fogja tartani,
mint a bűnös magamutogatók.
Ez az ember gondolatait pórázon fogja
vezetni, mintha kutyát sétáltatna,
meg is áll majd időnként egy-egy fa előtt.
Szívén nyilat fűrok keresztül,
ott finoman csillan a vér.
És végül elbúcsúozom tőle,
fehér zsebkendőm lobog majd a szélben,
s ő vékony ponttá zsugorodva
tűnik el láthatáromon.
És akkor szomorú leszek,
s azt kiáltom: – Gyere vissza, legyünk jóbarátok. –
De ő ezt már nem fogja hallani,
mert fület elfelejték ráragasztani.

(1979)

JÖVENDÖLÉS

Eccer majda tökölin
el fog jönni – mikó má senki
se hinné – valami piros valamin
valami kék franczal a fején
eljön majd a tökölin
félelmesen, buján,
bringán vagy tuján
sírdo- sírdogálva vagy
neve- nevetgélve a zűristen
és akkor itt lesz talán,
majd itt lesz budapesten.

(1975)

KÖZLEMÉNY

Közlöm, az élet meghalt,
nem látom – járásán érzem.
Közlöm, az örület nem hevít,
de melegen tart.
Közlöm veletek, hogy szemem
meghasadt árkában gyöngycsillag
szórja fényét, agyam mezején
legelő vadak és békés állatok
bolyonganak. Közlöm, hogy
éjjeli álmaim nem tartoznak
a nappalokhoz, nappali álmaim
nem tartoznak az éjszakákhoz.
És közlöm, hogy minden kettéválik,
s a szavak rejtekén, legbelül,
finom csonthártya feszül –
Ne érje kés.

(1983)

A RÓKA MESÉJE

Tartsál velem – így szólt a róka,
tarts velem e komor éjjelen,
és elbíjt a rókalukba, várva,
hogy én majd követem –

Hirtelen rájöttem, hogy nem azt
mondom, amit gondolok és hogy
nem azt gondolom, amit gondolhatok

Azt is láttam, hogy nem látok semmit:
hogy csak mások életét szöhetem
egybe – valami fura köntösbe,
s azt kiteríthetem –

Így egyedül voltam, és tolvajnak
éreztem magam.

Az értelmet rég cserbenhagytad
(vagy cserbenhagyott az értelem?),
még mindig kutatod hűlt helyét,
és ajándéokra vársz, hogy küldje
meg az ég

Megküldi, várj csak türelemmel,
hisz türelemből él és hal meg
minden ember –

Így szólt a róka, s hogy meséje
véget ért, még egy imát elmormolt
a rókakölykökéért.

(1990)

ÚJ MŰVÉSZET

MÁRCIUSI TARTALOM

LUDWIG MÚZEUM / Szabadi Judit: Párhuzamosságok? Párhuzamosságok... A kortárs művészet múzeuma a Magyar Nemzeti Galériában.

INTERJÚ / Sinkovits Péter: Festészet: kiállítás az éjszakában — Beszélgetés Molnár László festőművésszel.

KIÁLLÍTÁS / Basics Bea: Somogyi Győző történelmi képesarnoka

MŰHELY / Lóska Lajos: Az egy pólusú mágnesről Lajka kutya keno-táfiumáig. Julius Gyula műveiről / P. Szabó Ernő: (Nem is olyan lehetetlen formák) F. Farkas Tamásról / Tolnai Ottó: Benes rothadt márványa

KIÁLLÍTÁS / Molnár Sándor: A logika és a metafizika kettős vilá-gossága. Surat-kiállítás Párizsban.

MŰKERESKEDELEM / Chikán Bálint: Art Cologne. Jegyzetek a 25. Kölni Nemzetközi Képzőművészeti Vásárról / Sinkovits Péter: Műkedvelők hazardjátéka. Karácsonyi aukciók 1991-ben.

KITEKINTÉS / Dobos Katalin: Christo, az ernyős / Mirjam Morad: „Az én világom egy gépi világ”. Jean Tinguely „Az éjszaka árnyövényei” cí-mű kiállítása a bécsi Kunsthausban

KIÁLLÍTÁSI KÖRKÉP / Lóska Lajos: Épülő-pusztuló formák. Butak András kiállítása / Töltény a gyöngyagylóban. Ducki Krzysztof kiál-lítása / Osztyák festő Budapesten — Gennagyij Rajsev / Az Alpoktól az Ad-riáig / Lánosz Sándor: Hegyi György életmű kiállítása / Bencsik Barnabás: Egy tér újraszentelése. SI-LA-GI kiállítása / Sasvári Edit: A Smohay díj 10 éve / Novotny Tihamér: Ellesett „kis halál” a strandon. Varga Welther Júlia kiállítása / Bán László: Kisvárosi köszöntő. B. Mikli Ferenc bajai kiállítása / Cs. Tóth János: Gémes Péter fotográfikus etűdjei / Tarczy Péter: Az újraélt múlt üzenetei. László Ákos grafikáiról / Vida Galambos Margit: Az, ami. Várnai Gyula kiállítása.

KIÁLLÍTÁS / Marosi Ernő: Martin Schongauer és kora. Grafikai ki-állítás a Szépművészeti Múzeumban.

ELEKTROGRAFIKA / Bán András: A forgó hengerek lefékezése / Bohár András Elektrografikai művészet Magyarországon.

DOKUMENTUM / Kovács Attila: Az átalakuló plaszticitás kiáltvá-nya / szemszám

PANORÁMA / Chikán Bálint: A provincia megszűnik, a régió ma-rad. Művészetelméleti Konferencia Zsennyén / Vida Galambos Margit: Élő tér. Az Újlak-csoport előadása

A Hübrisztész partján

VARGA VIKTOR

Taganrogban is élnek emberek! Igen, élnek, tudom. Persze azt is, hogy ez nehezebben hihető, mint mondjuk az, hogy farkasember járja a havasi erdőket, vagy hogy a Jeti ott bolyong a Himalája lejtőin. Utóbbiak ugyanis valós mítoszok hús-vér teremtményei, míg a taganrogiai a képtelen valóság kreatúrái: szovjet állampolgárok. Magyarán szólva oroszul: koholt lelkek. Jobban tesszük tehát, ha csak azt hisszük el, amit látunk: állnak tömött sorokban üres boltok, rácsos pénztárlablakok, bűzös, foghíjas kapualjak és aranyfogú tisztviselők előtt, állnak sort tejért és vérért, lakhatási engedélyért a városba és a temetőbe, vonatjegyért és vonatjegyre jogosító felhatalmazásért. Állnak, állomásoznak, ahol csak lehet. Állnak bosszút mindezért, ahogy csak lehet. („Anyácskám, add el az arany karórát, vegyél az árán egy fajtiszta kölyökkutyát, nevezd el Őrmesternek és tartsd jól, ha majd leszerelek, hazautazom és kitaposom a belét.” Levél Afganisztánból Taganrogba.) Állnak, álldogálnak, ott, ahol mi ülni szoktunk, rogyantott térdrel, terpeszben, lazán. Állnak délcegen, egyenes derékkal egy-egy külhoni portya végén az egzotikus vadásztrófeával készült gyorsfelvételen: a háttérben – akár – az Eiffel-iroda tervezte Duna menti koszhadt üvegcsarnok, elől – mindenképpen – egy büszke lovag, nyakában – vakító spanyolgallérrként – madzagra fűzött WC-papír tekercsek. Mert otthon – így a népi bölcsesség – az egy főre jutó szükségletet hibátlanul mérik fel ugyan évente, ám éppen ez a bökkenő, nevezetesen, hogy sokkal kevesebb a fej, mint az, ami a laza terpeszben álló rogyantott láb (és a kevés fej) fölött terpeszkedik. Így hát Csendes Don Crepto de la Guri-ga és kísérete ünnepélyesen búcsút vesz a Nyugati pályaudvar büféautomatájától – mondják, kopejkára is működik, nosztalgiaiból, előrelátásból, valamilyen emberen túli, szupertitkos záradék alapján, hogy amíg fel nem mondja a szolgáltatást az utolsó magyarországi Szaratov hűtőszekrény, addig ő is ... ki tudja –, a csarnokban felcsendül az ünnepélyes „vigyázz!” kiáltás, majd rögtön utána: „hé, jön a kocsi!”, Don Crepto nem érti, félretaszítják, ezt igen, ezt nagyon jól érti, leporolja magát és kíséretével helyet foglal – sokat – a hálókocsiban, tréningruhát ölt, a WC-papírfűzért úttörőnyakkendőre cseréli, egy darabig állja az utaskísérő aszszony ötpudós tekintetét, majd lesüti a szemét, és belein – a Kalinka nótájára – halk morgás fut végig. Ecce homo sovieticus. Látjuk, és mégsem hiszünk a szemünknek, egyszerűen nem értjük, hogyisne, hiszen mi ülünk ott, ahol ő áll, miközben józúen kinyújtóztatjuk, masszírozzuk a Hegyeshalom és Bécs közti országút menti sok guggolástól elszibbadt lábunkat. Ha viszont úgyis értetlenül ülünk a látvány előtt, akkor már válasszunk testhelyzetünknek megfelelőbb megközelítési módot, lapozzunk át – térdünkre fektetve – komótosan (illetve, ki-ki a maga ritmusában) néhány könyvet. Csapjunk fel például egy atlaszt a megfelelő helyen, és abból kiselizálhatjuk, hogy Taganrog olyan 300 ezer lakosú város az Azovi-tenger partján, ha jobban szemügyre vesszük, tulajdonképpen egy félsziget 30 kilométerre északnyugatnak a Don torkolatától. Ez már valami: sós ízü tengeri levegő, fehér vitorlák körös-körül, sirályvijjogás, szél csapkodta száradó lepedők az utcákon mindenütt, igen, itt már emberszagot érzünk, még ha a Don tetemes, értsd, állati és emberi tetemekben az idők folyamán mindig is gazdag (szenny)vízhozama miatt a szél nem is igazából sós, hanem keserédes inkább, ha vitorlás hajók helyett többnyire csak ütött-kopott teherszállító hajókat hordoz is kehes hátán a tenger, ha a sirályvijjogás csak rekedtes röhögésként szűrődik is át a tengerpartra telepített otromba gyárak állandó moraján, és ha a száradó lepedőket belepi is az ugyanezen gyárak kéményéből felszálló, majd finoman permetező korom, akkor is, mert bár keserédes-kehes-rekedtes-kormos, a tenger mindenütt tenger, valódi, nem koholt, nem csinálmány, nógató jelszavakkal, buzdító reklámokkal nem lehet megbélyegezni, minden, de minden lepereg róla, ha úgy tetszik, tökéletesen vízhatlan. Ha pedig mégis csinálmány volna, akkor valami rettenetes, elemi erejű indulat egyszeri kicsapódása – gondolom azon észak Velencéjében kiadott aforizmagyűjtemény szellemében, melynek egyik megállapítása szerint azért születnek váltig szép gyerekek a Szovjetunióban, mert nem tudós elképzelések alapján, hanem kézkezi munkával készülnek. Hogy a tengert ki, mikor és mivel – ezt most ne firtassuk, annyi azonban bizonyos, hogy Taganrogot – akárcsak a bülbül-zavú útikönyvek szerint dél Leningrádját – a tenger felől érdemes megközelíteni,

mert azt még nem is említettem, hogy errefelé nem a szokványos módon, közvetlenül a vízen, hanem sokkalta játékosabban, a szeszélyes alakzatban elhelyezkedő, ki tudja, mikor megfeneklett hajók roncsain csilán meg először a kelő nap fénye, majd onnan vetődik – mandinerből – a szürkés habokra, és hogy a gyöngyhákszínű kagylótörmelékkel vegyes feketéllő ipari hulladékot óarany árnyalattal vonja be a tengerparti sziklaszirt ágyéka táján kornyadozó fémcsőből folytonosan szivárgó olajos lé. Ezt vétek kihagyni! Mint ahogy felkészületlenül útra kelni ugyancsak az. Válasszunk ezért magunknak szakavatott idegenvezetőt, ha lehet, leinformálhatót. Én az Aiszkhülosz nevezetűt javaslom, kinek kilencven ajánlóleveléből mára ugyan hét maradt csupán, viszont az a hír járja róla, hogy kipróbált embernemkereső. Szólítsuk meg a nyomaték kedvéért a közösség nevében, karvezetőként: „Beszélj s ne titkolózz!” Majd – kisimítva térdünkön a térképet – hallgassuk figyelmesen, amit – nyilván arra célozva, hogy elkísérni minket nem áll módjában – leláncolt Prométheuszként válaszol: „... jól figyelj reám, most megtudod, hogy meddig kell bolyonganod. Először is fordulva Napkelet felé elérsz a földre, melyet fel nem szántanak, találkozol kőbor szűthákkal is... Ne menj közel hozzájuk: szedd a lábadat, s a tenger csapkodta sziklapart felé siess. Bal kéz felől a vas-kovács khalüpszokat találod, ámde tőlük őrizkedni kell, vendéghez durva nép, kegyetlen emberek. A Hübrisztész folyóhoz érsz: e név talál, belé ne lépj, átkelni rajta nem lehet, amíg csak el nem érsz a Kaukázushoz és a legmagasabb ormot meg nem látod: ott még kis forrás a nagy folyó. A csillagok szomszédságában kelj a hegygerincen át és dél felé haladj, a férfit megvető Amazónok hadát találod... Ez asszony nép megmondja majd, hogy jutsz tovább. Amerre szűk kaput nyitott a tengerár, a kimmer földszoroshoz érsz, bátran haladj el ott s a Maiótsizt keresztyűlgázolod.” Praktikus tanácsokkal megtűzdelt, szakszerű, pontos eligazítás, melynek értékéből csöppet sem von le, hogy Aiszkhülosz a Kaukázust a Fekete-tengertől északnyugatra (!) képzelel el, hogy a találó nevű, „büszke” Hübrisztész folyón főként azért nehéz átkelni, mert nem található sehol, vagy legalábbis a ma ismert folyók közül eggyel sem azonosítható, és hogy a Maiótsiznak nevezett Azovi-tengert tónak ismeri. Ez egyrészt kalandosabbá teszi az utazást (szemtorna a térkép fölött), másrészt eltörpül a kiváló szovjet tudósok, most teamet mondjak vagy druzsinát, egyezzünk ki: brain-kolhozának dezinformációs teljesítménye mellett, karthográfiai részlegük évtizedeken keresztül ontotta az egyre tökéletesebb tökéletlen térképeket az ellenség megtévesztésére. Értsd: ezeket tanították az iskolákban, ezek alapján terveztek utakat, városokat, melyeket aztán az újabb térképeken ismét csak átrajzoltak. Egy hegység, egy folyó és egy tenger – Aiszkhülosz még a kisdoktorit sem érdemelte volna ki, engem pedig – így utólag, a nagy beismerések idején – nem hagy nyugodni, hogy amikor főciből majdnem meghúztak, mert a Szovjetunió vaktérképébe valami baromi módon oda nem valót rajzoltam be, vajon mire hibáztam rá. Aiszkhülosz például a lényegre Taganrog kapcsán, hogy az Azovi-tenger partvidéke lett és maradt a görög civilizáció természetes északi határa, mert azon túl – most túl azon, hogy az ember és geográfiai viszonyok már akkoriban is ijesztően kaotikusok voltak – pizok hideg volt. Kesergett is ezen eleget az ókor tán legjelesebb földrajztudósa, Sztrabón, hogy normális ember, ha elindul fölfelé a csendes Tanaisz mentén, egy-két napnál nem bírja tovább és visszafordul, az a pár kalandor pedig, aki bejárta a folyót, biztosan nem szavahihető, hiszen azoknak semmi sem drága, még a saját egészségük sem. Csakhogy, míg például Arisztotelész – kategorikus emberként – megengedheti magának, hogy szigorúan megrója az athénieket, amiért a piactéren naphosszat az északról jött vándorok meséit hallgatják szájtátva, őt magát pedig még a Donnál jóval nyugatabbra eső Dnyepernek (Borüszthenész) az említésével is a sírba lehet kergetni, addig a tudományos hírnevére és egészségére egyaránt kényes Sztrabón, akinek, akár csak nekem azon a bizonyos főciórán, mégiscsak ki kell töltenie a vaktérképet, meghallgatja a messziről jötteket, majd egy-egy tavat rajzol a Tanaisz két végére: az egyikből ered, a másikba ömlik, mely megoldását, bár műveit sok kiváló koponya tanulmányozta a századok során, hiszen például a Cosimo Medici létrehozta a firenzei Akadémián kötelező olvasmány volt, de még Mátyás király szigorúan megválogatott könyvtárába is bekerült egy könyve, mégis azok, a minden eredeti elképzelés iránt fogékony szovjet tudósok méltányolhatták a leginkább, akik nem is olyan régen a szibériai folyók megfordításának ötletével álltak elő – lazán, terpeszben, rogyantott lábbal. (Tényleg, vajon melyik pozitúra serkenti jobban az agyműködést, melyik inspirál eredetibb ideákat? Erre, sajnos, még a hideg, és forróháborúk gazdag tapasztalatanyaga sem ad megnyugtató választ, pedig annak ismeretében sokkal nagyobb biztonsággal jósolhatnánk meg a Kárpát-medence jövőjét. Így azonban legfeljebb annyit tehetünk, hogy az összegzés leghalványabb reménye nélkül, hívfő agnoszticizmussal elkezdjük lajstromba szedni az adalékokat: egy pont ide, egy pont oda. Szerény hozzájárulásként én magam rögvést le is jegyzem a brain-kolhoz sztahanovistáinak egyik ipon értékű dobását, melyről az Alekszandr Szergejevics Puskin alapította Literaturnaja Gazeta hasábjain számoltak be megtört szívű hajdani besúgó, nevezetesen, hogy a KGB rendkívüli előszeretettel szervezett be haldokló betegeket a kórházak elfekvőosztályain, kiknek feladata az utolsó lehellel elszálló szovjetellenes kijelentések regisztrálása lett, abból a tapasztalati megfigyelésből kiindulva, lám, a tudományos kísérletek gyakorlati haszna, hogy a természetes halál közelsége jobban meg-

oldja az ember nyelvét, mint a mesterségesen előidézetté, s így az elfekvőkben gyakran értékesebb információkat fűleltek le és vámoztak meg a gazos senkiföldje keskeny, ám termékeny mezsgyéjén, mint a legkényesebb laboratóriumi igényeket kielégítő kijelölt határátkelőhelyeken: húgytocsás pincékben, vérelvezető csatornákkal ékes, plafonig csempézett vattacellákban, elhagyott kőbányák visszhangos csarnokaiban, az istálló mögött a trágyadomb tövében és így tovább, és így tovább...) Mindenesetre úgy tudjuk, hogy az első szavahihető görög, aki a vonzó-taszító partvidéket az i. e. V. században beutazta, Hérodotosz volt. Tőle tudjuk. A görög–perzsa háborútól életfogytiglan frótt művében ugyanis hosszadalmasan mentegeti az előtte arra járt népszerű prekonnészosi költőt, Ariszteaszt, mondván, nem akart az szegény semmi rosszat, csak hát poétáról van szó, aki maga sem tudja, mit beszél, hol örökéletűnek képzei magát, hol Apollón társának, hol hollónak, hol embernek. Nos, figyelmeztet Hérodotosz, ez utóbbi alakváltoztatával szemben azért le- gyünk elővigyázatosak, majd gyors egymásutánban több, kedélyesen dehonesztáló adomát közöl Ariszteasz- ról, végül pedig ünnepélyesen kijelenti, hogy ő viszont a tényeket, és csakis a tényeket készül ismertetni: a Pontosz (Fekete-tenger) édesanyja egy nagy tó: a Maiótiisz, partjait szkíták lakják, akiktől kevés borért sok gabonát lehet szerezni, amiért is virárganak a folyók torkolatánál alapított görög, főként milétozi gyarmat- városok, az öblök vize halban rendkívül gazdag, a helybeliekkel jó a kapcsolat, sokan közülük annyira a fej- lettebb civilizáció hatása alá kerülnek, hogy beköltöznek a városokba és szinte teljesen átveszik a telepések életmódját, a lelkesebbje pedig egyenesen Athénba utazik kikupálódni; mindez mégsem hígítja fel a görög- séget, és a gabona és bor cserearányait sem rontja, mert az ilyeneket a sajátjaik időről időre, a maguk egy- szerű módján, komótosan agyonverik, ami barbarizmus, bár, szó ami szó, valóban röhejesen néznek ki tuni- kában, a legészakibb gyarmatváros a Tanaisz és a nagy tó találkozásánál fekszik, neve, akár a folyóé, Tana- isz, azon túl pedig – unktum-punktum – kutyafejű emberek laknak, ráadásul kecskelábúak, bár ez utóbbit, ő személy szerint, nem hiszi. Feleslegesen óvatoskodott, a kecskelábat szívesen hitték volna az otthoniak, még jól is esett volna, míg azt, hogy a Maiótiisz télen befagy a part mentén – mert erre is kitért – úgysem foghatták fel. S hiába fut neki többször is az „orosztól” első hiteles leírásának, hasonlítván tollhoz, pirinyó csillaghoz, fehér pihéhez a hőszemcsékkel, feltehetően kinevették, mert azt istenigazából megérteni, varázsá- tól megszédülni sok véres katonai kudarcába került még a világnak. (Lásd a „Háború és béke” lehetőleg an- golszász filmváltozatait, mert Tolsztoj regényében szó sincsen „Tél tábornokról”. De még érdekibb az él- mény, ha közben Karády-kazettával töltött walkman magnónk hangszórótappancsait fülünkre igazítjuk. Persze csak akkor, ha túl vagyunk már minden, zsibbadt lábunk felengedett, s így – szappanos kézmosás után – átülhetünk a Bécsből hozott video elé. Csak lehúzni, azt semmiképpen se feledjük, a mini-reluxát, különben kifigyelhetnek, és – könnyen megeshet – agyonvernek ezekért a csecsebecsékért a sajátjaink.) A szobatudósnaK ugyan korántsem nevezhető, ám mégiscsak csöndes, magának való történetírót – pörgessük vissza Hérodotoszhoz, majd állítsuk schnell-re a videót – lármás kíváncsiskodók követték az idők során, lökdösődtek, követelődztek, szemeteltek, már ahogy az a társasutaknál lenni szokott, mert e partvidék, nem túlzás, a legnépszerűbb tanulmányutak szinte kötelező útiállomása lett. Rómaiak, hunok, tatárok, törökök váltották egymást, vagy ütköztek éppen egymásnak a túlbuzgó szervezők miatt, ami sok tudós disputára adott okot, ahol a résztvevők minden követ megmozgattak álláspontjuk igazolására, de mindez mégsem változtatta meg a táj arculatát. (Archív bűvárfilm a videón a II. századból: „Adria öblében csoda nagy rhombusra akadtak... Maiótiisz jégtakarója sem rejt nála nagyobb halakat, melyek – ha a napfény megtöri végre jegét – Pontus kapuját előzőnlük resten a nyugvástól s meghízva a hosszú hidegben. Ezt a csodát a ha- jó s háló gazdája »a legfőbb pap«-nak szánja. Hiszen megvenni s eladni ki merne effélét, amidőn véges-vé- gig tele minden part a besúgókkal?” A kazetta csábos borítóján dögös sellők ringó keblei közt ott úszkál víz- hatlan kamerával a kezében az operatőr-rendező, akiről a hátlapon található ismertető azt mondja: „Iuven- nalis, akitől a halhatatlan mondás származik, hogy nehéz szatírárt nem írni, sötét, pesszimista...”, de sugár- ként villan egy-egy gondolata: mind féltjük az életünket, s az élet kedvéért elveszítjük azt, amiért élni érde- mes!” – Babits Mihály. Letéti díj 1000 forint.)

Adöntő változást a Maiótiisz partján az orosz tél esztétikájának egyik leg- eredményesebb oktatója, Nagy Péter cár csikarta ki a természettől: megváltoztatta a vidék éghajlatát. Biro- dalmához csatolta a borongós északi tájat, ahol addig decembertől márciusig hideg volt, és attól kezdve ott egyszerűen kánikula lett, napfény és felhőtlen tiszta ég, hiszen Oroszhon szíve felől nézve csoda: arrafele márciustól decemberig meleg van! A videós játékprogram leírása a következőket tartalmazza: „A huszon- éves cár 32 hadihajó kíséretében csorgott le a Tanaisz (akkor már Don) folyón a tengerhez, és 1695-ben ostrom alá vette Azov (egykor Tanaisz) törökök védte erődjét. Az egyik oldalon Péter fakardozásban kipró- bált vitézei, ami nem tréfadolog, ha a gyerekek konok elszántságára gondolunk, arra, hogy Moszkva mellett

kölyökkoruk óta gyömöszkölték egymást falkavezér uralkodójuk vezetésével, vagy arra, hogy mit műveltek későbbiekben egymás gyermekeivel a »játék ezredekből« kinőtt cári gárda fehérek és vörösök oldalára került daliái ugyanezen folyó partjain. A másik oldalon a szultán birodalmának minden végéből összeválogatott harcosok, köztük Zrínyin nevelkedett janicsárok Magyarországról, ami szintén tiszteletet parancsol, elég csak fennhangon kiejteni Sánko dor Vácsván rettentő nevét." Nem könnyű feladvány, jó reflexek, koncentrált figyelem és némi kezűgyesség kelletik hozzá. Kezdjük: a törökök visszaverik a cár seregeit, de azok egy év múlva újra támadnak, ám megint kevés sikerrel, ekkor azonban a Bécsset megostromló szultánra haragvó Lipót császár képzett aknászokat küld a segítségükre, így aztán mégis beveszik az erődöt és megvetik a lábukat az Azovi-tenger partján, de a török még mindig fenyeget a víz felől, ezért újabb két év múlva a cár úgy határoz, hogy még egy erődvárosra lenne szükség a közelben, és 1698-ban megalapítja Taganrogot. – A képernyőn megjelenik a felirat: „Őn nyert!” Alatta ott vibrál kékesen Taganrog emblémája: Nagy Péter szobra a félsziget csúcsán, melyet 200 év múlva Csehov rendelt meg a Párizsban élő Antokolszkijtől Jordanov polgármester noszogatására, miszerint valami nemes cselekedettel mégiscsak illik jóvátennie szülővárosáról frott elbeszéléseit, melyek, még ha a tájleíró részek enyhítő körülményként figyelembe is vétetnek, becsületsértéssel érnek fel, különös tekintettel a hasonlatokra. (Képernyőnkön éles villanás, és máris újabb kihívás jelenik meg: „Kíván-e újra játszani azzal a megváltoztatott előfeltétellel, hogy a Wesselényi-féle összeesküvés tagjainak vakmerő terve Lipót császár elfogására 1670-ben mégis sikerrel jár, Thököly Imre pedig a buzdításon kívül komoly támogatást kap a Napkirálytól, minek következtében a „kuruc király” a világpolitika befolyásos alakítójává lesz?” Kívánunk, hogyne kívánnánk! És magunkban gyorsan lefutattunk egy külön a mi számunkra készített pszeudoprogramot, melynek végén kis piros-fehér-zöld úrhajók védik meg a Föld többi gyámoltalan népét a szőrös fülű marslakóktól.) Taganrog és vidéke még többször került a későbbiekben török kézre, akik hol maguk rombolták le, hol az oroszokat kötelezték erre, egy-egy rafkósan megfogalmazott békeszerződés segítségével, mint ahogy ágyúzták angol és francia hadihajók a krími háború idején és pusztították a németek, ahányszor csak 4-5 fősnél nagyobb csoportokban eljutottak oda, továbbá az orosz birodalmi gondolkodásnak is a perifériájára került, miután Nagy Péter mindenáron északnyugat felé igyekezett bebújni Európába. (Amiért sokan szidták utóbb, mondván, hogy az általa nagy dérel-dúrral vágott szűkös ablakrészen át erre sokkal kevesebb esély volt, mint a szélesre táruló taganrogi öböl felől, és hogy az európaiságnak nevezett valami mégiscsak azon a hellén szellemen alapszik, ami viszont így csak germanizálódva, fél földrésznyit átívelő „svédcsavarral” csapódott be Oroszthon...-ba vagy -ban – hezitálnak a kései bölcsek, és nagyot köpnek maguk elé, a jobbik esetben, mert a rosszabbikban: oldalvást. Ezért, aki feltétlenül meg akarja előzni e meditációra kiváltképp hajlamos népet, mert úgy érzi, téblábolásuk csak feltartja őt, kétszer is gondolja meg, egyszer a hasznát, egyszer a kárát sietős lépteinek.) Taganrogot tehát megviselte és félrelökte az idő, de a csodát már nem lehetett visszacsinálni, az irtózatos medvemancs varázsütése megtörte Maiótisz jegét: a fák örökzöldbe borultak, csodás virágok lepték el a félsziget kertjeit – azokban a takaros versekben, melyekben az orosz poéták megénekeltek a délszaki tájat. (De költői gondolattal érkezett meg ide 1825 őszén a Napoleon-verő nagybeteg I. Sándor cár is: a végtelen víz partján, melengető napsugártól cirógatva kívánt örök nyugalomra szenderülni. Ifjúkorától utálta mind a bezártságot, mint az alattomos hideget. Érthető, apja, az üldözési mániában szenvedő I. Pál a főváros kellős közepén valóságos erődöt építtetett magának, a Mihály-palotát. Vizesárokka vetette körül, a felvonóhidakra pedig ágyúkat állíttatott, és mégis mire ment vele? Mindennel számolt, csak az időjárást és a fia természetét hagyta figyelmen kívül. Nagy hiba volt, végzetes: 1801 márciusának egyik fagyos éjszakáján maroknyi, ám Sándor fia támogatta arisztokrata összeesküvők csoportja sétált át kényelmesen a befagyott vízzen, és megfojtotta őt. Hogy hápogott levegőért az öreg, míg Sándor elérzékenyülve, emelkedett lélekkel nézhetett a szép halál szemébe Taganrogban, ahol, márciustól decemberig, az a régi dolog bizonytalannal, vagy némiképp másként esett volna meg.) Az Azovi-tenger vidékén minden, de minden megváltozott, kivéve a lényegét: továbbra is a tengerparti városokban, egyre inkább Taganrogban cserélt gazdát a vízpartig futó mezőkön termett gabona és a tenger felől érkező bor, fűszer és iparcikk, valószínűleg a cserearányok sem változtak, az áruforgalmat pedig újfent a görögök felügyelték. Talán ha az emberkereskedelem esett vissza egy kicsit, bár még a XIX. század második felében is raboltak el fényes nappal fiatal lányokat az utcáról – történt ilyesmi a gimnazista Csehov tágra nyílt szeme láttára is –, hogy aztán török háremekbe adják el őket. A félszigetet ez idő tájt főként ukránok, oroszok, olaszok, görögök, zsidók, örmények és grúzok lakták, a karakteresebb foglalkozási csoportok pedig a következők voltak: kereskedők, tengerészek, pénzemberek, csempészek, vámőrök, csavargók. A két metszet megfeleltetésére csak az vállalkozók, aki mentes minden előítéllettől, és a videón kívül a számítógépet is hibátlanul kezeli, legalább annyira, hogy – a vegyes házasságokat is figyelembe véve – többdimenziós keresztábrákat képes alkotni a segítségével, magam beérem annak rögzítésével, hogy a három tisztázatlan nemzetiségű fogorvos jól megélt belőlük, és hogy a vezető

szerepet – mindenben – a görögök vitték. Olyannyira, hogy a nevére később kiváltképp kényes drámaíró nem is azon lepődött meg, hogy Tszehof Antonioszként jegyezték be az iskolába, hanem azon, hogy a nagydarab, bozontos szakállú görög igazgatót, aki bejegyezte, Nyikolaj Szpiridonovics Vucsinának hívták. Az iskolák egy részén kívül a görögök tartották fenn a városi könyvtárat és az 1867-ben épült színházat, ahová ők hívták meg vendégszereplésre Aldridge-t, a Szenegálban szerezcsen szülőktől született neves Shakespeare-színészt, aki Kean szolgájaként Londonban ismerkedett meg a szakmával, és Lódzban, Boguslawski házában halt meg, amit ha egy szuszra elolvasunk, már sejtjük: örömmel vette a meghívást, akárcsak Salvini híres társulata és Paulina Lucca. (Garibaldit nem hívta senki, névtelen statisztaként szolgálta Taganrog népét: az inas szerepét osztották rá a friss itáliai gyümölcsöket szállító hajók egyikén. Amivel persze még mindig többre mentek, mint mi, akik számára a legkézzelfoghatóbb szolgálata az volt, hogy nagyon hasonlított Freud haldokló papájára, és viszont, miért is a bécsi lélekbúvár azt álmodta egyszer, amit aztán a képtelen álmok közt elemez, hogy halott apja politikailag egyesítette a magyarokat.) Mindezek okán Európa még mindig közelebb esett Taganrog félszigetéhez, mint Moszkva. Ezen aztán a brain-kolhoz alap-felépítmény ügyekben jártas szakemberei úgy próbáltak meg segíteni, hogy – a bajok gyökerét támadva – olyan helyzetet kísérleteztek ki véres-verejtékes munkával (itt több poén lehetőségét nyitva hagyom), melyben egy idő után már valóban egyetlen helyes megoldás kínálkozott a birodalom kenyérgondjára, az, amit ők eszeltek ki: a szűzföldeken vetni és Kanadában aratni. Hoppón is maradtak a görög kereskedők. Taganrog pedig nem védekezett. Hiányzott belőle a kronstadti matrózok dacos hite, a leningrádi értelmiség fölnyenes műveltsége és esze, az ukrán parasztok elkeseredett vakmerősége, egyáltalán, semmilyen tevőleges, mozgósítható erénnyel nem bírt, azt tette tehát, ami tőle telte, nem csinált semmit, hagyta, hogy üssék-verjék, ahol érik, de – mint Norman Mailer szerint a rongyosra vert fejű Muhamed Ali a szorítókötélnék – úgy vetette hátát a tengernek, hogy az rugalmasan elnyelt minden ütést, minden pofont, minden rúgást, levezetve azokat a Fekete- és Földközi-tengeren át a világóceánba. A város nem állt ellen semminek, amit ráerőszakoltak, de mindent a maga képlékeny képére formált, illetve formátlanított: a házibulikon a Katjusát bömböltette, de az elhúzott függönyök mögött foxtrottot táncolt rá, annyit bujálkodott az egymást váltó vezérek szigorú portréi alatt hivatalban, üzletben, rendőrsőn, raktárban, otthon, hogy idővel tisztességes kukkolókká antropomorfizálta őket, kocsmadalaival még az odavetődő legbigottabb frószövetségi tagokat is megfertőzte, fellazította, kiterjedt alvilága révén pedig, akárcsak az Odüsszeuszra váró Penelopé, amit nappal felépítettek vele, széthordta éjszakánként. A brain-kolhoz kirendelt szakfelügyelői észre sem vették, hogy valójában nem ők, hanem a város diktálja az irányt és az ütemet: alighogy kiosztották, be kellett vonni a szolgálati pisztolyokat, mert világnézetileg amúgy hibátlanul felkészített tulajdonosai sűrűn rájuk törő féltékenységi rohamaik során teljesen elvszerűtlenül, következképp kiszámíthatatlanul lövöldöztek velük összevissza a városban férjekre és szeretőkre, felelős vezetőkre és pártonkívüliekre, vaktában, amit a nő éppen bevallott; szegényszemre dicstelenül korán el kellett távolítani a városi parkból a Lenin-szobrot, mert sötétedés után annyi gyalázatot követtek el a tövében, hogy azt jegyzőkönyvbe venni és továbbítani még nagyobb szegény lett volna; egyszóval sok keserű könnyet kellett lenyelni az okleveles szakfelügyelőknék, akikről a városban kutyákat neveztek el, hol a név, hol a beosztás alapján. Az Auróra fedélzetén érkező brain-kolhoz zátonyra futott a félsziget partjainál.

Végeztem, a mini-reluxa résein kisanáditok az enyéimre és nem tudom eldönteni, hogy most felálljak vagy leüljek. Anyám orosz (nyert, taganrogi, ajándékutalványok a szerkesztőségben), apám magyar (Böhönye szülötte, ám aki azt állítja, hogy ezt is kikövetkeztette az eddigiekből, az nem kap semmit, mert hazudik, vagy ha mégsem, akkor ajándékutalványok nélkül is boldogul ebben az életben). A helyzetet előbb tisztázni látszott, majd mégis tovább bonyolította anyám elhatározása, hogy több évtizedes ittlét után, felveszi a magyar állampolgárságot. Az utolsó este, ami Rozalia Nyikolajevnát elválasztotta Rozika nénitől (no, nem túl élesen, mert átfedések korábban és később is adódtak, valamint a neki kijáró „tovaris ucstyelnycia” szláv elemekből építkező hómagyar megszólítás hidat vert számára a két világ közé, igaz, rögvést föl is gyújtotta mögötte, mind a két vége felől: oroszoknak, magyaroknak „budapesti szovjet” lett), tehát mielőtt végleg átevicckélt volna az innenső partra, anyám kétségbeesetten róttá a lágmányosi lakótelepeit, s hiába nyugtatás, csitítás, biztató szó, egyre csak hajtogatta: baj lesz ebből, nagy baj, nem bírja ő ehhez elég jól a nyelvünket. (Ez egyébként igaz, de én nem lustaságának tulajdonítom, hanem türelme érdeméül tudom be, jóhiszeműsége biztos jeleként hosszú éveken keresztül várta – jogosan –, hogy a magyarok előbb-utóbb csak elunják azt az eredeti és a maga módján dallamosnak is nevezhető, de végső soron mégiscsak kamaszos idéetlenkedést, amit beszédnek neveznek, és megszólalnak valami rendes, igazi nyelven – nem jött be, se Herder-díj, se ajándékutalvány a „Skálába”.) Apámmal nyugtattuk, hogy azért mégiscsak

ragadt rá valami, sőt olyat is tud, amit még egy oskolázott somogyi kanász is csak ritka jókedvében, teszem azt, ha kormányparti szakértőként tévés kerekasztal-beszélgetésre invitálják, igeként tudja használni – hibátlanul ragozva – a büverejű „kapucni” szót, de ő csak legyintett, s bizalmatlanul nézett ránk, magyarokra, mert, mint kiderült, néhány jó embere, aki már átesett ilyen szertartáson, megsúgta neki, hogy Árpád és Kazinczy bizalmatlan vérei titkos próbát szőttek bele az állampolgári eskü szövegébe: elrejtettek benne valamit, amit ha nem mond ki a jelölt, sosem fogadják maguk közé, ha viszont kimondja, attól kezdve gúnyos megvetés lesz sorsa. Biztattuk, hogy legalább előttünk, szűk családi körben, és hogy majd együtt gyakorlunk, de amint kimondta, miről van szó, magunk is beláttuk, hogy szláv ajkú embernek csakugyan szinte lehetetlen a Magyar Köztársaság hű állampolgárává lennie. A dolog nyitja az ű hang, nekünk, őket viszont éppen az zárja ki, mert nincs nekik, van tágas lelkük, lágyságjelük, orosz telük, de ű hangjuk nincs, ezért, ha mégis kimondani kényszerülnek, az valami üe-szerű diftongusként hangzik, amit – mert érzik ők, hogy valami nincsen rendben – bocsánatkérő mosollyal, ösztönösen a hiátustöltő j közbeiktatásával próbálnak jóvátenni. Anyámat másnap nem mertük megkérdezni, de nincsenek illúzióim, ezért, ha vállalom kell, amit válllok ülve, állva: vagyok a Hübrisztész révésze Taganrog és Somogyország között, a találó nevű folyó szlávosan ejtett, magyar értelmű hű fia.

Ha már így összelegeledtünk, mert a szemöldökráncolásokból, ösztönös félreolvasásokból, átlapozásokból, dühödt kifakadásokból azért már én is sejtek valamit, hadd invitáljam meg az olvasót a vidéki országutak tapasztalt vándorainak szavával: álljunk meg húgyozni, falu jön!

..... Rendben van, bevárok mindenkit:

Ahogy leültem, felállt a farkam – ezzel a kijelentéssel taganrogi nagybátyám (élveteg elvek jámbor öre) lepett meg egy meleg nyári délutánon, őt viszont maga a tény, ezért is számolt be róla nekem, 14 éves kölyöknek rögtön a nevezetes esemény másnapján. *Mellbe vágta* a dolog, állította némi túlzással talán, de megmondta úgy, ahogy van, háromévi szolgálat után a haditengerészetnél, ahol több gektó (hübrisztészi mértékegység) brómos teát töltöttek belé a tengeralattjárón, mellyel Sztrabón se tudja, hol járt, ő maga pedig még kevésbé, tán Odüsszeusz dagadt lába nyomát kutatták, tán atomtöltetű rakétákat szállítottak Kubába, nem számított már ilyesmire. „Érted, Vityka – kacsintott rám –, azóta leállt a szerkentyű, tegnapig fél hatot mutatott éjjel-nappal.” Nem értettem. Nem azt, amit mondott, hanem hogy mondta, hogy merete, hogy előtte még csak körül sem nézett a szobában. Én bezzeg többször is a böhönyi verandán, s mégsem vettem észre, hogy ideiglenesen Somogyban tartózkodó budapesti nagynéném elhagyta kijelölt körletét, az elspalettázott tisztaszobát, s csak arra ocsúdtam fel, hogy kilépve a fehérre meszelt oszlop árnyékából, előttem terem, egyetlen határozott mozdulattal a combom közé nyúl és kitepi ölemből azt, amit tőle féltettem a leginkább: Ady Endre összegyűjtött verseit, tövestül. „Meg kell értened, Viki, hogy amiről ez az illető írt – itt meghimbálta orrom előtt a könyvet, s ha nagybátyám esetében könnyű szívvel vállalható volt a »kacsintott rám« szimplicitása, mert valóban annyi történt, se több, se kevesebb, most gondban vagyok, mert nagynéném bonyolult mellé- és alárendelések szövevényéből álló többszörösen összetett arckifejezésének felidézése bizony széfeszfítené e közbevetés kereteit, miért is oldjuk meg így a dolgot: *a kutya és a farkas közt* tekintett rám, mely francia mondás (entre chien et loup), rendesen az esti szürkületre vonatkozik ugyan, így például a Cvetajevától föltüzelt Esterházy is ekként köti a karóhoz a gall ebet és ordast a Hrabal könyvében, én azonban Puskin felszabadító biztatására, aki az Anyegin negyedik fejezetének 47. versszakában oly tágasan, oly merészen értelmezi e mondást, amennyire az egyáltalán lehetséges: nem érti, oda kötöm, ahová csak akarom, jelen esetben a nagynéném és nem az olvasó orrára – amiről ez itten verselt, arról rendes ember még beszélni sem szokott!” Hogy miről nem beszél a rendes ember, az nem derült ki számomra egyértelműen, az viszont a napnál is világosabbá vált, hogy a gondolás-csinálás-írás-verselés minden egyes szakaszhatáránál azok a rövidnadrágos kislányok és harangszoknyás kislányok vigyázzák az átzsilipelést, akikről nagynéném gót betűs képeskönyvei szólnak, mely könyvekből órák hosszat fordított nekem, amikor sűrű látogatásainak ellentételezésekként – kard-ki-kard! – engem helyeztek el nála ideiglenes jelleggel a belvárosi polgárlakásban, ahol az első napokban öntudatlanul (minek?), később viszont – bár nagyjából már sejtettem, mire gondol – júst se húztam le pisilés után a vécét.

..... Álljunk meg újra, sűrűn lakott vidék ez!

A rövidnadrágos kislányok és a harangszoknyás kislányok 45 fokos szögben előredőlve, kinyújtott karjukat enyhe ívben hátrafesztve cuppanós puszival gratuláltak egymásnak Ady Endre lefüleléséhez a böhö-

nyei verandán, viszont az állandóan változó paraméterek miatt sem ívben, sem szögben, sem semmiben nem tudom kifejezni azt a káoszt, ami a kisgatyák és a szoknyácskák alatt támadt, mialatt jámbor bácsikám okát adta csodás föltámadásának: hogy két moszkvai bárisnya érkezett nyaralni a tengerpartra, hogy a szomszédban vettek ki lakást, hogy ő adta ki nekik, mert a barátjáé, aki pilóta, és a srác már egy fél éve valahol Nyugaton szolgál (értsd: Kelet-Európában – nem értem), hogy elkapta őket a délszaki láz és beleszerettek a városba, pedig még a Csehov-múzeum is zárva, hogy amikor tegnap átment ellenőrizni a lakást, egyszerre zuhanyoztak a fürdőszobában, és mégis őt hívták be segíteni, szappanozná be a hátukat („szpinájukat” – ahogy ez az eredetiben nagyjából elhangzott), hogy ennek neki is fogott, de pillanatokon belül csuromvizes és szappanhabos lett ő is, ekkor lerogyott a kád szélére, mikor is hogy, hogy nem. Miközben mindezt elbeszéltem, bácsikámból nemcsak a szó dőlt, hanem pirosra főtt rákok maradéka is, így, mire végére ért mondandójának, az abroszként használt Taganrogi Pravda címlapjára egybeterelt városi vezetők portréit apró páncéldarabkákból álló halmocskák borították. (Ami – a visszatért potenciáról szóló történet lüktetésére duzzadó kupacok képe az élenjáró brain-kolhozosok arcán – merész, Einstein vonathasonlatára kacsingató összefüggések megkockáztatására csábítana így utólag, ha nem hatna rám fegyelmezőleg egy finom tollal rögzített példázat az innenső partról, mely a halmocskahasonlatokkal való óvatos bánásmódra int: „Bagosra érvén Majusnak első napján, Csokonait kihívtuk magunkhoz, hogy pihenő óráinkban velünk légyen. Egy nap ő és én kísétálánk a közel erdő fele. »Melly gyönyörű halmocskák! mondám; ha ez Görögországban volt volna, bizonyosan egy szép gömbölyeg – Templom – állana rajta.« – »Most pedig akasztófa vagy feszület – mondá Csokonai, visszásság és kaczagás nélkül, s mintegy fél-álomban – ha Bagos Papista hely volna vagy jus gladiival bírni!»” Kazinczy, aki ezt 1804-ben lejegyezte, értett a szóból, pár éve szabadult, én viszont értetlenül szemlélem, miként párolog el hirtelen felszabadulásunk hevében tisztos koponyákból is annak a biztos tudása, hogy mifelénk, mindkét parton, vakok és világtalanok tekintete entre mócsing et mócsing, krumplihéj és hagymaszár, dinnyemag és kukoricatorzsa, almacsutka és csirkefej közt találkozik, és hogy a protokollmosolyba ezt is bele kell kombinálni... Ja, a Kazinczy-naplójegyzet a Magyar Tudományos Akadémia Értesítőjének abban a számában jelent meg először nyomtatásban Szilágyi Ferenc jóvoltából, melyben közhírré tétetett, hogy a Tudományos Minősítő Bizottság a közgazdaság-tudományok kandidátusává avatta Mohamed Mohamed Ibrahim Sayed Ahmedet „A piacszervezés stratégiája a szocialista gazdaság tapasztalatai alapján” című disszertációjának elismeréseként – Magyar Tudomány 1977, a márciusi szám. Megvallom, akár Hübrisztész-parti birtokaim egyévi emlékhözamát is felajánlanám, majd Tasnerkém begyűjti és egyből meg is rostálja, ha biztosat tudhatnék afelől, hogy Mohamed Mohamed tudós dolgozatának köszönhetően most már kvittek vagyunk-e az arabokkal, kiknek számjegyei – melyeket a firenzeiek 1299-ben betiltottak, ami mutatja, hogy ők kapcsolnak elsőnek – nagyságrendekkel nagyobb csálás lehetőségét teremtették meg a számunkra, mint azt valaha is remélni lehetett, hiszen elegendő néhány nullát befűzni vagy törölni a megfelelő helyen és termelési rekordok, csodás teljesítmények, kiművelt emberfők sokasága tűnik elő a semmiből, ha pedig éppen az kell, selejthegeyek, kudarchalmocskák, emberáldozatok zsugoríthatók szinte láthatatlanra, ami a nehézkes római számokkal – ez könnyen belátható – sokkal keservesebben sikerülne. Az igazsághoz az is hozzátartozik, ami még bonyolultabbá teszi annak megállapítását, hogy végtére is egálban vagyunk-e Mohamed Mohamed népével vagy sem, hogy az arab számokat voltaképpen a hinduk találták ki, viszont az is kétségtelen, hogy Európa a jeles közgazdász részleges névrokonának, Mohamed Ibn Musa Al-Khwarizminek a műveiből ismerte meg őket, miképp a szocialista gazdaság sem magyar találmány, ám esküdni mernék rá, hogy Mohamed Mohamed emlékezetében örökre összefonódott a sikeres disszertációvédés öröme a bérelt IBUSZ-szoba szétnyitható asztalkáján elfogyasztott nagytádi mirelit birkapörkölt originális ízével.) Nagybátyám lenyelte az utolsó falatot, kiköpte az utolsóként vélt páncéldarabkát, félresöpörte a vörösítő halmocskákat, az asztalra könyökölt és felsóhajtott, keservesen. Jó oka volt rá, a moszkvai bárisnyák összehangolt hadmozdulatokkal végső mentsvárát rombolták le, s immár nem volt hová visszavonulnia a család sürgető nőgatása elől: csábítaná el a Taganrogra ki tudja, hogyan odavetődött, s ott még inkább megmagyarázhatatlan módon megmaradt francia uzorásasszony leányát. Bácsikám belegondolt a nyomasztó adósságteherbe, majd abba, amit Francevna kedvenc verőlegényével üzent meg, hogy átutemezésről szó sem lehet, végül felidézte maga előtt a szibériai illetőségű verőlegénynél is ijesztőbb leányzó képét, újra sóhajtott, és ekkor nyelte félre a valóban utolsó rákpáncéldarabkát, amitől aztán hosszasan köhögött. A légszomj pillanataiban talán még az is megfordult a fejében, hogy állást vállal, ő, akinek szülei négy gyereket neveltek fel úgy a szovjetrendszerben, hogy soha nem volt állandó munkaviszonyuk. Nagyanyám a kikötőben feketézett, nagyapám hórúkkember volt. Minden reggel befogta magát két-kerekű kordéja elé, mely a megszólalásig hasonlított azokra, melyekre D'Artagnan szokott a filmekben szorult helyzetében ráugrani a szénapajta tetejéről, hogy a bíboros embereit felröpítse a környező fákra, s melyen következképpen remekül lehetett mérleghintázni estelente, befogta magát az 55 kilós férfi és elin-

dult a kolhozpiacra szerencsét próbálni, pedig tudta, a bíboros emberei már hajnal óta lesben állnak. (Amikor később meglátogatott bennünket és kiment a Fehérvári úti piacra, megkönnyezte a magyarok hihetetlen udvariasságát, akik a teherszállítók figyelmeztető üvöltésére készségesen félreugranak, de amikor meglátta, hogy a targoncák rendszámmal vannak ellátva, félrevonta anyámat és odasúgta neki: „Vigyázzál itt magadra, kislányom, ez is csak egy szemét rendszer!”) Nagybátyám – miután hosszasan ütögettem a hátát – kiköhögte a rákmaradékot, de ettől csak egy rövid időre könnyebbedett meg. Nagyobbik gondjában viszont nem tudtam a segítségére lenni még tanácsadással sem, mert Somogyországból frissiben érkezvén még csak nagyon homályosan rajzolódta ki előttem a szívügyek, uzorakamat és férfierő összefüggései. Böhönyén leginkább nekünk, a jólmenő ács nagypapa családjának tartoztak a többiek, de kamatról szó sem volt, mert a kölcsön többnyire ingyenmunkát jelentett, ami a kalákában végzett kukoricakapálás, erdőirtás, házépítés során valahogy magamagától kiegyenlített, ami aránytalanság pedig mégis megmaradt s állandósult, annak mentén a falubeliek csalhatatlan biztonsággal szétválogatták a „derék gazdákat” és a „rongyembereket”, ami megfellebbezhetetlen ítélet volt, nem is nagyon lázadt ellene senki, arra pedig végképp nem akadt példa, hogy verőlegényekkel noszogassanak át valakit az egyik kasztaból a másikba, legyen az akár a vonzóbb is. Az a szégyen csak egyszer esett meg velünk, hogy a szomszédokhoz kézzelfogható kölcsönért kellett forduljunk, mélytányérért mentünk át hozzájuk egy nagyobbak ígérkező vendégség előestéjén, de annál büszkébben hangzott nagyanyám üzenete másnap, aki e szavak kíséretében hagyta meg átadni: „Köszönjük, nem használtuk, de mégis elmosogattuk!” A szívügyeknek Böhönyén nem sok közük volt a pénzhez, lévén az csak sóra, petróleumra és lábbelire kellett, viszont annál szorosabb kapcsolatban álltak a földszeréssel, miért is kútba ugrással, lúgívással, böllérréssel, vonyogóval hitelesített mértékegységük a kataszteri hold volt, amit, csodálható-e, hogy noha eszes kölyköknek tartottak, nem tudtam kapásból átszámítani kopejkára? A somogyi románcok másik mércéjével pedig még bonyolultabb lett volna a helyzet, mert korántsem egyszerűsíthető le a dolog arra, hogy akinek sok disznaja van, az vonzó is egyből, nem, ez durva elnagyolása, nyíltan kimondom, otromba megcsúfolása lenne annak a holdsugárból és vékonybélből, szálló sóhajból és visszerekből szőtt szívárványos hálónak, mely tokaszalonnát és asszonyi csáberőt, véreshurkát és gerjedelmet, rengő sonkát és hevesebben dobbanó szívet, olvasztott zsírt és nyugodalmat, disznóvágást és életörömet összefűz s egyetlen ütemre ringat. Talán a vonyogó, igen, a legkönnyebben még azt tudtam volna áttenni Taganrog nyelvére. Azt kellett volna mondanom a bácsikámnak, hogy a vonyogó afféle óriási, csálé szigonyyszerűség, ami nem a halak, hanem a szénaboglya bagzátására szolgál, bänni pedig pontosan úgy kell vele, ahogyan azt ő mutatta nekem Taganrogba érkezésem első napján a maga eszkábálta lándzsával, mely mindig az ágya alatt szokott heverni, de most – a vendégnek kijáró tisztelet okán – az enyém alatt pihen, hogy akkor kell döfni vele, amikor mondjuk, a betörő elrugaskodik az ablakpárkányról befelé, mert akkor az ő lendülete is a mi kezünkre játszik, csak hogy a vonyogó az annyival jobb, hogy ha azzal átütik az embert, akkor széles ívben visszahajló végződése miatt nincs az a legény, aki kihúzná magából, az sakrament. Azt – utólag – úgy szokták megoldani, hogy közvetlenül a bemenetnél lefűrészelik a bumzli fanyelet, és az ellentétes oldalon húzzák ki ezt a végletes szerszámot, melynek használata éppen ezért csak határvitáknál, állatlopáskor és szívügyekben számít rendeltetészerűnek, no, meg persze a szénaboglya bagzátásakor, bár ahhoz eléggé ormótlan. Bácsikámnak minden bizonnyal rögvest megremegtek volna az orrcimpái, ha feltárom előtte mindezt, mert egyből megcsapta volna a szabadság bódító illata, ami a vonyogó vonta, kb. négy méter átmérőjű, hordozható körből árad, de nekem ez valahogy kiment a fejemből, vagy még benne sem volt.

..... Falu jön!

Mindezt tulajdonképpen csak azért mondtam el, hogy támpontokat adjak annak megítéléséhez, mennyire nem volt egyszerű kiverekednem magam erre a világra, hiszen ha szüleimet össze is hozta a egyelőre nevezzük így: vakvéletlen Szaratov városának egyetemén, ahol – szerencsésükre – a brain-kolhoz kiebrudaltjait fogták be oktatásra, Taganrog és Böhönye sokáig csak értetlenül bámulta egymást. Főként Böhönye szülötte zavarodott össze, hiszen neki – legalábbis így gondolta – mégiscsak sokkal világosabb, kidolgozottabb elképzelései voltak a valóságról. Csak példaképp említtem, hogy ezen falu népe még arra is talált magyarázatot, ami előtt a nagybajomiak tehetetlenül álltak, amikor egy színes bőrű pilóta holttestére bukkantak a közös határ fölött lelért amerikai repülőgép roncsai között. Nincsen abban semmi ördögösség – így az aufklérista böhönyeiek –, pusztán arról van szó, hogy a zuhanás az gyorsuló mozgás. (Itt egyikük Galileire hivatkozott, kinek legérettebb és talán legnagyobb hatású munkája, a Discorsi, melyet az 1633-as per utáni háziőrizet magányában írt, több rész megjegyzést tartalmaz taljánul a szabadesésre vonatkozóan. Mire egy másik – miután összébb húzta magán a bekecset – önérzetesen kiigazította, hogy a szabadesérről a mester ezen művében leírt hatnapos beszélgetés harmadik és negyedik napján esik szó, azok viszont latinul íródtak, bár azt készségesen elismeri, hogy olasz nyelvű interrupciók jócskán akadnak benne. Erre az

első szívesen visszavágott volna Einstein szavával a szőrszálhasogatónak, miszerint nemhogy az nem kérdés, talján vagy deák nyelven láttak-e napvilágot azok a bizonyos sorok, de még az sem, hogy Galilei vagy más írta őket, ugyanis lehetséges, hogy a sötét korok merev tekintélytisztelete által megbénított lelkek a XVII. században már annyira magukhoz tértek, hogy egy túlélt intellektuális tradíció kötelekei tartósan úgysem béklyózhatták volna le őket akár Galileivel, akár Galilei nélkül. Igen, felindultságában majdnem ez csúszott ki a száján, de a nagybajomiak előtt nem vitte rá a lélek, hogy megszegyenítse a másikat.) A gyorsuló mozgás során a test és a levegő között súrlódás jön létre. (Az iménti feszültség hatására ezen a ponton egyikük sem vette a szájára Charles Coulomb francúz hadmérnök nevét, kinek ez irányú kísérletei erősen megosztották a falubelieket, de a tekintetek azért összevillantak a süvegek alól.) A súrlódás pedig hőt termel és ezért égett feketére az a szegény ember. Egyszóval, Böhönyén a helyükre tudták tenni a dolgokat. Annál jobban elképedt a falu első mesterének a fia, aki otthonról azt tanulta, hogy a jó ács öt percig a levegőben is megáll, a többi pedig csak rutin kérdése, amikor a saját szemével látta, mit csinál egy kinti iparos, ha létrájáról nem éri el a tetőt, ahol dolga lenne. Nos, szemét egy pillanatra sem véve le a megcélzott tetőszakasról, lehátrál, akkurátusan megfordítja a létrát, a talpáról a feje tetejére vagy viszont, *fohász* kodik egyet, és újra nekiindul – rutin kizárva! Nem értette továbbá azt sem, miért telepítenek minden áldott télen szabályos buszmegállót a várost átszelő befagyott folyó kellős közepére, miért jobb az, ha a busz télen a jégen kel át, amikor nyáron a közeli híd is megteszi. És nemcsak hogy nem értette ezt, az lett volna a kisebbik baj, de makacsul meg akarta érteni és kérdésekkel gyötörte magát. Hogy akkor a híd közepén miért nincs buszmegálló, hogy miért állítja meg a sofőr a kocsit a folyó közepén minden alkalommal, ha úgyszólván sosem fel- vagy leszálló utas, és ráadásul biztos tudja, hogy a busz ajtaja úgyis beragad, s itt még az utolsó felszálló kényszerű segítségére sem számíthat, hanem neki kell kivackolódnia a fülkéjéből és egy jól irányzott rúgással becsuknia (esetleg éppen ebben, a rúgásban lenne a dolog nyitja?), vagy ha már ennek mind így kell lennie, akkor – cserébe – miért nem bontják le telente a hidat? Őrütség lenne persze, de legalább szabályos elmebaj. Esetleg kezelhető. Anyám mindegyre vállat von, nem értette, mit nem ért a másik, és főként, miért zavarja az, hogy nem érti. (Zárójelben jegyzem meg, nem szemérmű okokból, hanem azért mert erről csak nagyon halvány sejtéseim vannak, hogy egy darabig az is igen utamba állhatott, hogy amíg Böhönyén szigorú, zsigerekbe ivódó, hogy egyebet ne mondjak, tradíció határozott meg bizonyos testpózokat, s az ellen nem volt appelláta, addig Taganrogban, tán az enyhébb klíma miatt nem csináltak kabinetkérdést abból, hogy ki kerül alulra, sőt abból sem, hogy kerül-e oda egyáltalán valaki, márciustól decemberig ennek egyszerűen nem volt tétje.) Taganrogot és Böhönyét végül is Szaratov hozta közös nevezőre. Most nem az, hogy a diákevek meg egyéb édes miegymás (a mindenhol jelen levő természetes asszonyságok varjúszívdöglesztő pirongatása, a meghitt közös barát, akiről kiderült, hogy besúgó, a megszegyenítés a társak előtt, hogy külföldivel, aki, lám, maga is külföldivel, az emészthetetlen koszt a menzán, a feledhetetlen csoportos gyomorrontások, melyek merőben skolasztikussá téve az ülve vagy állva kérdését, egyszerűen *elmosták a határokat*), elsősorban nem ezek, bár szerepük tagadhatatlan, hanem Fessler Ignác Aurél, kapucinus szerzetesből 1809-ben oroszországi evangélikus püspökké lett történetíró és Nyikolaj Gavrilovics Csernisevskij valamikor önzetlen buzgólkodása játszott a kezemre. Ignatius atya mintegy megpuhította számomra a talajt. És tegyük hozzá, rendkívül ügybuzgó ember volt. (Ifjú kapucinusként ő szorította rá a császári udvart a klastromi fogság eltörlésére, mert ügyet csinált egy 52 éven át (!) föld alatti börtönben tartott szerzetestársának a halálából, majd amikor a buzgó aláfrásyűjtögetőt átírányozták egyházi szuperintendensnek a Hübrisztész túlpartjára, évtizedeken át dolgozott a messzi városban rendületlenül „Die Geschichte der Unger” című 10 kötetes művén, s alighogy elkészült vele, nekiállt papírra vetni Visszatekintését, melyet Széchenyi István – ennek pikantériájára nem figyelt fel a hűséges Tasner – Fáy András meséivel váltogatva olvasott el 1826. szeptember 2-án, kereken két hónappal azelőtt, hogy Mohamed Mohamed majdani nagy öröme felajánlotta egyévi tiszta jövedelmét az Akadémia megalapítására.) És Fessler Ignác Aurél nemcsak hogy megpuhította az Avvakum protopópa által ledöngölt földet, de át is itatta azt az otthonról harcos levelekben kikövetelt szűzdohány szagával. („Már 29 éve nélkülözöm Gustum és Saporem Patriae – a haza ízet és finomságát –, most pedig közel vagyok ahhoz, hogy odorem Patriae – a haza illatát – is nélkülözöm kelljen, de ennek legsietősebb elküldése igazán a legkevesebb, amit értem Magyarország megtehetne, melyért én oly sokat írtam... Saratow, 1825. október 9/21.”) Nem sokkal később aztán a város, kandidátusi disszertációkban, ebben biztos vagyok, rengetegszer megidézt szülőtte olyan hebrencs lelkesedéssel jósolta meg, hogy a hivatásos forradalmárok „különös emberek” lesznek, hogy azok aztán nem is vették trefára és... Ezt mindenki fejezze be a maga vérmérséklete szerint, én csak a tényről közlöm: szülőházát emlékmúzeumná nyilvánították, és annak gondozásával leányunokáját bízták meg, aki történetesen anyám jó barátnője volt, s így – esténként, zárás után – a Csernisevskij-múzeum szélről, ügyeletes asszonyságoktól, meghitt közös baráttól óvó és melengető üvegházként borult a jól előkészített, porhanyós, illatos táptalaj fölé. Azt már a

sors különös figyelmességének tudom be, hogy a múzeum látogatók elől elzárt részében, az unoka szíves közreműködésével, könnyedén hozzá lehetett jutni a radikális filozófus, regényíró és publicista magánhasználatú pornográf írásaihoz, és hogy a mélyreható megoldások, lendületes újítások elkötelezett híve ezekben sem tagadta meg önmagát. Summa summarum: Taganrog hamarosan Böhönyén találta magát.

..... Sajnálom, késő, faluba értünk!

A terhes fiatalasszony meglepődött, mert azt sejtette ugyan, hogy gyárszírénával vegyes sirályvívogásra, hajóroncsokon megcsillanó napfényre és olajos létől aranyos kagylótörmelékre nem számíthat, azt azonban honnét tudhatta volna, hogy a Rinyát patakknak kell nevezni, és súlyos illetlenség nem észrevenni, miközben átlép rajta az ember. Egyáltalán, zavarba jött az arányokat illetően. Még azt sem tudta eldönteni, hogy afféle női Gulliverként ő most vajon Liliputba került vagy az óriások birodalmába. Mert egyfelől ott volt ugye a talányos Rinya, melynek folyását a partján növő fűzfákról és egyéb domborzati „cél tárgyakról” igyekezett memorizálni, továbbá a magyarok szemrebbenés nélkül tengerként mutatták be a Balatont neki, aki a Maiótság tavának partjáról jött, másfelől a vendégváró asztalra felszolgált libamáj után ítélve, errefelé honos a griffmadár, a malacok pedig akkorára nőnek, hogy Taganrogban legfeljebb ha felelős vezetőként látni egyszerre annyi húst. (Miért is az iskolákban a digi-dagi-daganat helyett velük csúfolják a kövéreket, jámbor bácsikámat például addig tanácselnök-helyettesítették a többiek, hogy végül jógázni kezdett.) Anyám persze nem tudhatta, hogy a libát tömik, a disznót meg tartják errefelé, az pedig, hogy ott-hon neki is volt malackája, inkább csak megzavarta, az ugyanis piros masnival a nyakában szaladgált fel-alá az udvaron, hórúkk-nagyapa mentette ki a bíboros embereinek karmai közül a kolhozpiacon, és az évek múlásával csak bölcsebb lett, de nem kövérebb, megtanulta, hogy a kerti virágokat szépen ki kell kerülni, és – ami a somogyi mangalicával sosem fordul elő – egyre nyíltabban nézett az emberek szemébe, akik – mert tudták, úgysem vágják le – szintén bátran néztek az övébe. (Közbevetőleg: e két véglet – szigorú tartás és önfeledt szaladgálás – rafinált elegyítését egy grúz hegyi faluban figyeltem meg, ahol szabadjára eresztik ugyan a disznókat, de előtte széles tövisgallért akasztanak a nyakukba, ami legalább olyan megrökönyítő látvány, mint Csendes Don Crepto de la Guriga büszke alakja, már annak, aki nincs szokva hozzájuk, így aztán futkozhatnak kedvükre, előbb-utóbb úgyis elakadnak valahol a falut övező sűrű cserjék között, és esténként mindenki könnyen megtalálja a maga sivalkodó jószágát. Amikor a kanászság intézményét ajánlottam nekik, bizonygatván, hogy jó arra a falu félnótása is, ki így csak húsz éve lejárt világlágereket énekel play backról a kocsmában, ha szól a zenegép, rosszállóan csóválták a fejüket, amikor pedig a korlátlan szabadság mellett érveltem, csöndesen elmosolyodtak kaukázusi bajszuk alatt.) Revolúció! Revolúció! – lármázta fel anyám az egész házat a kerti budiról visszatérőben az első hajnalon, amivel azt akarta a magyarok tudtára adni, hogy *baj van*, a disznók fellázadtak a világ rendje ellen, mert két lábra álltak és őrjöngve rázák, tépik a kerítést, busa fejük embermagasságban imbolyog az ólajtó fölött. Össze is szaladt mindenki, de miután látták, hogy minden a legnagyobb rendben van, nyugodtan nekiálltak megetetni a hízókat, mert éppen annak volt ideje, anyám jajveszékelését meg arra *magyarázták*, hogy a „komszomolka” biztosan így üdvözli a reggelt: éljen a forradalom! Apám pedig, aki tolmácsolhatott volna, feszengett, mind a disznók, mind a „komszomolka” miatt. Gyerekemberként kiszakítottván a honi földből, nem tudta azzal a magától értetődő természetességgel kijelölni a helyüket az életében, mint, teszem azt, az egykor néhány faluval arrébb lakott, még csak azt sem mondanám, hogy kiváló sertéstenyésztő, aki midőn Sopronban ment tündérszerencsét próbálni, ott hideglelés fogta el, az eső pedig a hazavívó utat is elmosta, így hát a Pócsi utcából, mert ott szállt meg, az asszonyhoz meg egy komájához írott levelekben, melyeket most a rövidség kedvéért egybeolvasok, volt kénytelen közölni a legszükségesebbeket:

Tisztelt Férfiú!

Nem látogatád meg haldokló barátodat; íme, annak árnyéka meglátogat Téged!

Kedves Feleségem!

A hízók eránt én úgy gondoltam, hogy mihelyt elvégzik a heteyi cselédek a vetést, azokkal hajtatom fel azokat, mert a somogyi cselédek nem érnek úgy reá...

... Árnyéka, mondom, mert az a lélek, mellyel Te valaha annyit vesződtél, többé nincs...

... Ha a kertali földeket megganajozták, a hátralevő gabonát hordják a sánc nyugati felére...

... Igenis, Tisztelt Férfiú, én még élni kezdek ugyan újra, de lelkem régen megholt...

... a Kronekkert gyakorta emlékeztess, hogy minden etetésen jelen legyen...

... s annak helyét egy új, ismeretlen lélek szállotta meg...

... a hízót egy-két malac kedvéért el ne rontsd...

... mely sötét és hideg, mint az éj, s nyugodt, mint a sír...

... küldj zsírt, szalonnát, füstölt húst s mindent.

Feladó: Berzsenyi Dániel, címzettek: Kazinczy Ferenc és Dukai Takács Zsuzsanna, 1820. Disznók, asszonyors, terhesség, tenger és egy kis piros kalap, körben túllfátyollal – anyámnak volt min törnie a fejét, nem unatkozott Böhönyén. Az pedig egyenesen a meghittség érzésével töltötte el, ahogy estéknént a verandán az apósa a háborúról mesélt. Akárha édesapját hallgatta volna a szőlőlugas alatt: Golyó ütötte lyuk sapkán/csajkán, bekerítés erdön/mocsáron, beleváló ápolónők/katonalányok, konzervnyitás fagyott hulla hátán/hasán, rohadék tisztetek/politikai biztosok, haldokló legkedvesebb barát tekintete/szavai, megmentett kislány/vasutas, hadifogság/dezertálás, elfagyott láb/láb, egy emberséges orosz/magyar/német/ukrán/lengyel és így tovább. Dramatizálhatnám a dolgot, mondván, hogy nagyapám akár meg is ölhették volna egymást, amire a Hübrisztész mindkét partján sokan együttérzően csóválnák a fejüket: igen, igen, nem ritkaság az ilyesmi mifelénk/mifelénk, s vigaszul annyi történetet mesélnének erről akár háborúval, akár háború nélkül, hogy öklendezni kezdenék és ki kellene rohannom az udvarra, el a disznóól mellett, a trágyadomb tövébe, el a gyárak mellett a tengerpartra, a szúrós kagylótörmelékre, hogy protestáljak, fenyegetőzök, követeljek akár Galileivel, akár Galilei nélkül, de választ, ígéretet úgyszólván csak annyit tudnék kicsikarni, amennyi a trágyadomb fortyogásából, a tenger morajlásából megfejthető. Ezért inkább így mondom: ács nagyapám és hórukk-nagyapa úgy óvták egymást, mint két hímes tojás, egyik a másikat. Még a lehetőségét is kerülték annak, hogy kárt tegyenek egymásban, bennem. A böhönyci nemigen vett ostornál gyilkosabb fegyvert, géppisztolyt, aknavetőt, vonyogót a kezébe, mindvégig kocsisként szolgált. A taganrogi pedig, amikor egyáltalán találkozhattak volna, egyenesen visszafordult a harcvonalból: hazaszökött, és később könnyelabadt szemmel mesélte, milyen megértőek is az emberek, mert hosszú útja során bújtatták őt szovjet és német katonák elől egyaránt, aszerint, ahogy a front hullámozott, sűrűn. Az út pedig azért tartott olyan rettenetesen sokáig, hogy még az arhangelszki hadifogolytábor megjárta ácsmesternél is később tért meg családja körébe, mert hazafelé indult el ugyan, de mint mondtam, a front hevesen hullámozott, Hübrisztész majd kicsapott a medréből, és ő egy szarotvi asszony házában kötött ki a Csernisevszkij utcában. A felesége nehezen akadt rá, de az emberek őt is megértették, útbaigazították. Hórukk-nagyapa semmi áron nem állt kötélnek, hogy hazamenjen, viszont örömmel fogadta az ajánlatot, miszerint két gyermeke közül az idősebb, anyám, hozzáköltözzön és nála tanuljon tovább. (Azért mondtam két gyermeket, mert ekkor még ő is csak ennyiről tudott, a harmadikkal a felesége nem kívánta még tovább bonyolítani a dolgot, mert bár végre fiú, az én bácsikám, és nagyjából vállalható időpontban is született, de germánoktól megviselt délszaki városban, még ha azok engedélyezték is a halászatot, amit a brain-kolhoz betiltott, szőke gyereket hozni a világra, hadd fogalmazzak így: nem feltétlenül szolgálja a családgyesítést.) A titkos háromgyerekes anya gyakran utazott látogatóba a lányához Szarotvba, és – elérzékenyülten simogatva annak göndör, koromfekete haját – addig-addig magyarázta hitese urának, hogy a szarotvi asszony a méltánylandó elfogultsággal menthetőnél szemérmetlenül kevesebbet szed az ő kislányuk tányérjába, mint a sajátjaiéba, míg hórukk-nagyapának végre felnyílt a szeme, és meglátta, hogy kivel is él ő igazából együtt. Mert a fasírt az még csak hagyján, de hogy a makarónival is rafkózik, az tényleg tűrhetetlen. Egyre többször és hosszabban beszélgettek el erről, behúzódvá anyám szobájába, és végül arra a megállapításra jutottak, hogy mégiscsak a gyerek érdeke az első. Összecsomagoltak tehát és hazautaztak az Azovi-tenger partjára, ahol aztán született még egy lányuk, bombabiztosan közös gyerek, kinek boldogan fésülgették szőzi haját, a közvetett tárgyi bizonyítékot bácsikám mellett. Nos, igen, anyámat hirtelen felindultságukban otffejlették a szarotvi asszony-nál, mégsem mondom így: a karmai közt hagyták, mert egyrészt egészen más az, kosztos diákként kapni kevesebb makarónit, másrészt egészen rendes nő volt, harmadrészt akárhogy is történt, elemi érdekem volt, hogy éppen így történjen, mert böhönyci nagyanyám ez idő tájt már szorgosan csomagolta a zsírt, szalonnát, füstölt húst, mindent, hogy apámat útra bocsássa a messzi idegenbe, miért is végre kifordíthatom a táblácskát, mellyel egész eddig farkasszem voltam kénytelen nézni:

RÖGTÖN JÖVÖK!

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Bevallanám én, de az igazság az, hogy aki Lawrence Sterne és Esterházy Péter batyujában matat, az korántsem lehet biztos abban, hogy kinek a micsodája akadt a kezébe.

A HÉTTORONY KÖNYVKIADÓ ÉS A BUDAPEST FILM
KIADÁSÁBAN A KÖZELJÖVŐBEN MEGJELENIK

Bikácsy Gergely

BOLOND PIERROT MOZIBA MEGY

A FRANCIA FILM ÖTVEN ÉVE (1940-1990)

„A matematika érettségi előestéjén remegő daccal a Dunába dobtam minden tankönyvemet. Sürgős dolgom volt, aznap mutatták be a *Szerelmem, Hiroshima* című új francia filmet. Az újságokban róla vitatkoztak igazi eszme-kritikusok, akik némi büszkeséggel közölték, hogy még nem is látták. A matematikához sajnos nehézfejű voltam, és a híres gimnáziumtól, ahová jártam, hideglelősen féltem. A mozik sötét nézőterére bújtam, hogy ne üldözzön. Párizs? Akkortájt oda csak disszidálni lehetett, vagy még azt sem: az én Bakonyom a Filmmúzeum maradt. Pusztuljatok, bilineses iskolák, kiáltottam volna szabadon, de gyáván tovább bífláziam. Aztán, telt-múlt az idő, és megnéztem a *Bolond Pierrot*-t is. Akkor egy kicsit bátrabb lettem.”

PÁLYÁZAT

A **Magyar Narancs** kritikai pályázatot ír ki, tematikai megkötés nélkül. Ugyanakkor preferáljuk azon írásokat, amelyek a kortárs, modern zene tárgyköréből kerülnek ki.

A pályaművek nem haladhatják meg a 3 oldalt.

Egy személy több munkával is pályázhat. A pályaműveket jelígesen kérjük beküldeni. Így kérünk egy kisebb borítékot, amiben a jelíges szerző adatai vannak.

BEKÜLDÉSI HATÁRIDŐ: ÁPRILIS 1.

I. díj — 10 ezer forint, II. díj — 5 ezer forint, III. díj — 3 ezer forint.

Azokat az írásokat, amelyek nem kerültek a díjazottak közé, de magas színvonalúak, újságunkba közlésre átvesszük.

Nyílt levél Uljanov Leninhez

KONSZTANTINE GAMSZAHURDIA¹

Először is: nagyon szeretném, hogy e levelem eljusson önhez. Egy nappal azelőtt, hogy megírtam volna, véletlenül találkoztam V. M.-dzel munkással. Felidéztük vele azt az időt, amikor mi, oroszországi és grúziai emigránsok, Genfben mindig a Rue de Carouge egyik kis éttermében jöttünk össze, ahol egyébként önt is többször láttam. V. M.-dzel közben rálelt noteszában az ön előző címére. Ez az aprócska tény juttatta eszembe, hogy ön – ha a jelenlegi politikai események világhírnévre segítették is – még mindig ugyanaz a régi forradalmár. És valami arra készítetett, hogy leveletem a genfi címére küldjem. Hiszen Svájcban most is jól működik a posta, s a címetet, gondoltam, majd csak megtalálják.

Beszélni akarok önrel, s ez az én esetemben nem olyan kívánság, amilyen a szürke névteleneket szokta arra ösztönözni, hogy híres embereket szólítsanak meg. Ma május 7-e van, a grúz költészet napja, egyszermind az orosz–grúz szerződés évfordulója. A grúz író, a grúz nép fájdalma szól belőlem.

Még ideológiai szempontból sem lesz nehéz közös nyelvet találnunk egymással. Míg az ön útja az emberi egyenjogúság elvének elismeréséig Hegelen, Proudhonon, Marxon keresztül vezetett, addig az enyém Szent Ágostontól indulva, Szent Ferencnek a Szegénység Úrasszonyával kötött misztikus frigyén át haladt, mely utóbbi az ősszemperi erkölcsiségnek éppoly felbecsülhetetlen értékű dokumentumai közé tartozik, mint az ön számára a Kommunista Kiáltvány. Politikai szempontból sem állunk túl távol egymástól, ha igaz az, hogy ön elmarasztalja azokat a kommunista russzifikátorokat, akik a kommunizmus nevében nagyorosz központosító politikát folytatnak.

El kell ismerni, hogy az orosz–grúz viszony még soha nem volt annyira feszült, mint napjainkban, annak ellenére, hogy az önök Vörös Hadserege önmagát „felszabadítóknak” nevezve jött Grúziába. De Grúzia már száz esztendeje is a felszabadító szerepében láthatta I. Sándor hadseregét; akkor azonban az oroszok támogatták a grúzokat évszázados harcukban. Akkoriban Oroszország magasatos történelmi és kulturális küldetést volt hivatva teljesíteni Keleten. A fél-európai monarchia a zsarnoki Perzsiával és Törökországgal állt harcban. Oroszország bontakoztatta ki azt a támadást a muzulmán országok ellen, amelyet Bizánc a nyugati civilizáció nevében az osztrák Habsburgokra és az orosz Romanovokra hagyományozott. Grúzia és Oroszország tevékenysége e ponton találkozott. Most már világos, hogy az akkor uralkodó II. Herakleiosz (Erekle) politikája volt akkor az egyedül lehetséges politika. Ámde a XVIII. századi russzifikátorok fejét megzavarta az a gondolat, hogy Oroszország majd felszabadítja a kis keresztény nemzetiségeket.

Az 1783. évi szerződésből² következően Grúzia Nagy-Oroszország érdekkörébe került, de a dolog nem korlátozódott pusztán az érdekkörre. Nagy-Oroszország politikája Grúzia függetlenségének eltörlésével együtt száz éven át annyi bajt okozott ennek az országnak, hogy még egy olyan töről metszett kozmopolita is, aki alkotó életének harminc esztendején keresztül elutasított minden nemzeti elemet, öregségére elvesztette lelki nyugalma, s kénytelen volt ország-világ előtt kinyilvánítani, hogy Grúzia számára egyedül az európai orientáció nyújt lehetséges alternatívát. Ez az aggastyán nem más, mint Noé Zsordania³, aki mint politikai személyiség, éppen ellentette a másik nagy grúz politikusnak, II. Herakleiosznak.

A feudális Grúzia ez utóbbinak szavaival az orosz orientáció szükségességét ismerte el. Száz év múltán pedig az ön egykori pártbeli kollégája, a tisztességben megőszült forradalmár a demokrácia nevében elutasította az orosz orientációt. Pedig hát Noé Zsordania éppenséggel orosz neveltetésű politikai személyiség volt. Hiszen mind a mensevizmus, mind a bolsevizmus ugyanannak az orosz tudatnak a hajtásai. Zsordania intellektuális habitusát a par excellence orosz ideológia határozta meg. De az a rengeteg baj, amit Oroszország száz éven keresztül Grúziára hozott – a grúz államapparátus szétzúzása, a grúz nyelv szisztematikus üldözése – rákényszerítette az országot, hogy kivonja magát az orosz politika hatóköréből.

A régebbi Oroszország nem kívánt egyenrangú együttműködést a kis népekkel. Kannibál politikájának alapján arra törekedett, hogy a nagyorosz kultúra színevel minden nem orosz árnyalatot elnyomjon. A kis népek etnikai és kulturális színeit kellett volna, hogy fakítsa a Bobrinszkij grófok és a Puriskevicsek⁴ majdani, az egész világot átfogó szláv birodalmának harsány ragyogása. Ez a politika emeltette Grúziában gátlástalanul az orosz székesegyházakat, építette az orosz iskolákat, küldte a végekre ezerszám a bomlasztó russzifikátorokat, s tette mindezt azért, hogy ne maradjon hely a térképen semminémű nem szláv foltnak. Ez a „harmadik római” birodalom⁵ volt a legerősebb mindazon impériumok közül, amelyeket valaha is ismert a világ. Mégis széthullott, akár egy agyagbálvány. Az orosz politika érdekköréből kivált Lengyelország, Ukrajna, Grúzia és az összes többi nem szláv egység – egyikük sem óhajtott immár közösködni a hálátlan Oroszországgal.

Ha száz évvel ezelőtt Oroszország megszabadított minket a török és perzsa erőszaktól, akkor mai hadserege, amely éppen csak a színtét festette át, az ellenforradalmároktól „szabadította meg” a grúz népet. Ezt a jelszót használták ki a Tbilisizben tartózkodó orosz ellenforradalmárok és a dasnakok⁶, ők nyilvánították ellenforradalminak az egész grúz népet. Ön bizo-

¹Az 1921-ben íródott levél a *Pamjaty* című történelmi almanach 4. kötetében jelent meg. (Moszkva, Szamizdat, 1979. – Párizs, Ymca-Press, 1981.). Közlötte P. I. Markov.

nyára megérti, hogy egy népet ellenforradalminak nyilvánítani abszurdum, az *contradictio in adjecto*.

A grúz ifjúság színe-virága az orosz monarchia megdöntéséért ontotta vérért. És ugyanez az ifjúság vitte át a forradalom lángját Perzsiába. Végül is ki merészelné tagadni annak a harcnak az eredményeit és jelentőségét, amelyet Grúzia vívott az önök tegnapi ellenségei, az orosz fekete tábornokok ellen?!

A régebbi Oroszország azután, hogy megszegte az 1783. évi szerződést, még néhány évtizeden át mindazonáltal érintetlenül hagyta a grúz államiság bizonyos attribútumait. Most viszont két hónap se telt bele, s a Vörös Hadsereg államiságunk olyan alapvető attribútumait semmisíti meg, mint a határok, a vasút; azt pedig ki ne tudná, hogy ma a grúz nyelv gyakorlatilag nem hivatalos nyelve Grúziának? Kaukázusi „barátaink”, akik kommunista álarc mögé bújnak,

jelenleg azon mesterkednek, hogy Tbiliszit dél-kaukázusi rezidenciájukká tegyék, a tbilisi egyetemet pedig Dél-Kaukázus egyetemévé.

Száz esztendeje a nagyhatalmi törekvésű Oroszország Grúziát mint szövetségeseit keleti politikája igen bonyolult céljainak eléréséhez igyekezett felhasználni. Annyi politikai tapintatot azonban képes volt tanúsítani, hogy természetes szövetségeseit ne tegye ellenségévé. Napjainkban Oroszország világpolitikai tevékenységének határai jelentősen kitágultak. E politika érvényesítését elérendő, meglehetősen súlyos kötelezettségeket próbál róni Grúziára: az ország és fővárosa, Tbiliszi, hídfőállását kellene hogy képezzék azoknak az orosz operációknak, amelyek a Kelet kommunizálását szolgálják. Ki ne tudná, hogy ma Grúziában több kommunista van, mint amennyit a grúz kommunista párt tagnyilvántartása regisztrál? Csakhogy ők, lévén

Ö V A L A T T

A zviadzizmus alapjai

TENGIZ GUDAVA

A Zviad Gamszahurdia vezette „Szabad Grúzia – Kerekasztal” kormánykoalíció a hatalomra kerülését követő első fél évet főként a köztársaságon belüli politikai ellenzékkel folytatott harcra fordította, s tegyük mindjárt hozzá: nem csekély sikerrel.

De mi is történt Grúziában? Miért alakultak úgy a dolgok, hogy a totalitárius kommunista rendszert hirtelen egy új diktatúra váltotta fel? Ez véleményem szerint rendkívül fontos kérdés, hiszen a Grúziával azonos utat a szovjet birodalom más népei is követik, vagy legalábbis követhetik.

Sok mindenre az szolgál magyarázattal, hogy a nacionalista erők hatalomra jutása nem járt együtt a hatalmi struktúrák átalakulásával.

Gamszahurdia és a KGB viszonyát még sok tekintetben homály fedti. Ha figyelmen kívül hagyjuk is azokat a feltételezéseket, amelyek szerint az új köztársasági hatalom irányítója egyszerűen lepaktált a birodalmi központtal, annyit mindenképpen el kell ismernünk, hogy a régi antidemokratikus rendszer lényege mit sem változott. Nem változtak a hatalmi formák sem, mindössze a marxista-leninista ideológia helyébe nemzeti populizmus lépett. S hogy a második mennyivel jobb az elsőnél, hadd ne én ítéljem meg. A továbbiakban csak annak az ideológiai doktrínának a rövid vázlatát szeretném bemutatni, amelyet Grúzia jelenlegi irányítója követ.

Zviad Gamszahurdia a múlt évben egy előadás-sorozatot tartott, ennek anyaga „Grúzia szellemi küldetése” címen utóbb külön kiadványként nyomtatásban is megjelent. Mielőtt röviden ismertetném e munka lényegét, hadd emlékeztessék arra, hogy Gamszahurdia fiatal korában komolyan vonzódott az antropozófiához, sőt egy grúz antropozófiái társaság megalapítását tervezte. Az antropozófiát, ezt az emberről szóló misztikus tant Rudolf Steiner német filozófus dolgozta ki. E tanítást hosszan jellemezhetnénk, de ami Gamszahurdia számára a legfontosabb benne, az az Istenné emelt emberi lényeg, amely

úgy mond csak a beavatottak számára elérhető. E filozófiának éppen a „jövöbelátásra”, az élet titkos szimbólumainak megfejtésére képes „beavatottakról”, a „szellemi elitről” szóló része alapozta meg Gamszahurdia világnézetét, s ez fedti fel számos tettének rugóit. Steiner követői szerint Arisztotelész, Aquinói Szent Tamás és maga Steiner tartozik a beavatottak közé. Zviad Gamszahurdia feltehetően önmagát is hozzájuk sorolja.

Grúzia egyébként mindig is nagy affinitást mutatott az antropozófia iránt. A személyiség „beavatottságát”, „kiválasztottságát” hirdető tan, amelyet még kiegészítettek az ismert emigráns grúz filozófus, Grigol Robakidze (halálának éve 1960) és a nyelvész Niko Marr (1865–1934) munkái, valamint a középkori hagiográfus, Johan Zozima poetiko-teo-filozófiái művei, termékeny talajra lelt a grúz egocentrizmusban, s végül a „grúz faj rendkívüliségének” ideológiai doktrínájává nőtte ki magát; valójában ez alkotja a zviadzizmus rejtett lényegét.

Ennek az elméletnek az értelmében a grúzok az őseredeti, úgynevezett „proto-európai”, „proto-árja” vagy „jafetita” fajhoz tartoznak; ez volt uralkodó az ősi civilizációkban, de az időszámítás előtti III. évezredtől kezdve visszaszorult a civilizált indo-európai (árja) törzsek nyomásától, s ott maradt a Kaukázus hegyeihez láncolva, akár a mondabeli Prométheusz.

Gamszahurdia szerint a grúz nemzet négy ezredévi megaláztatás és tömlöcbe vetettség után feltámad, mint a bibliai Lázár, s elfoglalja előző vezető helyét a világban, az utolsó ítélet napján pedig bírja lézen minden népeknek, teljesítve a Szentlélek által rá rótt küldetését.

A Gamszahurdia-doktrína fő tétele abban foglalható össze, hogy a grúzok a Noé harmadik fiától, Jafetól eredő, valaha nagy kiterjedésű proto-európai faji és nyelvi óceánnak egy épen maradt kis szigetét alkotják (éppúgy, mint a baszkok a Pireneusokban, vagy az ibér-kelták az európai szárazföldön).

Jafet volt Sémel együtt az áldott nemzetség megalapítója. De amíg Sém küldetése, vagyis hogy megmutassa a világnak a Messiást, az időszámítás utáni első századokban beteljesült, Jafet missziója, az ti., hogy elterjessze a kereszténységet és kialakítsa a keresztény civilizációt, hogy a Szentlélek hordozója legyen és *bíraskodjék*, még nem.

A legelső civilizáció, állítja Gamszahurdia, a jafetita – vagy ami ugyanazt jelenti, a kartveli* – volt, hiszen az Ararátot, ahonnan az emberiség a vízözön után elterjedt, eredetileg

Megjelent a *Sztrana i mir* (München) c. folyóirat 1991. 2. számában

* Kartveli = a grúzok saját, grúz nyelvű megnevezése

grúz hazafiak, addig nem fognak együttműködni a Vörös Hadsereggel, amíg Grúzia függetlensége pusztá deklaráció marad.

A múlt évben a berlini „Tagblatt” egy német frótól származó kis történelmi analógiát tett közzé: Lenin és Nagy Péter. Én ellenzem az efféle történelmi összehasonlítást. Ugy vélem, hogy a történelem logikája Önt – történelmi küldetésének teljesítése után – Bonaparte Napóleonnal kell, hogy összevesse.

Őn azt mondja: a kommunizmus nem ismerhet határokat.

Napóleon pedig: az impérium határai ott húzódnak majd, ahol felkél, s ahol lenyugszik a nap.

„Kardu”-nak nevezték (az „ararat” szó a későbbi „urartu”-val azonosítható). Az említett ősfaj egyéb elnevezései még: proto-európai, proto-árja, ligur-ibériai, euzkár-alarodiai, ibér-kaukázusi. Mindez egy egységes fajt, nyelvet és kultúrát jelentett. E faj népesítette be a Földközi-tenger, Észak- és Dél-Európa, a Pireneusok, az égei-tengeri szigetcsoport, Kisázsia, a Kaukázus és India területét.

Az időszámítás előtti III. évezredtől kezdve indo-európai törzsek özönlik el a Közép-Európától az Urálig és az Aral-tóig terjedő térséget. Az időszámítás előtti II. évezredben az árja indo-európai törzs végleg legyőzi a jafetita fajt, melynek létszáma erősen csökken, maga pedig a Kaukázusba (másképpen a Pireneusokba) szorul, amit képletesen tükröznek az antik mítoszok is, köztük a Prométheuszról szóló. Zeusz, aki Prométheuszt a sziklához láncolta, Gamszahurdia szerint az indo-európai (erőt hordozó, hatalmi) princípium, Prométheusz (a grúz mitológiában Amírán), a proto-kartveli (szellemi, áldozatos apostoli) princípiumnak, a „szent tűz”, a „Szentlélek” elrablójának a szimbóluma, a Prométheusz máját marcangoló sas pedig a birodalmi erő jelképe, azoké, amelyek pusztítják és gyötrik a jafetita-kartveli ősnemzetiséget. Az antik Görögország és Róma olyan civilizációk voltak, amelyek jafetita szellemi alapokra épültek, Karthágó ugyanakkor a (proto-kartveli) jafetizmus utolsó mentevárát jelentette. Miután Róma leigázta (és a főnőcái punok semitizálták) a várost, tisztán jafetita (proto-európai) népként már csak a grúz (valamint a baszk és az „ibér-kelta”) nép maradt fenn. Legalábbis ezt tartja Gamszahurdia.

Az, hogy az őseurópai, kartveli grúz nemzetet a Kaukázus hegyeihez láncolták, azaz a grúzok „tömlöcbe vettetése”, „eltemettetése”, „szenvéde” valójában a „halál” szent titkának, az „eltemettetésnek” (az „enyészetnek”), a „megfeszítettésnek” a kifejeződése. Így egyesült áldozatban a grúz nemzet a Feszülettel, Krisztussal és a Szentlélekkel. „Eltemettetett”, mint Lázár, s „eltemettetése” ugyanúgy négy napig, azaz négy ezredévig tart (a bibliai Dávid király szerint „egy nap egy ezredév”). Ennek elteltével a grúz nemzetiség feltámad, életre kel, mint Lázár, ismét elfoglalja vezető helyét a világ civilizációjában mint szellemi vezér és bíró, mint keresztény (jafetita) etnikai-kulturális univerzum. A jelzett négy ezredév 2000-ben telik be.

A bibliai Lázár és János apostol a Gamszahurdia-doktrína szerint ugyanaz a személy, mert csak őrlök mondja a Szentí-

Őnök ketten két nagy forradalom abszolút géniuszai.

Napóleon világtörténelmi feladata két fő pontban foglalható össze: Anglia világhuralmának megdöntése, illetve egy nagy, világméretű állam, az európai konföderáció megteremtése. Ez utóbbiban Napóleon nem tűrt volna meg etnikai különbségeket vagy árnyalatokat. Bonaparte tábornok Európa radikalizációjára törekedett. Őn viszont Ázsiára éppúgy, mint Európára, azaz vitathatatlanul ön a radikálisabb.

A kitűzött célok rokonítják önöket egymással, ám a célok párhuzamossága a legkevésbé sem teszi kötelezővé azt, hogy mindketten egyugyanazon végzetes tévedés áldozataivá váljanak.

Létezhet-e ma egyáltalán olyasvalaki, aki ne értené, hogy a nemzetiségi különbségeket, árnyalatokat immáron nem lehet eltörölni?

Érthető, hogy ezt nem volt képes felfogni Clemenceau,

rás, hogy „szereti” őket Krisztus. János megjövendőelője (szellemi tanúja) a világvégének (az „apokaliptiszisnek”) és az utolsó ítéletnek. Önmagát e napon Mihály arkangyal jobbán ülő látja (Jel. 19, 9–21).

János apostol egyszersmind a Szűzanya fogadott fia (Krisztus utóda), a Szűzanya földi jussa pedig a monda szerint Iveria (Grúzia), amelyet (333-ban) szent Ninával kereszteltesített meg. A Szűzanya ezenkívül a Szentlélek megtestesítője. Így tehát – vonja le a következtetést Gamszahurdia – Grúzia a feltámadása után azaz lesz, amivé János lett, profétává és az utolsó ítélet tanújává, a Szentlélek hordozójává és a világ bünei (a világ népei) feletti Ítélszék eszköze. Grúzia hivatott arra, hogy leleplezze a világot, bizonyosságot tegyen a Krisztus felől való igazságról – mondja Zviad Gamszahurdia.

„A grúz nyelv minden nyelvek Lázárja. Az elsődleges, legfőbb nyelv, mint ahogyan Lázár-János is a legfőbb apostola volt Jézus Krisztusnak” – ebben foglalható össze Z. Gamszahurdia filológiai elemzéseinek vezérmotívuma („Grúzia szellemi küldetése”, Tbiliszi 1990.).

Gamszahurdiaától származik az alábbi megfogalmazás is: „A grúz nyelv, a grúz nemzetiség küldetése ugyanaz, mint a Szentléleké, azaz a grúz nyelv, a grúz nemzetiség segítségével teljesíti majd küldetését a Szentlélek, amikor is az Utolsó Ítélet napján bírja le a szent emberiségnek” („A grúz nyelv dicsérete és magasztalása”, in: „Ciszkari” 4. sz. 1987.).

„Az Úr neve által felmagasztosult és áldott grúz nyelv és grúz nemzet, e Lázárja a nyelveknek és nemzeteknek, a halál, a megáláztatás és a térdre kényszerítés négy napja (négy évezred) után különleges bizonyosságot kell, hogy tegyen Krisztusról; feltámad majd, visszaszerzi az emberiség lelki pásztorának öt megillető univerzális pozícióját, s ezzel teljesíti be Krisztus-Mihály és a Szentlélek-Gábiel küldetését” (u. ott).

Így fest hát a grúziai új hatalom ideológiai bázisa. Nem vagyok biztos benne, hogy erre az alapra fel lehet építeni a demokrácia, az emberi jogok és a nemzetek közötti egyetértés épületét, vagy akár a független államiságát. Éppen az ultranacionalizmus mákonya az (még ha doktriner is ez a nacionalizmus), amire a legkevésbé van szüksége a rabságtól elgyötört, erejét veszített grúz népnek. Reális világlátásra, reális politikára és reálpolitikusokra van szüksége. Nem vezérekre és nem csillagjósokra, még kevésbé Quislingekre.

FORDÍTOTTA PÁLL ERNA

Wilson, Lloyd George. Ezért zavarta össze a versailles-i béke a nemzetiségi problémákat annyira, hogy az európai népeknek még sok évtizeden át kell vérüket ontaniok ahhoz, hogy igazi béke köszöntsen be az egész világmindenségben. Hiszen megoltdatlan maradt Írország, Skócia, Elzász, India, Arábia és az elő-ázsiai népek problémája. Ezért lett szükségére Írországnak a XX. században McSwiney különleges politikai mártírúrára⁸.

Mivel az orosz kommunizmus ellentétes az antant ideológiájával, legalább a baloldali Oroszország megérthetné, hogy a XX. században megengedhetetlen semmibe venni a nemzeti különbségeket. Ezt nem értette meg Napóleon, s ennek esett áldozatul ő, a világtörténelem letragikusabb személyisége.

Most olvasom újra Szent Ilona szigetén írott naplóját. Ott valószínűleg már belátta, hogy nem volt igaza.

De mi is volt tévedésének alapja?

Nyugat-Európa fejlődésére a Német-Római Birodalom bukása óta a nemzetállamért folytatott küzdelem nyomta rá bélyegét. A nemzetállam eszméjének esett áldozatul a Habsburg-birodalom. Ezt nem tudta átlátni Napóleon. Annyira hatalmába kerítette őt az Albion fiai elleni küzdelem, hogy egész Európát Párizs francia trikolorja köré akarta felsorakoztatni.

Ha a szeniális emberek olyan üstökösök, amelyeknek fénye évszázadokat világít be, akkor értsék meg mindahányan a század démonának sugallatát. Olvassák el mindahányan Napóleon Szent Ilona szigetén rótt sorait: „A jövő nemzedékei el fognak ítélni minket”.

Grúziában két nemzedék esett áldozatul a régebbi Oroszország által durván elnyomott nemzeti egyéniség felélesztésére irányuló törekvésnek, esett áldozatul a nemzetállamért vívott harcnak. Senki sem tagadhatja, hogy ma Grúziában a régi hibák megismétlésére, az ön savaival él-

ve „az orosz sablon” alkalmazására készülnek. Ha a baloldaliak Oroszországa abban érdekelt, hogy Grúziát az orosz külpolitika érdekköré vonja, ilyen úton nem fogja elérni célját.

Engem mint grúz hazafit a legkevésbé sem riaszt mindaz, ami jelenleg Tbilisziben történik.

Grúzia függetlenségének garanciáját én sohasem azokban az impresszionista módon összetakolt jegyzékekben láttam, amelyek a de facto és de jure elismert Grúzia demokratikus kormányának hatalma idején érkeztek Párizsból és Londonból Tbiliszibe. Sem azokban a patetikus pohárköszöntőkben, amelyekkel az antant diplomatái traktáltak bennünket különböző bankettekben.

Függetlenségünk egyetlen biztosítéka magának a grúz népnek a tudatában lakozott, lakozik és fog lakozni, mivel mindenfajta felszabadulás a szabadságtudaton alapul. A grúz népben pedig ott él ez a tudat. Mondja el és írja meg ezt azoknak a politikusoknak, akik most rossz szolgálatot tesznek Tbilisziben a kommunista Oroszországnak.

A személyiséget és a nemzetet mindenétől meg lehet fosztani, csak szabadságtudatától nem. Biztosíthatom: meglehet, hogy Grúzia még nem jutott el a politikai és kulturális fejlődés oly magas fokára, mint Írország, de Casement-ekben⁹ és McSwiney-ekben itt sem lesz hiány mindaddig, míg országunk el nem nyeri politikai függetlenségét.

FORDÍTOTTA PÁLL ERNA

JEGYZETEK

1. Konsztantine Gamszahurdia (1893–1975) a XX. század egyik legkiemelkedőbb grúz írója. Nemesi családból származott, amely tevékeny részt vállalt a szabadságmozgalomban. Gamszahurdia kitűnő képzésben részesült külföldön, a berlini egyetemen doktorált filozófiából. 1918-tól – a grúz szellemi élet más képviselőivel közösen – több irodalmi és társadalompolitikai kiadvány megjelentetésében vett részt („Promete” „Ilioni” stb.). 1921-ben, amikor az itt közreadott levél fródott, egy pártnak sem volt tagja. „A »Szocialist-federlist» c. lapban mint grúz író publikáltam és publikálok. Azokban az időkben, amikor Grúzia felszabadult, elhatároztam, hogy távol tartom magam a politikai küzdelmekről...” (K. Gamszahurdia, Válasz. In: „Szocialist-federalist” 1921. május 15.). Gamszahurdia életútjának további állomásai: 1926–1929: Szolovki láger, majd hazatérése; 1930 közepétől jelennek meg mind gyakrabban művei. Számos regény, novella, esszé stb. szerzője. A Grúz Tudományos Akadémia tagjává választották. Többször kitüntették. Köztisztelettel és elismeréssel övezve halt meg. Atyja a jelenlegi grúz politikusnak, Zviad Gamszahurdjának

2. Utalás az 1783. évi Grúzia és Oroszország közötti szerződésre, amelyet II. Herakleiosz (Erekle) király (1702–1798) kezdeményezésére kötöttek. A szerződés értelmében Grúzia orosz protektorátus alá került, lemondott az önálló külpolitikáról és hadseregét Oroszország szolgálatába állította. Oroszország ennek fejében garantálta a II. Herakleiosz uralma alatti területek épségét, s vállalta, hogy háború esetén megvédi Grúziát. A szerződés azonban nem vezetett gyakorlati eredményre. A perzsa támadás idején (1795) Oroszország nem kelt Grúzia védelmére, Tbiliszit kirabolták és lerombolták. II. Herakleiosz halála után a tárgyalások újra kezdődtek: a reális segítségért cserébe a grúz szuverenitás – messzemenő következménnyel járó – feladását követelték. 1801-ben Grúziát Oroszországhoz csatolták, az ország elvesztette függetlenségét, így az 1783. évi szerződés érvényét veszítette; még pusztá említése is szétségtörésnek számított.

4. Noé Zordania (1868 v. 1870–1953) a grúz szociáldemokrácia

egyik megalapítója, mensevik. 1918–21 között a független grúz demokratikus köztársaság kormányának elnöke, 1921 után emigrációban élt.

5. Bobrinszkij grófok – a II. Katalin cárnő törvénytelen fiától, Alekszej Origorjevics B.-től származó földbirtokos-főnemesi család, amelynek tagjai több generáción át fontos kormányzati, ill. állami posztokat töltöttek be. Konzervatív, jobboldali, monarchista nézeteket képviseltek. V. M. Puriskevics (1870–1920) – óriási földbirtokokkal rendelkező szélsőjobboldali, monarchista politikus, a vallási és nacionalista türelmetlenségükről hírhedt feketeszázak szervezeteinek – „Az orosz nép szövetsége”, majd a belső kivált „Mihály arkangyal szövetsége” – egyik vezéralakja. Részt vett Raszputyin meggyilkolásában. V. A. Bobrinszkijel együtt a 2–4. Állami дума jobboldali képviselője. 1917 októberét követően ellenforradalmi szervezetet hozott létre.

5. Vö. a XV–XVI. századi „Moszkva = Harmadik Róma” elmélettel, amelynek értelmében az orosz főváros a világ politikai és vallási centruma, az orosz uralkodók pedig a római és bizánci császárok utódai.

6. Dasnakok – az örmény nacionalista Dasnak-cutjun párt tagjai. 1918–1920 között a Szovjet-Oroszországból kivált Örményország kormányának élén álltak.

7. McSwiney Tirenca (1879–1920) az ír nemzeti mozgalom egyik vezetője. 1918-ban Cork városában egy IRA-brigád parancsnoka. 1920-ban a város Lord Mayorjává választották. A brit hatóságok ugyanebben az évben letartóztatták. A börtönben éhségstrájkot folytatott 74 napon át, s ez halálával végződött.

8. Rodger David Casement (1864–1916) az ír függetlenségi mozgalom ismert résztvevője. Miután sikertelenül próbálta első alkalommal (1914) meggyerni Németországot nemzeti mozgalma ügyének, 1915-ben az USA-ban igyekezett ír hadifoglyokból brigádot szervezni, de ekkor is kudarcot szenvedett. A harcot mégsem adta fel. Egy fegyverszerzési akciója során letartóztatták. Halálra ítélték, és 1916 augusztusában felakasztották.

Pályázat műfordítóknak

A bécsi *Institut für die Wissenschaften vom Menschen*
pályázatot hirdet

6 hónapos bécsi műfordítói ösztöndíjra

1992 második felére, illetve 1993-ra.

Pályázni lehet bármely európai nyelvű jelentős (és némileg terjedelmesebb) szépirodalmi vagy társadalomtudományi mű magyarrá fordítására.

A pályázatokat nemzetközi bírálóbizottság ítéli meg.
Beküldendő: a fordítandó mű címe (előny, ha a pályázó kiadói szerződést is tud mellékelni); önéletrajz, fordítások és más publikációk jegyzéke.

JELENTKEZÉSI HATÁRIDŐ: 1992. MÁRCIUS 27.

Beküldendő a következő címre: „2000”, 1396 Budapest
Postafiók 464, Bojtár Endre címére.

Tisztelt Szerkesztőség!

Szeretném előfizetni a 2000-t

- negyed évre
- fél évre
- egy évre
- 2000. december 31-ig.

Kérem, küldjenek csekket.

.....
NÉV

.....
LAKCÍM

.....
FOGLALKOZÁS, ÉLETKOR

M E G J E L E N T

BÍRÓ PÉTER

Csak ami van

című regénye

A 2000 ÉS A SZÉPIRODALMI KIADÓ

KÖZÖS KIADÁSA

KAPHATÓ MINDEN JOBB KÖNYVESBOLTBAN

A „2000” SZERKESZTŐSÉGÉNEK

BUDAPEST
POSTAFIÓK 464
1396

A Nappali Ház

1 9 9 2 / 1 - E S S Z Á M Á B Ó L

Mi a felvilágosodás? A filozófia esélyei

Mladen Dolar, Fehér Márta, Kisbali László, Ludassy Mária,
Tengelyi László és Vidrányi Katalin a felvilágosodásról,
Kantról, Foucault-ról, Lacanról, Derridáról és a racionalitásról.

Neumer Katalin Wittgenstein naplójáról

Erdély Miklós színdarab-töredéke

Tandori Dezső: A madárzsoké

Hrabal: A homokszínű kandúr

A Nappali ház a könyvesboltokban és a galériákban kapható.

Előfizethető a szerkesztőség címén: 1399 Budapest, Pf. 701/330.

A régebbi számokat az Írók Boltja (Andrássy út 45.) árulja.

A GÖNCÖL KIADÓ KÖNYVKLUBJA

AZ ÉLŐ KAPCSOLAT Ön és a kiadók között,

- mert kéthetenként részletesen tájékoztatja a frissen megjelent könyvekről és a kiadók raktárkészletéről,
 - minden kiadó teljes kínálatát figyelembe veszi (szépirodalom és szakirodalom, gyermekkönyvek, stb.),
 - és ezek közül azokat ajánlja, amelyek minőségileg megfelelnek az Ön igényeinek.
- KÉNYELMES
- mert a kiválasztott könyveket és az ingyenes tájékoztatót Ön az otthonában kapja meg,
 - és a postaköltség sem Önt terheli.

Göncöl Kiadó

1519 BUDAPEST POSTAFIÓK 351. TELEFON: 185-4045.

„...hogya a jó könyv és az olvasó egymásra találjon!”

DAVID MACAULAY

Hogyan is működik?

Átfogó, tanulságos és szórakoztató kézikönyv az olvasók minden korosztályának, a hologramtól a légpárnás hajóig, az ejtőernyőtől a parkolóóráig. Gépek százainak működési elvét ismerteti a szerző, briliáns megfogalmazásban.

ÁRA: 1450 FORINT.

Kiadja a Park Kiadó. 1133 Budapest Sallai Imre utca 31.

Örkény-pályázat

A MÉRTÉK Építészeti Stúdió Kft. és a Magyar Napló szerkesztősége pályázatot hirdet Örkény István születésének 80. évfordulója alkalmából, prózaírók számára. Maximum 10 gépelt oldalas (26 x 60 leütés) kisprózákat várunk, egy pályázótól legfeljebb hármat (lehetőleg 3 példányban). A pályázaton részt vehetnek mindazok, akiknek 1991. december 31-ig nem jelent meg önálló kötetük. A pályázat célja a legújabb prózai törekvések feltérképezése, ezért elsősorban fiatal, pályakezdő írók jelentkezésére számítunk. A pályamunkákat a Magyar Napló szerkesztői bírálják el. A MÉRTÉK Építészeti Kft. által felajánlott díjak: egy első díj: 35 000 Ft, egy második díj: 25 000 Ft, egy harmadik díj: 10 000 Ft.

A szerkesztőség a díjazott és az arra érdemes munkák első közlésének jogát fenntartja. Minden beérkező kéziratot megőrzzünk. A beküldés határideje:

1992. ÁPRILIS 5.

A kéziratokat az alábbi címre kérjük: Magyar Napló Szerkesztősége,
1426 Budapest Postafiók 108.

A borítékra kérjük ráírni: *Örkény-pályázat*.
Eredményhirdetés és díjátadás: a Könyvhéten.

A harmadik hullám

BORIS GROYS

A szovjet kommunizmus közelmúltban történt összeomlása egyben a forradalom utáni orosz emigrációnak mint sajátos kulturális jelenségnek a végét is jelenti. Az orosz emigránsok túlnyomó többsége természetesen továbbra is Nyugaton marad majd: túlságosan is keményen dolgoztak, túlságosan is sok testi és szellemi energiát fordítottak arra, hogy fölépítsék új életüket Nyugaton, semhogy képesek lennének odahagyni új otthonukat és munkahelyüket, s visszatérni Oroszországba. Feltehetően a közeljövőben oroszok új hulláma érkezik majd Nyugatra – részint hazájuk nyomorúságos gazdasági helyzete miatt, részint pedig csak azért, mert az oroszok már oly régen éltek szigetelve a világ többi részétől, hogy most roppant kíváncsiak, s a maguk szemével szeretnének meggyőződni róla, hogyan is fest valójában a világ. Csak-hogy ezek a külföldön élő oroszok többé már nem lesznek olyan légmentesen elzárva magától Oroszországtól, hogy kialakítsanak egy sajátos tudattal felruházott, viszonylag zárt emigráns közösséget.

A továbbiakban megkísérlem jellemezni ezt az emigráns tudatot, pontosabban az utóbbi évtizedek orosz emigrációjának lélektani és ideológiai állapotát. Úgy vélem, ez pillanatnyilag érdekesebb, mint hogy egyszerűen felsoroljam egyes emigráns szerzők nevét és műveit. Amikor az orosz emigrációról beszélünk, elsősorban az úgynevezett harmadik hullámra, vagyis a Brezsnyev-korszak emigrációjára gondolok – amelyhez jómagam is tartozom. A harmadik hullám sajátos helyzetének megértéséhez azonban ismernünk kell bizonyos történelmi körülményeket.

A forradalom utáni orosz emigrációról hagyományosan úgy tartják, hogy három hullámra oszlik. Az első hullám közvetlenül a forradalom után érkezett Nyugatra. Tagjai a legyőzött fehér hadseregek maradványai, valamint nem kommunista politikusok, írók, tudósok, értelmiségiek, általában annak a régi orosz művelt rétegnek a képviselői voltak, amelyet magában Oroszországban szinte teljesen kiirtottak. Akkoriban ezeknek az orosz értelmiségieknek a helyzete valóban paradox módon alakult Nyugaton. Valamennyien Nyugaton nevelkedtek, vagy legalábbis éltek már Nyugaton a forradalom előtt. Elégé jól beszéltek

nyugati nyelveket ahhoz, hogy szinte nyomban integrálódjanak a nyugati társadalmakba. Liberális vagy szocialista színezetű elveket vallottak, és a századvég jellegzetes kulturális műveltségével rendelkeztek, vagyis minden tekintetben az első világháború előtti európai kulturális közösség részét alkották. Ámde éppen „nyugatiasságuk” lett a fő oka annak, hogy kudarcot vallottak koruk nyugati társadalmában, mivel ezek az elnyugatiasodott orosz értelmiségiek érdektelenek voltak a Nyugat számára: nem volt bennük semmi eredeti, semmi szokatlan, semmi más – nem voltak eléggé oroszok. A korabeli nyugati kulturális közösséget elsősorban az orosz kommunizmus jelensége érdekelte, mert az valami új, egzotikus, izgalmas, valami más volt. Az emigráns szerzők antibolsevista bírálatát habozás nélkül elvetették, mert azt tartották, hogy e kritikát kizárólag a régi, kiváltságától immár megfosztott kulturális elit nagyon is érthető neheztelése diktálja. S ha a társadalom értelmesei nyugati közvélemény egyáltalán tudomást vett a Nyugaton élő orosz emigránsokról, úgy érdeklődése legfőképpen a hajdani cári Oroszország csillogó-villogó hercegeire és grófjaira, avagy az Isten-kereső orosz lélek rejtelmeire irányult – ami egyébként irodalmi elmeszélésmű volt: az orosz vagy esetenként éppenséggel a nyugati irodalmak elmeszélésműve.

S ezzel elérkeztünk – s nem első ízben az orosz szellemi élet történetében – a Nyugattal való orosz kulturális kapcsolatok központi dilemmájához. Oroszország csak annyiban érdekes a nyugati kulturális piac számára, amennyiben a Nyugattól eltérő és titokzatos nem nyugati ország. Ha egy orosz értelmiségi elnyugatiasodott, ha európai, ha szerves része a nemzetközi kulturális közösségnek, akkor szinte képtelen „eladni magát” Nyugaton, hiszen ott már mindenkor akad elég állástalan nyugati értelmiségi, aki ráadásul még megfelelőbb is az adott munkára. S ha egy nyugati könyvkiadónak vagy művészetpártolónak választania kell egy nyugati író vagy művész és egy elnyugatiasodott orosz író vagy művész között, természetesen a nyugatit fogja választani. Vagyis ahhoz, hogy egy orosz író kiadjon Nyugaton, először azt kell bebizonyítania, hogy eredeti, másfajta, hitelesen orosz, s ennél fogva olyan tulajdonságokkal rendelkezik, amelyek egy nyugati szerzőben eleve nem lehetnek meg. E tekintetben azonban az a legfőbb probléma, hogy a Nyugatnak az orosz kultúrával szembeni ezen orientalista kíváncsalmainak maga az orosz kultúra nem tehet eleget. Oroszország nem Kína, India vagy Japán. Nincsenek semmiféle eredeti, nem nyugati, másfajta kulturális hagyományai. A kereszténység és a birodalom eszméje vagy bizánci, vagy római volt. A régi orosz műveltség görög, a Nagy Péter utáni új orosz műveltség francia vagy német volt, a szovjet marxizmust pedig szintű Nyugatról importálták.

BORIS GROYS (1947) a leningrádi egyetemen végzett matematika-filozófia szakon. 1965 és 1971 között a moszkvai egyetem strukturális nyelvészeti tanszékének volt tudományos munkatársa. A szamizdat irodalom terjesztéséért rövid időre letartóztatták. 1981-ben az NSZK-ba emigrált. Jelenleg a müncheni egyetemen docens, orosz szellemi történetet ad elő. Nevét a *Gesamtkunstwerk Stalin* (München, 1988, Carl Hauser) című könyve tette világszerte ismertté. (Idén januárban lapunk is hosszabb beszélgetést közölt vele.) Cikke (*The Third Wave*) a Central European University által a közép- és kelet-európai emigrációs irodalomról szervezett prágai konferencián 1991 októberében elhangzott előadás frott változata.

Az orosz kultúra provinciális, de nem egzotikus – sem eredetében, sem jellegében, sem lényegében nem különbözik a nyugati kultúrától. Ennélfogva az orosz emigráns szokványos stratégiája a nyugati kulturális piaccal szemben mindig az volt, hogy kitalált egy Oroszországot, kitalált valamiféle különbséget Oroszország és a Nyugat között. E stratégia révén az orosz kultúra provincializmusát nem eredeti, másodlagos jellegét szembeállították a centrum, a normák, az eredet, a hitelesség, az ésszerűség és a történelem nyugati eszméjével. A centrumból származó kulturális alkotások, szövegek vagy elméletek bármilyen provinciális felhasználását hagyományosan visszaéléssel, félreértelmezéssel vagy a rossz ízlés megnyilvánulásával vádolják, s elutasítják, mint olyasmit, ami nem eredeti. A Nyugatra érkező orosz provinciális jövevény a metropolisban, akinek szegyenkeznie kellene rossz ízlése miatt – de aki ahelyett, hogy szegyenkezne, olyasmiként kezdi áruba bocsátani rossz ízlését, mint ami eredeti, másmilyen és titokzatos.

A provinciális kultúra nem eléggé azonos a központ kultúrájával, s így nem tekintik azzal egyenrangúnak, ugyanakkor nem eléggé különbözik tőle, nem eléggé új, hogy a központ megmagyarázhatatlan „másik oldalaként” fogadják el. Az efféle provinciális kultúra valami közties, következképpen óhatatlanul kudarcra van ítélve. Történelmietlen, mert funkciója az, hogy valamiféle nem központi provinciális területet jelöljön, ami kívül esik a történelmi mozgás centrumán. Ez pedig azt jelenti, hogy az ilyen kultúrának nincsen helye a könyvtárakban, múzeumokban stb. kodifikált történelmi emlékezetben. Az ilyen provinciális kultúra képviselője csak úgy tud gyökeret verni a központban, hogy félreérthetetlenül saját kulturális neveltetésének belső ürességét, reménytelenségét és történelmi kudarcát „zenésíti meg” az uralkodó, centrum-béli kulturális dialógus történelmi optimizmusával szemben. Ez a stratégia megkísérlé demonstrálni, hogy az uralkodó kultúra viszont abban az ábrándban ringatja magát, hogy eredeti, központi, történelmi és ésszerű, valójában azonban semmiféle objektív alapja sincsen a norma és az attól való eltérés, a helyes és a helytelen használat, a valóságos és az irreális, az eredeti és másodkézből való, a megértés és a félreértés, a jó és a rossz ízlés, a tér és az idő, az emlékezet és a feledés stb. világos szembeállításának. Ennélfogva minden efféle szembeállítás első tagjának kulturális előnyben részesítése merőben alaptalan. Ezen általános stratégia alapján az emigráns orosz szerző szokványos eljárása a nyugati kulturális étellel szemben az, hogy 1) relativizálja saját kultúráját, elveszti minden örökölt kulturális illúzióját, saját kulturális tudatát provinciálisként és történelmietlenként értelmezi, és 2) relativizálja az uralkodó nyugati kulturális összefüggést, és vitatja annak normativitását. Ez a kettős relativizálás a saját kulturális háttér kettős bírálataként érvényesül. A szokványos emigráns szövegekben az orosz kultúrát provincializmusa miatt bírálják, a nyugati kultúrát pedig ugyanakkor azért kritizálják, mert csupán állítja magáról, hogy a centrumban van. Az efféle kettős bírálat ugyanakkor valamiféle export-import ügynökségként is funkcionál. Az emigráns értelmiségi a maga kulturális kontextusába importálja a Nyugat módszereit és divatjait, ugyanakkor Nyugatra exportálja gyanakvásait, gúnyolódásait, nehezteléseit és kulturális nihilizmusát.

Az orosz kultúra egész története lényegében egy valóságos avagy belső emigráció története. Az orosz emigránsok minden új nemzedéke kialakította a fentiekben leírt stratégia saját testére szabott változatát. Valamennyien igyekeztek találni vagy kitalálni valamiféle „orosz eszmét”, amit szembeállíthatnak mind a Nyugattal, mind pedig az orosz állam valóságos viszonyival. Szerintük az ilyen „belső” vagy „igazi Oroszország”-nak át kellene hidalnia a Kelet és a Nyugat közötti szakadékokot, hogy egyesítve a kettőt, megmentsse a világot. Tévedés lenne az „orosz eszme” ezen hagyományát a valóságos Oroszország valamiféle dicsőítésének tekinteni. Már magát az „orosz eszme” széles körben elterjedt kifejezését is Vlagyimir Szolovjov egyik, francia nyelven írott, a múlt század '80-as éveiben külföldön publikált cikkéből vették át. (Oroszországban minden bizonnyal betiltották volna ezt a cikket.) Az „orosz eszme” a társadalmilag elszigetelt és frusztrált félemigráns írók találmánya, s a Nyugaton szerzett sajátos tapasztalataik és élményeik terméke. Az „orosz eszme” voltaképpen csak egy másik meghatározása annak a jellegzetesen értelmiségi célkitűzésnek, hogy legyűrjék vagy áthidalják a domináns szembenállásokat – ez esetben Oroszország és a Nyugat ellentétét –, s ennek során a saját nézetek ne váljanak nyugatiakká, sem pedig triviálisan oroszokká, hanem valami mély, belső, rejtett Oroszországot fejezzenek ki, amely képes egyesíteni a Keletet a Nyugattal. Érdemes néhány történelmi megjegyzést fűzni az „orosz eszme” fejlődéséhez.

Az orosz filozófiai gondolkodás keretében az „Oroszország” és a „Nyugat” kifejezéseknek nemcsak kizárólagosan földrajzi, politikai vagy szociológiai jelentése van. Inkább rejtjelnek, jelígenek tűnnek, amelyek egy sokkalta alapvetőbb filozófiai kérdést jelölnek az értelem egyetemességéről. Ebben az összefüggésben a „Nyugat” kifejezés az egyetemes és kényszerítő igazság jelzésként jelenik meg, ami túllép a való élet és a kulturális gyakorlat valamennyi ellentétén, míg az „Oroszország” kifejezés ennek az igazságnak a lehetetlenségére utal. Az orosz nemzeti kultúra sajátos jellegének kérdése első ízben akkor nyert aktualitást, amikor Oroszország győztesen került ki 1814-ben a Napóleonnal vívott háborúból. Az akkori idők művelt orosz osztályának többsége – melynek műveltsége mindenekelőtt a francia felvilágosodás befolyásán alapult – megkísérelte alábecsülni Oroszország kulturális elmaradottságát, mert úgy vélte, Oroszország lassan előrehalad a progresszió egyetemes útján, s bizonyos történelmi körülmények folytán csupán időben van lemaradva Európa többi részétől. Ámde a tizenkilencedik század elején a felvilágosodás ideológiája, a francia forradalom és a napóleoni háborúk következtében, már nagymértékben kompromittálódott magában Európában. Az egyöntetű általános ésszerűségbe vetett hit helyébe – főként Hegel és Schelling filozófiai historizizmusa hatására – a legkülönbözőbb egyedi nemzeti kultúrák felé való orientálódás lépett. Mindezekről a kultúrákról az állították, hogy eredeti és felbecsülhetetlen módon járulnak hozzá az általános emberi kultúrához. Ennek következtében az általános emberi kultúra elvesztette addigi egységes jellegét, ami vonatkoztatási pontként szolgálhatott a kulturálisan fejlődő országok, így többek között Oroszország számára is. Ugyanakkor, amikor Oroszország még úgy vélte, hogy az általános felvilágosodás útján halad, összeomlott magának a felvilágosodásnak az eszméje, és a felvi-

lágosulttá válás viszonylag könnyű feladata helyébe Oroszország számára az eredetivé válás jóval bonyolultabb feladata lépett.

Egy további körülmény még bonyolultabbá tette Oroszország helyzetét: a német idealizmus filozófiája szerint Oroszország a jövőben sem hozhat létre semmi eredetit. Köztudomású, hogy a filozófiai historizmus egy eredeti történelmi fejlődés végpontjának tekintette önmagát. Ez a fejlődés csakis azon feltétellel vált lehetővé, hogy az egyes nemzeti kultúráknak nem volt történelmi tudatuk, s ezért mindennemű történelmi megfontolás nélkül képesek voltak magukban foglalni valamely adott eszmét, abban a naiv hitben, hogy az igaz és általános érvényű. De mihelyt megjelent a német idealizmus alakjában a történelmi megfontolás, minden igazság és kulturális forma viszonylagos lett, s így lehetetlenné vált a hiteles történelmi kreativitás: a filozófiai historizmus a történelem végét jelöli.

Ezt a kulturális-lélektani traumát leginkább Pjotr Csaadajev 1829-ben írt híres „*Filozófiai levele*” tükrözte; eredetileg csak barátai szűk körében terjesztette, s csupán később, 1836-ban jelent meg nyomtatásban. Voltaképpen Csaadajev levelét kell az eredeti orosz filozófiai gondolat kezdőpontjának tekintenünk, mert egyértelműen megfogalmazta az orosz kultúra alapvetően nem eredeti jellegéről szóló tézist. A „*Filozófiai levelet*” rendszerint politikai dokumentumként olvassák, amely polémikusan, komor színekben ecseteli a korabeli orosz valóságot. Természetesen a levél lehetővé teszi ezt az értelmezést is. Ugyanakkor azonban mélyebb, tisztán filozófiai dimenziója is van.

Csaadajev abból indul ki, hogy Oroszországot kívülrekeszti a világtörténelmen, amit az univerzális világszellem önfejlődéseként értelmez. Így ír: „Sohasem tartottunk más emberekkel, nem tartozunk az emberiség egyetlen ismert családjába sem, sem a Nyugathoz, sem a Kelethez, nem rendelkezünk egyiknek a hagyományaival sem. Akárcsak kívülről állnánk az időn: nem veszünk részt az emberiség egyetemes neveltetésében.” Oroszországban „minden eltűnik, minden szétfolyik, semmi sem hagy nyomot sem rajtunk kívül, sem önmagunkban. Otthonainkban úgy élünk, akár csak a börtönben, családunkban idegennek tűnünk; a városokban nomádoknak látszunk – sőt rosszabbnak a nomádoknál, hiszen ők inkább ragaszkodnak sivatagjaikhoz, mint mi a városainkhoz.” Oroszországnak nincs történelme, „nincsenek szépséges emlékei”, mint más nemzeteknek: csak a jelenben él. Teljes egészében kölcsön vett és utánzásra alapuló kultúrájának ezért nincsenek belső gyökerei magában az országban. Az oroszoknak fogalmuk sincsen kötelességről, igazságosságról, törvényről és rendről. Oroszországot csakis „a tapasztalat és előreláthatóság híján levő értelmetlenség” révén kormányozzák. A továbbiakban Csaadajev azt írja, hogy „még a megjelenésünkben is van valami hallatlanul meghatározatlan, hidegség és bizonytalanság”, ami által „kifejezéstelenné válik az arcunk”. S még hosszan folytathatnánk az idézgetést.

Úgy tűnik, ebben az értelemben Oroszország Csaadajev szemében valami mélységesen másfajta az ésszerűség, a kultúra, a szellem vagy éppenséggel a lélek bármely formájának történetéhez képest: olyasmis, amit a leghatározottabban kirekesztettek az univerzális logoszból. Oroszországban a lét nem szellemi, materiális, tényszerű, s teljes egészében a mindennapi élet

alapvető funkcióira redukált. Csaadajev felfogása szerint Oroszországnak csakis egyedi és ijesztő példaként van történelmi jelentősége, amely azt bizonyítja a világ többi része számára, milyen pusztító hatással jár az általános szellemi egységtől való teljes elszigeteltség. Az orosz valóság illetően értékelése roppant negatív. Ugyanakkor persze maga a világtörténelem is tökéletlennek tűnik, s a hegeli abszolút szellemmel egy tisztára anyagi elvet állít szembe, amit nem a tudományos kutatás külső tárgyaként értelmez, hanem a lét tudattalan, ábrázolhatatlan módjaként, ami minden historicitás alternatívája. Az efféle létforma már csak azért is megfoghatatlan bármely filozófiai gondolkodás számára, mert artikulálatlan, tárgyiasítatlan és nem eredeti az egyetemes világtörténelem összefüggésében.

S pontosan ezért van az, hogy az orosz filozófia számára immár a lét par excellence történelmi módját jelképező „Nyugat” és az Oroszország közötti viszonyt később sikeresen meg lehetett fordítani értékelméleti síkon. Ezt tették a korai szlavofilek, s ez ismerhető föl Csaadajev későbbi „*Egy örült magamentsége*” c. írásában is. „*Az európai felvilágosodás jellege és viszonya az oroszországi felvilágosodáshoz*” című cikkében, amely 1852-ben jelent meg és több mint két évtizedes szlavofil vitát összegezett, Ivan Kirejevskij például megvizsgálja az orosz élet ahistorizmusát mint a keresztény askétizmus különleges esetét, ami lehetővé tette Oroszország számára belső létének makulátlan tisztán tartását. Kirejevskij a nyugati kultúrát az ókori Róma leszármazottjának tekinti, ahol minden emberi viszonylatot a külső törvényes normák szintjén határoztak meg, s a gondolkodás érvénye és igazsága a logika külső szabályainak való behódolástól függött. Kirejevskij szerint a nyugati kultúra csakis az intézményi hagyományokra alapozott külső tekintély elvét érte meg, vagy az egyéni tiltakozást ezen tekintély ellen, aminek szükségszerűen hasonlóképpen külsődleges a jellege. Ezért tűnik az orosz történelem statikusnak és történelmen kívülinek, jóllehet ugyanakkor „telve van belső léttel”. Ebben az értelemben Kirejevskij nem mond ellen Csaadajev diagnózisának az orosz kulturális állapotokról, ámde az ő számára a külső törvény, az igazság és igazságosság hiánya az orosz életben csupán az orosz kultúra belső, tárgyiasítatlan, nem formalizált jellegét bizonyítja.

Oroszországnak az ésszerűségtől, a szellemtől és a világtörténelemtől való elszigeteltségében Kirejevskij tehát egy olyan új szintézis lehetőségét látja, amely meghaladná a hegeli rendszert: ez a történelmet befejező nyugati filozófiai gondolkodás egyetemesége és az olyan tisztára materiális, ahistorikus és ebben az értelemben a létnek ugyan csak egyetemes módja (amilyen Oroszország) közötti szintézis lenne. Ennek eredményeként az új, szintézisre alapozott egyetemes életnek, s nemcsak szintézisre alapozott egyetemes gondolkodásnak kellene létrejönnie. S mivel abban az időben az orosz kultúra megoszlott az elnyugatiasodott felsőbb osztály és a kulturálisan hagyományos orosz parasztság között, az ilyen végső szintézis véget vetne a magában az orosz társadalomban meglevő belső meghasonlottságnak, s nemkülönben annak a pszichológiai megosztottságnak, amely ott rejlik minden művelt orosz lelkében, aki európai műveltsége és orosz életmódja között örlődik. Fogalmazhatnánk úgy, hogy egy európai tudattal felruházott orosz számára Oroszország itt a Másikként, tudatalattijaként jelenik meg. Egyébként, míg a nyugati felvilágosodás a régi rend elleni felszabadító mozgalomként kezdődött, az orosz abszolutista kormányzat a műveletlen orosz tömegek fölötti hatalmát a felvilágosodott tudáshoz való,

szinte monopolizált hozzáférhetősége révén legitimizálta. Oroszországban a felvilágosodás kezdettől fogva együtt járt az elnyomással és a hatalmi mechanizmusokkal, a felszabaddítás pedig az orosz élet „másságával”.

A forradalom után ez a szlavofil „orosz eszme” az orosz emigráció első hulláma intellektuálisan legaktívabb részének tényleges ideológiájává vált. Az emigráns publikációk főáramlata ezen az ideológián alapult. Ez az ideológia egyaránt irányult a Nyugat liberalizmusa és demokratikus szemlélete, valamint a szovjet kommunizmus ellen. Így például a két világháború közötti időszakban az emigráns körökben igen befolyásos Nyikolaj Bergyajev számára az „orosz eszme” azt a vágyat jelenti, hogy túllépjenek a szó hagyományos értelmében vett történelmen, kultúrán, erkölcsön, esztétikán, sőt még a valláson is, s elérkezzenek a tiszta szabadság eszkatologikus állapotába. Bergyajev szerint a nyugati liberalizmus közönyös a szabadság problémája iránt, mert kiindulópontként elfogadja az emberi állapotot olyan létként, ami alá van vetve a biológiai halál hatalmának és a gazdasági és társadalmi status quónak. A szovjet kommunizmus Bergyajev szemében az eszkatológiai vágy elfajulása, mert az emberi létet csupán politikai szinten változtatja meg, méghozzá a politikai terror eszközével. Az orosz emigráns filozófusok, értelmiségiek és írók köre itt oly módon fogalmazta meg az „orosz eszmét”, hogy ők váltak egyedüli hordozóivá, s ez lehetőséget nyújtott nekik, hogy egyaránt bírálják a Nyugatot és a Keletet. Egy olyan kultúra kései képviselőinek érezték magukat, amely valójában már nem is létezett – az ősi orosz kultúráé, amelyet a forradalom szétrombolt. Ugyanakkor a Nyugat nem mutatott érdeklődést irántuk; számukra ez csak további jele volt annak, milyen belső cinkosság áll fenn a Nyugat és a kommunista rendszer között. Az orosz emigránsok ezért az „orosz eszmére” alapozott ideológiájuk köré kiépítették saját oktatási, kulturális és politikai intézményeiket, valamint saját kiadóikat, folyóirataikat, lapjaikat. Mindezek az intézmények szegények voltak, nem gyakoroltak valódi befolyást, kulturálisan marginálisak maradtak, s a nyugati közvélemény előtt szinte teljességgel ismeretlenek voltak. Csúpan a második világháborút követően érkezett második orosz emigránshullám vett részt ezeknek az intézményeknek a tevékenységében, de képtelennek bizonyult megszilárdítani őket, mert saját pénzügyi és kulturális hatalma gyenge lábakon állt.

A helyzet mélyrehatóan megváltozott a hetvenes években, a harmadik hullám megérkezéssel. Az új emigráció kemény magva a Brezsnyev-korszak szovjet disszidensmozgalmát képviselte; ez volt a szovjet rendszer bírálóinak első nemzedéke, amely némi elismerésben részesült Nyugaton. Sorsdöntőnek bizonyult, hogy Sztálin halála után a szovjet vezetőség maga is elismerte elvben a múlt bűneit. Másrészt, az új szovjet disszidenseket nem lehetett azaz vádolni, hogy a régi uralkodó osztályok tagjai, akik kizárólag önmaguk érdekeit védik. A harmadik hullám rendkívül sikeresnek tűnik, ha összehasonlítjuk az orosz emigráció két megelőző hullámával. Mindazonáltal a harmadik hullám is szinte azonnal az „orosz eszme” különféle változataihoz nyúlt – ez esetben azonban nem társadalmi kudarc, sokkalta inkább kulturális kiszorítottsága miatt, s azért, mert a hidegháború körülményei között az antikommunisták propaganda eszközévé vált.

Az orosz másként gondolkodás sokkal inkább kulturális, semmint politikai mozgalom volt. Nem volt határozott politikai ideológiája, s csak nagyon elmosódott fogalmak voltak a nyugati kultúráról, ennek szabadságáról, a dzesszről, az absztrakt művészetéről, a beatnik költészetéről, számítógépeiről, érintetlen vallási intézményeiről, polgárjogi mozgalmairól és farmernadrágyairól. Mihelyt az első orosz emigránsok megérkeztek Nyugatra, nyomban fölismerték, hogy a Nyugatról alkotott ezen szinkretikus kép nem felel meg a valóságnak. Az emigránsok mindenekelőtt arra döbentek rá, hogy a dzesszt, az absztrakt művészetet, a farmernadrágot és a beatnik költészetet kedvelő embereknek semmi kedvük sincsen antikommunistának lenni. Azok pedig, akik rokonszenveztek a kommunizmus bírálataival, egyáltalán nem élnek alternatív módon; valójában bürokraták, akik nagyon is hasonlítottak azokra, akikkel a disszidensek szembeszálltak hazájukban.

Míndez a hidegháború igen sajátos és skizofrén helyzetének a következménye volt. A nyugati lázadók életszokásai és ízlése hasonló volt a keleti lázadókéval. Politikai fel fogásuk azonban ellentétesen bizonyult. Másként gondolkodónak lenni Keleten azt jelentette, hogy az ember szereti a Nyugatot, Nyugaton pedig annyit tett, hogy szereti a Keletet. Ha valaki vallásos volt a Szovjetunióban, az valami kulturális avantgárdizmust jelentett, mert a vallásos hit tabunak számított. Ha valaki viszont Nyugaton volt vallásos, azzal kulturális konzervativizmusa mellett tett hitet, mert az egyház politikailag és kulturálisan szilárd volt. Így azután a Nyugat egységes képe az emigráns orosz tudatában kiérkezése után nyomban fölbomlott, miután szembesült a nyugati pluralista társadalom valóságával. Az orosz emigránsnak meg kellett értenie, hogy a Nyugatról alkotott képe csúpan saját képzeletének és kulturális helyzetének a terméke volt. Ezzel a fölismeréssel azonban nem sokra ment. Az akkor idők minden orosz emigránsa számára nyíltan vagy hallgatólagosan lélektani traumává vált a baloldali és a jobboldali közötti nagy szakítás, ami Nyugaton végbement. Az orosz emigráns idegennek, meg nem értettnek érezte magát a baloldali értelmiségiek társaságában, mert azok rokonszenveztek a Szovjetunióval. De úgyszintén idegen és meg nem értett maradt a jobboldali politikai funkcionáriusok társaságában, mert lélektani és kulturális szakadék tátongott a személyes karriert és a hivatalos sikert hazájában elutasító bohém felfogása és azoknak a társadalmi normákra való általános orientáltsága között. Ismét a jellegzetes provinciális reakció a centrummal szemtől szemben. A provinciából a központ mindig csillogó és csodálatos egységnek tűnik. A központ viszont önmagát a sikerért és a hatalomért vívott belső küzdelmek színterének tekinti. Ha a provinciális jövevény ezen küzdelmek során egyszerűen csak azonosul valamelyik résztvevő féllel, ezzel máris traumásan elvesztette az egységről vallott kezdeti elképzelését. Ezt a veszteséget azután azzal próbálja kompenzálni, hogy jelképes értelemben visszatér saját múltjához és a központ eredeti provinciális félreértéséhez és félremagyarázásához. Az immár nacionalistává váló emigráns nem magát Oroszországot állítja szembe a Nyugattal, hanem a magától a Nyugatról vallott provinciális orosz és utópista ábrándképet a nyugati valósággal. Csak amikor már megérkezett Nyugatra, kezdi megérteni az emigráns, hogy eredeti egyesítő vízója a Nyugatról lényegét tekintve orosz, s hogy bizonyos értelemben ez az ábrándkép tájékoztatja az egész orosz kultúrát.

A legjellegzetesebb orosz emigránsműfaj a Nyugathoz intézett didaktikus szónoklat, amely kioktatja a nyugati hallgatóságot, voltaképpen mi is a Nyugat igazi természete, melyek az igazi nyugati érdekek, mit is kellene tennie a Nyugatnak. A nyugati közönség mindig roppant mulatságosnak találja e didaktikus intelmeket, pedig ezeket a provinciális jövevény azon őszinte meggyőződése diktálja, hogy kívülről ő jobban látja, mi a központ, és milyennek kell lennie, mert csakis a provinciális kívülálló képes egyesítő képet alkotni a központról.

Ez a harmadik hullámbeli orosz emigránsok különféle személyi stratégiáinak általános társadalmi-lélektani kerete. A továbbiakban egy-két emigráns arcképét egészíteném ki néhány vonással. A Nyugaton élő legismertebb orosz író természetesen Alekszandr Szolzsenyicin, s egyben ő az „orosz eszme” új változatának legfőbb képviselője. A róla alkotott nacionalista képek persze nem szabad feledtetni azt, hogy ő volt az egyik első orosz másként gondolkodó, aki módszeresen élt a nyugati tömegkommunikációs eszközök nyújtotta lehetőséggel, hogy támadja saját kormányát. Az új tömegkommunikációs kor fölfedezése, továbbá a legutolsó évtizedekben végbement tömegkommunikációs robbanás eredményeként kialakult, új nemzetközi erőviszony lett valójában a Szovjetunió másként gondolkodó mozgalmainak erő- és végső sikerforrása. Az egész úgynevezett peresztrojka a tömegkommunikációs eszközök forradalmaként határozható meg a tömegkommunikációt megelőző kor társadalmi struktúráit tükröző politikai intézmények gyakorolta hagyományos irányítás ellen. Ebben az értelemben Szolzsenyicin roppant korhű tömegkommunikációs sztárnak tekinthető, aki Moszkvából sikeresen manipulálta a nyugati tömegkommunikációs hálózatokat. Csakhogy számára is drámaian megváltozott a helyzet, amikor kiérkezett Nyugatra. Úgy vélte, hogy a nyugati tömegkommunikációs eszközök által számára nyújtott támogatás, amíg Moszkvában élt, valóban a személyének és álláspontjának szóló őszinte érdeklődést tükrözi. Nem egészen értette meg, hogy ez csupán egy általában az információáramlás elől elzárt ország szokatlan eseményének szóló szokványos érdeklődés. Szolzsenyicin, hogy ismét megvesse lábát a tömegkommunikációban, elkezdte bírálni a nyugati rendszert mint olyat, amiért nem érti meg a kommunizmust. Szerinte a Nyugat elveszett egységét a közös ellenség, vagyis a kommunista Oroszország megnevezésével kell helyreállítani.

A negatívba fordult egyetemes orosz messianizmus igen érdekes változatának korai példáját látjuk itt; a peresztrojka új keletű retorikáját Igor Szmirnov, a konstanzi egyetem szlavistája elemezte ennek a fényében. Az orosz értelmiségi messianisztikus szerepe most már azt követelte meg, hogy megmentse a világot Oroszországtól és az oroszoktól. A legfontosabb posztulátum az, hogy csakis egy orosz szerzhetett valóban drámai tapasztalatot a szovjet kommunizmusról mint az egész világot fenyegető abszolút veszélyről és radikális gonoszságról. A világ szükségszerűen va és veszélyel szemben – így tehát a világ megváltása ismét csak Oroszország révén következhet be, amelynek előbb önmagát kell legyőznie, hogy beteljesíthesse ezt a világkületést. Az, hogy Oroszország elfogadta a nem orosz, hanem nyugati eredetű kommunizmust, ebben az összefüggésben valamiféle szakrális áldozatnak értelmeztetik, aminek meg kell mentenie a kommunizmustól az összes többi nemzetet.

Az „orosz eszme” forrása itt ismét csak a rejtett, a belső Oroszország. Ez a rejtett Oroszország bizonyos értelemben nyugati jellegű, hiszen a Nyugat szövetségese a szovjet rezsimmel szemben, ugyanakkor azonban Nyugat-ellenes is, mert magát a szovjet rendszert is voltaképpen nyugati eredetűnek értelmezik.

Ez a gondolatsor, amely első sorban Szolzsenyicinhez fűződik, de amely számos egyéb változatban is létezik, a '60-as évektől egészen a '80-as évek végéig dominált az orosz emigránstársadalom intézményeiben. Ezt az intézményrendszert képviselte (és képviseli mindmáig), többek között, a párizsi „Russzkaja miszl” c. újság, a New York-i „Novoje russzkoje szlovo”, a párizsi „Kontinent” folyóirat (Vlagyimir Makszimov), a párizsi YMCA-Press, a londoni OPI, valamint az NTS kiadó, a Frankfurtban megjelenő „Poszet” és „Granyi” folyóirataival. Szinte valamennyi fősorolt csoport és kiadvány – a „Kontinent” kivételével – már létezett, mielőtt még a harmadik hullám Nyugatra érkezett volna; az első hullám alapította őket az „orosz eszme” képviseletére. A Nyugatra érkező emigráns szerzők számára ezek a lapok és folyóiratok jelentették az egyetlen lehetőséget az orosz nyelven történő publikálásra, nemkülönben arra, hogy írásaikért honoráriumhoz jussanak. Ez a gyakorlati szempont volt az oka annak is, hogy az emigráns szerzők írásaikban alkalmazkodtak az „orosz eszme” ideológiájához, amelyet még az első hullám alakított ki. Így azután ez az emigráns irodalom egyre továbbfejlesztette a kommunizmus mint olyan nyugati betegség témáját, amely megmérgezte a régi szent Oroszország egészséges testét. Az orvososság, szerintük, visszatérés a forradalom előtti kulturális értékekhez és politikai intézményekhez.

Ez az elmélet azonban néhány nyugati orientációjú és liberális értelmiségi heves ellenállásába ütközött. Ezek az értelmiségiek amellel szálltak síkra, hogy a régi cári orosz állam maga is elnyomó jellegű volt, s hogy az új kommunista rendszer csak felületesen változtatta meg a hagyományos orosz katonai hatalom ideológiai nyelvezetét. Ezeket a liberális értelmiségieket természetesen azonnal azzal vádolták, hogy elnézőek a kommunizmussal szemben, KGB-ügynökök, oroszgyűlölők, kriptomarxisták és az egész világra kiterjedő zsidó-szabadkőműves összeesküvés tagjai. Az utóbbi évtizedekben az orosz emigráció szinte minden kulturális tevékenységében az a vita dominált, amely e két elmélet között folyt arról, hogy a szovjet totalitárius állam miben gyökerezik: a demokrácia, forradalom felvilágosodás és marxizmus modern nyugati eszmevilágában, avagy az orosz birodalmi állam hagyományaiban. Annak az elméletnek, miszerint a totalitarizmus orosz eredetű, a legnevesebb képviselője mindmáig Andrej Szinyavszkij, a liberális „Szintakszis” c. folyóirat szerkesztője. Ennek a folyóiratnak – mint szinte valamennyi többi liberális kiadványnak – mindig is nehézségei voltak szerzői honorálásával, mert soha nem kapott bőséges anyagi támogatást az ideológiai hadviselésben érdekelt nyugati alapítványoktól. A liberálisok tehát rendszerint azok közül kerültek ki, akik megalapozták tudományos vagy általában szakmai hírnevüket Nyugaton, s megengedhették maguknak, hogy csak azért publikáljanak, hogy bonyolult igazságokat mondjanak el náluknál kevésbé sikeres orosz közönségüknek. De ezek a liberálisok úgyszintén elégedetlenek

voltak a Nyugattal, mert a Nyugat képtelennek bizonyult fölismerni nemcsak a kommunista Oroszország, hanem az általában Oroszország részéről fenyegető veszélyt, és anyagi támogatva nacionalista emigráns ellenségeit. A liberális ideológia tehát valójában a szokványos „oroszméne” korabeli radikalizálódott és elitista változata volt. Ez pedig nem más, mint Oroszország romantizált veszélye az egész világra. Ebben a formájában az „oroszméne” az exkluzivitás és fölény érzetét váltotta ki az orosz értelmiségi-ből: ha az egész világot titkon a szovjet totalitarizmus uralja, s egyedül ő – az orosz értelmiségi – képes ellenállni a totalitarizmusnak, akkor fölülte áll az egész világnak, mint a sors által küldött megváltó. A kiválasztottság ezen érzése arra készítette ezt az emigráns értelmiségit, hogy egy időre megfedkezék arról, miszerint egy provinciális, voltaképpen fejletlen országból érkezett, s az a képzelgése, hogy megmenti a világot a szovjet kommunizmustól, csupán azt a kezdeti és több mint problematikus szovjet állítást tükrözi, hogy képes lesz majd uralma alá hajtani az egész világot.

Az „oroszméne” mind a nacionalisták, mind a liberálisok szemében a Kelet és a Nyugat vagy a baloldal és a jobboldal közötti szakadékon való hősi túllépés által, hogy fölfedeznek néhány igaz és általános érvényű értéket, amely fölülte áll az ellentétes politikai rendszereknek. Jellegzetes módon, az efféle hősi meghaladás leginkább a hivatalos szovjet kultúrájának a Brezsnyev-korszakban disszidenssé vált képviselőit jellemezte. Alekszandr Szolzsenyicin, Lev Kopelev, Vlagyimir Makszimov, Georgij Vlagyimov, Vlagyimir Vojnovics vagy Andrej Szi-nyavszkij többé-kevésbé betagozódtak a hivatalos szovjet dialógusokba, s ezeket – valamint a maguk szembenállását azzal – igen komolyan is vették. Ugyanakkor azonban ismerünk néhány példát arra is, amikor az orosz emigráns írók posztmodern, gúnyos és nem építő, bomlasztó hangot ütöttek meg, s nem meghaladni kívánták ezeket a régi – modernista politikai ellentéteket. Ezek a posztmodern fejlemények már a hetvenes évek elején mentek végbe a Szovjetunióban. Néhány moszkvai művész és író ugyanis abban az időben fölismerte a Kelet és Nyugat különböző ideológiai és propagandanyelvezete közötti belső hasonlóságot. Azt is fölismerték, hogy minden olyan kísérlet, amely a létező szembenállásokon túllépve kíván néhány igazi értéket meghatározni, óhatatlanul a régi nyelvezetekhez hasonló új propagandanyelvezetet hoz létre. Ilja Kabakov, Erik Bulatov vagy Dmitrij Alekszandrovics Prigov műveikben szokatlan módokon ötvözik egybe a nagyon is különböző jelrendszerek – szocialista realizmus, történelmi avantgárd, nyugati fogyasztási kultusz – tipikus hordozóit. Relativizálják mindezen nyelvek inherens igényét az igazságra és a valóságra anélkül, hogy egy új, hasonlóan hivalkodó igénnyel állnának elő. Az akkori idők orosz emigránskultúrája számára kiváltképpen a New York-i szoc. művészeti csoport tevékenysége volt lényeges. Legfőképpen Vitalij Komar és Alekszandr Melamid fejlesztett ki a nyolcvanas évek elején valamiféle pseudoakadémiai művészeti stílust, amely nemcsak az orosz kulturális emigrációra volt befolyással, hanem hatást gyakorolt New York egész művészeti életére is. Komar és Melamid ezzel a stílussal egyaránt aláásta a nyugati modernizmus és a keleti szocialista realizmus ama hivalkodó igényét, mintha ők képviselnék a művészet igazi eszméjét. Ugyanakkor Alekszandr Koszlapov egész sor plakátot és festményt alkotott, amelyek a szovjet állam propaganda

nyelvezetét egyesítették a nyugati kereskedelmi propagandanyelvével; így például egyik művén Lenin dicséri a Coca-Colát és így tovább.

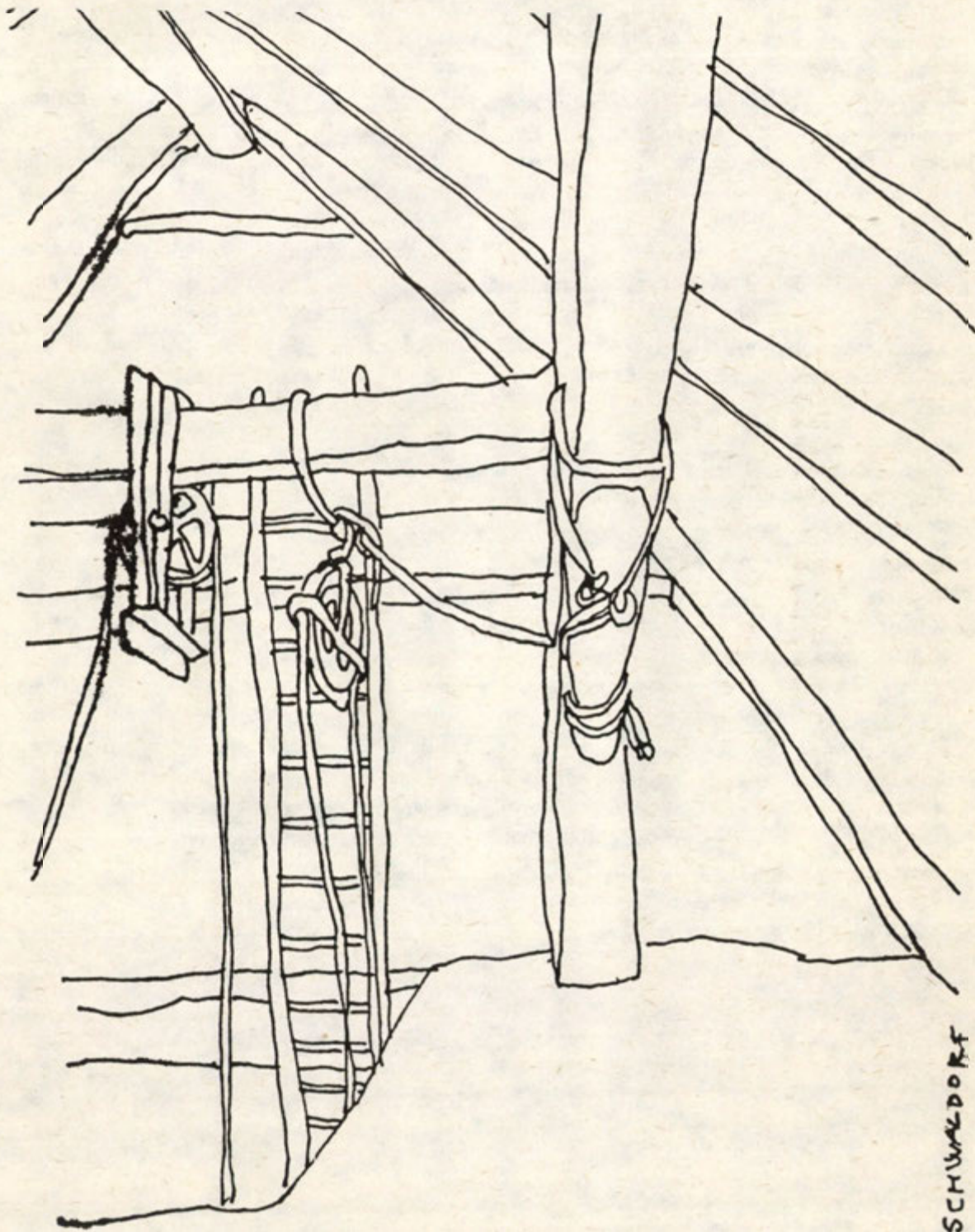
Ú

gyszintén a nyolcvanas évek elején jelent meg Párizsban első ízben az „A-Ja” folyóirat, amely a Szovjetunióban és az emigrációban alkotott posztmodern műveket és írásokat publikált. Ez az új irányzat kevésbé volt fejlett az irodalomban, mint a képzőművészetben, ugyanis a művészeknek sokkal több a lehetőségük arra, hogy közvetlenül folyamodjanak a nyugati művészeti piachoz. Mindazonáltal megjelent legalább egy valóban kiváló emigráns posztmodern regény; szerzője Szása Szokolov, aki „Palisszandria” című regényben (1985) igen sokféle nyelvi kódot kever, amelyek egymást ássák alá. Egyidejűleg Vlagyimir Szorokin elkezdett sokkalta radikálisabb változatú posztmodern írásokat publikálni. Regényeiben kombinálja De Sade-ot meg az erotikus vagy misztériumregények kommersziális esztétikáját a szocialista realizmussal és avantgárd nyelvi kísérletekkel.

Míg az akkori időkben ritkaságszámba ment a kemény mag posztmodernista irodalma, az orosz írók fiatalabb nemzedéke, amely kevésbé volt részese a hivatalos szovjet kulturális intézményrendszernek, a nyolcvanas években egyre inkább a szexuális és nyelvi szabadság hangulatát tükrözve, semmint a politikai felszabadítás terminológiáját használva kezdett írni. Ez az új irányzat már a hetvenes évek végén megjelent Eduard Limonov „Éz vagyok én, Edicska” című regényével. A könyv áttörte valamennyi tabut, amelyet egyaránt tiszteletben tartott a másként gondolkodó irodalom és a hivatalos szovjet irodalom. A regény hőse egy romantikus csavargó, akit legfőképpen a szex és a kaland érdekel. A regény, amely behatóan foglalkozik például a homoszexualitás kérdésével, igen szókimondó, durva nyelven íródott. Limonovot követve számos író, többek között Zinovij Zinik vagy Szergej Jurjenyin ugyanilyen felfogásban publikált, jóllehet írásaik nem érték el Limonov színvonalát. Mindenesetre, a nyolcvanas években sok írás jelent meg, amely különösen a disszidensek pátozást gúnyolta, s többé-kevésbé mocskosan tréfálkozott minden lehetséges ideológián, így az „oroszméne” is. Ezekben a műalkotásokban az orosz provinciális tudat többé nem szégyenkezik provincializmusa miatt – még azt sem szégyenli, hogy a posztmodernizmus különösen provinciális változata. Egyszeriben teljes nyíltsággal gyakorolják a történelmi nyugati ideológiák és kulturális stílusok provinciális félreértését és félreértelmezését, rossz ízlését és helytelen használatát, mert a szerzők most már fölismerték, hogy ez korunk posztmodern világának általános helyzetét tükrözi. A nagy konfrontációk, például a Kelet és a Nyugat, Európa és nem Európa, a bal- és a jobboldal, a központ és a vidék stb. szembenállását immár nem kell hősiesen meghaladni, mert ma már mindezek nem érdekesek vagy fontosak: föloldódtak a tömegkommunikációs információrobbanásban, a tömegkultúra és a kortárs fogyasztási kultusz özőnében. Azoknak az embereknek, akik a McDonald'snél esznek, Madonnát hallgatják, a „Playboy”-t olvasák és farmert hordanak, nem az elmélet, hanem a gyakorlati élet szintjén sikerült valamiképpen aláaknázniuk a klasszikus kulturális szembenállásokat. A műalkotásoknak csupán az a dolguk, hogy ezt a hagyományos kulturális környezet tudomására hozzák.

A posztmodern orosz szerzők még nem arattak komoly sikert Nyugaton, leginkább azért, mert a nyugati tömegkommunikációs eszközök hihetetlenül tautologikusak: csak azokat a szerzőket fogadják el, akiknek sikerült közösséget toborozni maguk köré hazájukban. Most azonban már egész Oroszország úgy fest, mint egy hatalmas posztmodern vagy szoc-művészeti műalkotás. A régi szocialista életmódok és nyelvezetek összevegyülnek a Nyugat múlt- és jelenbeli valamennyi elképzelhető nyelvével és életstílusával. Az orosz közönség egy csapásra hozzájutott azon kulturális jelhez, amelyek a legkülönfélébb időkben és a legkülönfélébb országokban jelentek meg, s ez az egész tagolatlan kulturális tömeg olyan kombinációkat produkál, amilyenekről a legradikálisabb nyugati posztmodernnek sem álmódta. Az orosz emigráció művészete és irodalma úgyszintén része ennek a hatalmas tömegnek, és feltehetően az a sors vár rá, hogy elmerül benne, mint ahogyan napjainkban minden kulturális jelenség elmerül az információ özönében.

FORDÍTOTTA FÉLIX PÁL

Szomszédúr, szomszédasszony

CLAUDE SARRAUTE

Ki kit szeret és mit szeret Európában, az Atlanti-óceántól le az Urálig? A Nemzetközi Közvélemény-kutató Intézet felmérésének tanulságait bizony nehéz megemészteni, nemzeti gerincünk-gyomrunk nehezen veszi be. A zaba terén még hagyján. Franciaország élen jár. Legalábbis papíron. A vendéglői terítőkön már kevésbé, különösen az olyan vendéglőkben, melyeket sűrűn látogatnak bunkó szomszédaink, és ahol a spagetti és a pizza szaga elnyomja a reformkonyha nagy hozzáértéssel megkomponált, cseles illatait: semmi a tényérra, minden a csészéaljra, a reformkonyha elvei szerint.

Bizalmatlanok velünk szemben a dögök, még a pontos időt sem merik megkérdezni, nehogy lecsúpjunk belőle egy negyedórácskát! A barátság és bizalom tőzsdéjén részvényeink rohamosan esnek, Amszterdamban, Rómában, Athénban, Londonban és Barcelonában egyaránt. Egyetlen dologban verünk mindenkit a Közös Piacon: a nyugdíjjáruléokban. Abban se sokáig! Nem adok tíz évet, és a kutyának se kell az se.

Üdülni? Ott van Görögország. Németország jelenti a szolid színvonalat. És a szerelemmel hogy állunk? Tessék jól megkapaszkodni: Olaszország. Mindkét nemben. Az ezüstérem ugyan a francia nőknek jut, akikről leginkább a francia férfiak képzelegnek – még szép –, azután a németek, majd a keleti blokk szakadt

pasasai. A svéd nők leszorultak a dobogóról. Az amerikaiak és a japánok a mezőny végén kullognak. A szláv hölgyek bája odalett: hja, az alultápláltság! A lengyel nőket viszont továbbra is díjazták Prágában, Belgrádban és Budapesten.

Gönnolom nekik. Engem ugyan nem mértek fel, de azért elárulhatom, kik azok, akiket nem bírok elviselni. Az ázsiaiakat – sárgák. A németeket – megjártsszák magukat. Az olaszokat – digók. A görögöket – mert csupa csecsepityu. A skótokat – szarrágók. A belgákat – tutyimutyik. Az angolokat – pipiskednek. A hollandokat – dagadtak. Az íreknek a szagukat se bírom, bűzlenek a piától. Na és akiket végképp rühellek, azok az amcsik, a Donald kacsadumájukkal.

Hogy ki marad? A franciák. Persze, álljon meg a menet! Nehogy azt higgye valaki, hogy testületileg imádom őket. A bretonokat a sózott vajukkal egyetemben ugyanúgy utálok, mint az auvergne-i parasztokat és a kricsmijeiket, vagy az elzásziakat meg az undorító savanyú káposztájukat. Korzika számomra egyszerűen még a térképről is ki van törölve. És Párizs sem Párizs többé, a turisták mián. Nem, az én egyetlen, igazi hazám nem lehet más, csak Európa!

FORDÍTOTTA KOVÁCS ILONA

A tárcsa az *Europäisches Feuilleton* 1991-es pályázatán díjat nyert. Eredetileg a *Le Monde*-ban jelent meg, *Voisin, voisine* címmel.

2000 ESTEK

A KULTÚRÁRÓL

A MÚCSARNOK és a 2000 Irodalmi és Társadalmi Havi Lap közös szalonja márciusban is nyitva áll az érdeklődők előtt, a bevett időpontban, a hónap harmadik csütörtökjén, este hétkor, a megszokott, új helyen, a *Merlin Színház*ban. (Az V. Gerlőczy utca 4. alatt, fent, az első emeleten.)

1992. március 19-én a 2000 többszörös reménybeli szerzője, **Szilágyi János György** ókor- és művészettörténész, a „tudni érdemes dolgok tudósa” lesz a vendég és a főszereplő. Meg fogjuk kérdezni tőle, hogy beszélgetett-e Karinthy Friggyessel, milyen könyvtárban dolgozott a „lágerek népe” idején, miért szereti a görög koré-szobrokat és a görögös etruszk vázákat, gyalog jár-e szívesebben, vagy úszik, s egyáltalán, mitől művészettörténész egy ó-filológus.

TÓRÓK ANDRÁS (2000) JORDÁN TAMÁS (MERLIN)
SZIGETI PÉTER (MÚCSARNOK)

HORVÁTH IVÁN

A vers

2000 KÖNYVEK

MEGJELENT. ÁRA CSAK 152 FORINT.
MEGREDELHETŐ A „2000” CÍMÉN:
1396 BUDAPEST POSTAFIÓK 464.